

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੰ:

28

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ
ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ
ਨੇਮ ਕਿਵੇਂ ਸਿੱਖੀਏ?

ਗੁਰਬਾਣੀ
ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ
ਸਰਲ ਨੇਮ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ.)
ਲੁਧਿਆਣਾ

Rs. 20

ਫ਼ੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਫੰਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉ ਜੀ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਘਰ ਵਿੱਚ ਫ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਟਰੇਚਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ 60,000 ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੂ ਤੇ ਲਿਟਰੇਚਰ ਛਾਪ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਇਹ 16 ਸੌ ਦਾ ਲਿਟਰੇਚਰ 150 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂਕੜਾ ਅਤੇ 24 ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਫਰੀ ਲਿਟਰੇਚਰ 200 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਸੈਂਕੜਾ ਭੇਜ ਕੇ ਵੀ ਮੰਗਵਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਵਾਲਾ ਮੈਗਜ਼ੀਨ (ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਛਪਣ ਵਾਲਾ)

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦਾ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ

ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ

ਦੇਸ਼ : 100 ਰੁਪਏ
ਵਿਦੇਸ਼ : 1000 ਰੁਪਏ

ਸਿੱਖ ਫੁਲਵਾਰੀ

(SIKH PHULWARI)

ਲਾਈਫ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ

ਦੇਸ਼ : 1000 ਰੁਪਏ
ਵਿਦੇਸ਼ : 10,000 ਰੁਪਏ

ਇਕ ਕਾਪੀ : 15 ਰੁਪਏ

ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਘਰ ਬੈਠੇ ਦੋ-ਸਾਲਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਕੌਰਸ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸਹੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਾਸਪੈਕਟਸ (ਫਾਰਮ, ਸਿਲੇਬਸ, ਆਦਿ) 10 ਰੁਪਏ ਦੀਆਂ ਡਾਕ-ਟਿਕਟਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਉ।

ਮਾਇਆ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ :

Sikh Missionary College (Regd.)

1051/14, Field Ganj, Ludhiana-141 074. Tel. : 0161-5021815

Delhi Sub Office : C-135, Maan Sarover Garden, New Delhi-110015.

Tel. : 011-65330502

Jalandhar Office : Kanwar Satnam Singh Charitable Complex,

Model House Road, Basti Sheikh, Jalandhar-144002. Tel. : 0181-2439147

Jammu Sub-Office : 36, Gurdwara Singh Sabha Complex, Sector-2,

Guru Nanak Nagar, Jammu (J & K) Tel. : 0191-2439489

Web. : www.sikhmissionarycollege.org Web.: www.smcludhiana.com

E-mail : query@smcludhiana.com

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੰ:
28

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਸਰਲ ਨੇਮ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ
ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ:)
ਲੁਧਿਆਣਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਸਰਲ ਨੇਮ

© ਸਭ ਹੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

SIKHBOOKCLUB.COM

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ:), ਲੁਧਿਆਣਾ।
ਛਾਪਕ : ਬਰਾਈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ।
ਟਾਈਪਸੈਟਿੰਗ : ਐਡਵਾਂਸਡ ਕੰਪਿਊਟਰਜ਼ ਜਲੰਧਰ।

ਮਿਲਣ ਦੇ ਪਤੇ :

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ (ਰਜਿ:)

1051/14, ਫੀਲਡ ਗੇਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ-141 008 ਫੋਨ : 0161-5021815, 6451305

Website : www.sikhmissionarycollege.org

www.smcludhiana.com

E-mail : query@smcludhiana.com

ਸਬ-ਆਫਿਸ :

C-135, ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਗਾਰਡਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110015 ਫੋਨ : 011-65330502

ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੇ ਸਭ ਸਰਕਲਾਂ ਪਾਸੋਂ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਸਰਲ ਨੇਮ

ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੁਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਐਨੀ ਤੀਖਣ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਦਲੀਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਬੰਨੇ ਵਿਦਿਅਕ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸੰਪਰਦਾਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਥੇ ਦੇ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੇ ਹਨ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨ ਮੰਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਵੀਰ ਇਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਧੁਰ ਤੋਂ ਆਈ ਬਾਣੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੁਰਤਿ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਸੁਭ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਮਤਿ ਕਸਵੱਟੀ ਤੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਅੱਖਰੀ-ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ। ਅੱਖਰੀ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅੱਖਰਾਂ ਅਥਵਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸਬੰਧੀ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੁਭਵੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਰੀ ਗਿਆਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਬਣੇ ਸੰਤ, ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਅਨੁਭਵ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆੜ ਹੇਠਾਂ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ, ਗੁਰਬਾਣੀ-ਵਿਚਾਰ ਪਾਠ ਅਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਤੋਂ ਵੀ ਵਰਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਉਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਅੱਖਰ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ "ਏਕ ਅਖਰ ਹਰਿ ਮਨਿ ਬਸਤ, ਨਾਨਕ ਹੋਤ ਨਿਹਾਲ"। ਜੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁੱਜਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜੇ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ, ੧੪੩੦ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਅਸਿੱਖਾਂ ਅੱਖਰ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਸੀ ? ਇਕ ਅੱਖਰ ਜਿਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵੱਸ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਐਡਾ ਵੱਡਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਮੁਲ ਦੇਣ ਹੈ। ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ, ਬਿਸਰਾਮ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਅਰਥ-ਬੋਧ ਹੋਵੇ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਵਿਰਸਾ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਹੀ ਪਿਆਰਦੀ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ

ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਮਿਆਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਗਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੈ। ਗਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਸੁਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੁਖਾਸਨ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਤਾਈਂ ਪਾਠ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਸਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਨੇਹੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਗ ਪਾਠ (ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ), ਦੂਜਾ ਅੰਗ ਦਰਸ਼ਨ (ਫਿਲਾਸਫੀ ਅਥਵਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਸਿਧਾਂਤ) ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਅੰਗ ਦੀਦਾਰ (ਗੁਰਬਾਣੀ-ਰਹੱਸ, ਜੋਤਿ ਦਰਸ਼ਨ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਤੱਥਾਂ, ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਟੇਕ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕਈ ਅਨਪੜ੍ਹ/ਅਧਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਚਤੁਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਪੇਟ-ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਹੀ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨਘੜਤ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਿੰਗਲਬਧ ਹੈ; ਭਾਵ ਇਹ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਨਾਲ ਗੂੰਦੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਛੰਦਾਂ-ਬੰਦੀ, ਤੋਲ-ਤੁਕਾਂਤ, ਵਜ਼ਨ ਲੈਅ, ਰਵਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ-ਪਿਛੇ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਲੰਮਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਜੋਕੀ ਕਾਵਿ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਗੌਰਵਤਾ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿਗਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ, ਸਹਿਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪਾਕਿਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਮੁੱਚੀ ਬਾਣੀ ਰਾਗ, ਰਾਗਣੀਆਂ ਵਿਚ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਲੈਅ, ਤਾਲ, ਸੁਰ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਘੜ ਕੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬੀ-ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਜਗਤ ਫੇਰੀ ਕੀਤੀ ਉਸ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ, ਜੋਗੀਆਂ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ, ਜੈਨੀਆਂ, ਹਾਜੀਆਂ, ਕਾਜੀਆਂ, ਸ਼ੇਖਾਂ, ਸੂਫੀ ਫਕੀਰਾਂ, ਪੰਡਿਤਾਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਾਂਡੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰੇਕ ਮੱਤ, ਹਰ ਇਕ ਦੇਸ਼, ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬਹੁਰੰਗੀ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਆਤਮਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੇਮ ਰੂਪੀ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵ ਧਰਮ ਰੂਪੀ ਨੇਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ

ਅੰਦਰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਗਿਲਾਨੀ ਉਠ ਖੜੋਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਮਲੀਆਮੇਟ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਹਿਤ, ਆਉ' ਇਸਦੇ ਨੇਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ। ਇਹ ਨੇਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਲੋੜ ਭਾਸ ਰਹੀ ਹੈ?

ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਢ ਲੋਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਬੋਲੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਨੇਮ-ਬਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਅਥਵਾ ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਆਕਰਸ਼ਣ-ਕਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨੋ-ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ ਜੀਵਨ-ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੀ-ਫਿਰਾਉਂਦੀ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ-ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਉਤੇ ਮਾਤ-ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਉਪ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧੇਰੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਥ-ਕਸਵੱਟੀ ਲਈ, ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਸ਼ੁਧ ਹਨ ਜਾਂ ਅਸ਼ੁਧ, ਇਕ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਜੋਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਠਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪ-ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਤ ਭੰਡਾਰ, ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੰਜਮ, ਤੀਜੇ ਕਾਵਿ ਉਡਾਰੀ, ਚੌਥੇ ਛੰਦ ਅਲੰਕਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪੌਰਾਣਿਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਭੀ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨੇਮਾਂ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਇਸ ਅਦੁਤੀ ਗਰੰਥ ਵਿਚ ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਬੋਲੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਹਿਲੇ 'ਦੇਸੀ' (ਆਪਣੇ ਮੌਲਿਕ ਸ਼ਬਦ), ਦੂਜੇ 'ਤੱਦਭਵ' (ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦ) ਅਤੇ ਤੀਜੇ 'ਤਤਸਮ' (ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੂਲਕ ਸ਼ਬਦ)। ਇਹ ਤਿੰਨ-ਰੰਗੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਪਲਭਯ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਹੜੀ ਸੌਖੇ ਹੀ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ, ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸੌਖ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਣਾਵਟ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਘੱਟ ਭਾਸਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਪੁਰਾਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੁਝ ਕਠਨ ਪਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਧਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਨਾਲੋਂ

ਵੱਖ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲਗ-ਮਾਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਅਧੀਨ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵੀ ਵਿਆਕਰਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਆਪਣੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਪੈਂਤੀ-ਅੱਖਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਣਮਾਲਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪਰਚਲਤ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬੀ-ਸਨੇਹੇ ਨੂੰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ 'ਪੱਟੀ' ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਰਦਾ ਅਤੇ ਟਾਕਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਣਮਾਲਾ ਨਾਲ ਮੇਲਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੌਰਸੈਨੀ ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਹਾਂ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜ ਕਲਾ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨੇ ਸ਼ਿਗਾਰਿਆ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਲਗ-ਮਾਤਰੀ ਢੰਗ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਵਾਇਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾ: ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਫਾਰਸੀ, ਅਰਬੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਗਿਆਤਾ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸੋਧ ਸਹਿਤ ਲਿਖਿਆ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਫੇਰ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਬਦਲੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਆ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਬੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਸਮਝਣ ਦਾ ਟਪਲਾ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਸਮੇਂ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਵੀ ਕਈ ਸਾਧਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕਥਾ-ਵਾਚਕਾਂ ਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਉਥਾਨਕਾ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਮਨੋ-ਕਲਪਤ ਸਾਖੀਆਂ ਘੜਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਸੋ-ਹੀਣੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਕੁਝ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਠ, ਸਹਿਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ, ਖੋਜ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਨਾਲ, ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁਝੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਪਰਵਾਸੀ ਪਿੰ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦਾਂਤਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁੰਝੇ ਭੇਦ ਨਾਮੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਸੰਨ ੧੯੨੨-੨੩ ਵਿਚ ਛਪਵਾਈ। ਫਿਰ ਪ੍ਰੋ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੩੨ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਿਆਕਰਨ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਕਿ ੧੯੩੯ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਵਿਆਕਰਨ ਪੰਚਾਇਣ' ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਪੰਡਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾਖਾ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੪੪-੪੫ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਭਾ: ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ "ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ" ਨਾਮੀ ਪੁਸਤਕ ਨਵੰਬਰ ੧੯੫੪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਉਤਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ। ਜੇ ਬੁੱਧੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਸੋਧ ਦਿੱਤੀ ਹੈ :

ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ, ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨੁ ॥

ਅਕਲੀ ਪੜ੍ਹ ਕੈ ਬੁਝੀਐ, ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ ॥

ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ, ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

ਅਕਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਉਹ 'ਸੈਤਾਨੀ ਕਿਰਿਆ' ਦਾ ਰੂਪ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਆਕਰਨ ਨੂੰ ਇਕ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਇਸ ਬਾਰੇ ਐਨੀਆਂ ਉਲਝਣਾਂ ਨਾ ਖੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਕ ਸੱਜਣ ਨੇ 'ਗੁਰੂ-ਨਿਰਣਯ' ਨਾਮੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ 'ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ' ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕੁਕਰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਚਾਰਨ, ਪਦ-ਵੰਡ, ਅਰਥ-ਬਿਸਰਾਮ, ਪੂਰਨ ਬਿਸਰਾਮ ਸਮਝਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਬਾਰੇ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਹਊਆ ਨਹੀਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਪਾਠਕ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਰਸਦਾਇਕ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲਗਾਂ-ਮਾਤਰਾਂ

ਵੀ ਕੋਈ ਘੱਟ ਰਸਦਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਵੈਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰ ਕੇ ਨਬਜ਼ ਭੇਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸਹਜੇ ਹੀ ਰੋਗ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਹਜ ਪਾਠ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਚਾਰ ਸਹਿਤ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਮਹਿਰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗਣਿਤ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਨੂੰ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਭਿਆਸ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ ਲਗਾਤਾਰੀ ਨੇਮ ਕੇਵਲ ਜੀਭ ਤੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪੂਰਨ ਸਫਲਤਾ ਓਦੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕੇਗੀ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਾਂਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਨੇਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਥੀ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਗੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਨ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਸਰਲ ਨੇਮ ਹੇਠ ਦਿਤੇ ਹਨ :

ਵਿਆਕਰਨਿਕ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੱਠ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ :

1. ਨਾਂਵ (Noun)	5. ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Adverb)
2. ਪੜਨਾਂਵ (Pronoun)	6. ਸੰਬੰਧਕ (Preposition)
3. ਕ੍ਰਿਆ (Verb)	7. ਯੋਜਕ (Conjunction)
4. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Adjective)	8. ਵਿਸਮਿਕ (Interjection)

ਹੇਠਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਸਧਾਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਨੇਮਾਂ ਵਿਚਲੇ ਆਏ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਮਿਲ ਸਕੇ।

1. ਨਾਂਵ (ਨਾਉਂ)—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਰਾਹੀ' ਕਿਸੇ ਥਾਂ, ਵਸਤੂ ਜੀਵ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਮੋਹਨ, ਲਕੜੀ, ਭੇਡ, ਉਨ, ਲੋਹਾ ਆਦਿ। ਇਹ ਪੰਜ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
  - (ੳ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਉਂ—ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ।
  - (ਅ) ਆਮ ਨਾਉਂ—ਘੋੜਾ, ਕੁਤਾ।
  - (ੲ) ਇਕੱਠ ਵਾਚਕ ਨਾਉਂ—ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਜਮਾਤ।
  - (ਸ) ਵਸਤ ਵਾਚਕ ਨਾਉਂ—ਜਲ, ਲਕੜੀ, ਲੋਹਾ।
  - (ਹ) ਭਾਵ ਵਾਚਕ ਨਾਉਂ—ਸੇਵਾ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ।
2. ਪੜਨਾਂਵ (ਪੜਨਾਉਂ)—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਉਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜਨਾਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ—ਮੈਂ, ਉਹ, ਤੁਸੀਂ ਆਦਿ। ਪੜਨਾਂਵ ਛੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
  - (ੳ) ਪੁਰਖਵਾਚੀ ਪੜਨਾਉਂ—ਮੈਂ, ਅਸੀਂ, ਹਮ, ਹਮਰਾ, ਹਮਰੋ, ਮੇਰਾ, ਤੇਰਾ, ਸਾਡਾ, ਅਸਾਡਾ, ਤੁਸੀਂ, ਤੈਨੂੰ, ਤੂੰ, ਤਉ, ਤੈਂਡਾ ਆਦਿ।

(ਅ) ਸੰਬੰਧਵਾਚੀ ਪੜਨਾਉਂ—ਜੋ, ਜਿਹੜਾ, ਜਿਨ, ਜਿਹ, ਜਿਤ, ਜਾਸ, ਜਉ, ਤਿਨ, ਤਿਤ, ਤਿਸ, ਤਿਨਾੜਾ, ਜਿਸ ਆਦਿ।

(ੲ) ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚੀ ਪੜਨਾਉਂ—ਕੌਣ, ਕਿਹੜਾ, ਕਿਸ, ਕੋ, ਕਵਨ, ਕਾਹੇ, ਕੈ ਆਦਿ।

(ਸ) ਨਿਜਵਾਚੀ ਪੜਨਾਉਂ—ਆਪ, ਆਪੀਨੈ, ਆਪੋ, ਅਪਣਾ ਆਦਿ।

(ਹ) ਨਿਸਚੇਵਾਚੀ ਪੜਨਾਉਂ—ਇਹ, ਉਹ, ਇਥੇ, ਉਥੇ, ਔਹ, ਇਸ, ਇਤ, ਇਕਤ, ਉਨ, ਇਨ, ਓਇ, ਤਾਹੁ ਆਦਿ।

(ਕ) ਅਨਿਸਚੇਵਾਚੀ ਪੜਨਾਉਂ—ਕਈ, ਵਿਰਲੇ, ਬਹੁਤ ਆਦਿ।

ਪੜਨਾਉਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁਰਖ (Person) ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(i) ਉਤਮ ਪੁਰਖ (First Person)—ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ, ਅਸੀਂ।

(ii) ਮਧਮ ਪੁਰਖ (Second Person)—ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ, ਤੁਸੀਂ।

(iii) ਅਨਯ ਪੁਰਖ (Third Person)—ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਜਿਵੇਂ—ਉਹ, ਉਨ੍ਹਾਂ, ਸੋਈ।

3. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਉਸਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—ਚੰਗਾ, ਭੈੜਾ, ਕਾਲਾ, ਮੋਟਾ, ਪਤਲਾ ਆਦਿ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਪੰਜ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :—

(ੳ) ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਗੁਣ ਜਾਂ ਅਉਗਣ ਦੱਸਣ, ਜਿਵੇਂ—ਕਾਲਾ, ਚਿੱਟਾ, ਸੁਸਤ, ਚਲਾਕ ਆਦਿ।

(ਅ) ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਜਾਂ ਦਰਜਾ ਦੱਸਣ, ਜਿਵੇਂ—ਪੰਜ, ਸੱਤ, ਦੁਗਣਾ, ਚੌਗੁਣਾ ਆਦਿ।

(ੲ) ਪ੍ਰਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਮਿਣਤੀ ਜਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਦੱਸਣ, ਜਿਵੇਂ—ਥੋੜ੍ਹਾ ਕੁ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ, ਇਤਨਾ ਕੁ ਆਦਿ।

(ਸ) ਨਿਸਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ, ਜਿਵੇਂ—ਇਹ, ਔਹ, ਅਹਿ, ਉਹ ਆਦਿ।

(ਹ) ਪੜਨਾਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਉਂ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਣ, ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ ਪੋਥੀ, ਉਹ ਆਦਮੀ, ਜਿਹੜੇ ਮਨੁਖ, ਤੇਰੀ ਕਲਮ, ਵਿਚ ਮੇਰੀ, ਉਹ, ਜਿਹੜੇ, ਤੇਰੀ ਆਦਿ ਪੜਨਾਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

4. ਕ੍ਰਿਆ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ—

ਚੱਲਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਰੋਣਾ, ਖਾਣਾ, ਪੀਣਾ ਆਦਿ।

ਕ੍ਰਿਆ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ (Present Tense) ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਭੂਤ ਕਾਲ (Past Tense) ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ।

(ੲ) ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ (Future Tense) ਉਹ ਕੀਰਤਨ ਕਰੇਗਾ।

5. ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ—ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਕ੍ਰਿਆ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ [ਗੁਣ, ਪ੍ਰਕਾਰ, ਸਮਾਂ ਜਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ (ਮਿਣਤੀ)] ਜਿਵੇਂ ਵਾਹ ਵਾਹ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ ਜਾਗਦਾ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੂਲਹੁ ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਿਚ ਵਾਹ, ਵਾਹ, ਇਥੇ, ਸਵੇਰੇ, ਥੋੜਾ, ਮੂਲਹੁ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।
6. ਸੰਬੰਧਕ (Preposition)—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕ੍ਰਿਆ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਜਿਵੇਂ :— ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ, ਕਾ, ਕੇ, ਕੀ, ਨੂੰ, ਨੇ, ਨਾਲ, ਪਾਸ, ਤੋਂ, ਬਾਹਰ, ਅੰਦਰ, ਨੇੜੇ, ਦੂਰ, ਉਤੇ, ਹੇਠਾਂ ਆਦਿ।
7. ਯੋਜਕ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦੋ ਸੁਤੰਤਰ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ :— ਤੇ, ਅਤੇ, ਅਰ, ਜਉ, ਜੇਕਰ, ਨਤਰ, ਤਾਂ, ਕਿ, ਪਰ ਆਦਿ।
8. ਵਿਸਮਿਕ—ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਅਸਚਰਜਤਾ, ਹਰਖ, ਸੋਗ, ਇੱਛਾ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ : ਵਾਹ ਵਾਹ, ਹਲੇ ਯਾਰਾ, ਐ ਜੀ, ਰੇ, ਹਾ ਹਾ, ਹਾਇ ਹਾਇ ਆਦਿ।
9. ਕਾਰਕ—ਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ, ਨਾਉਂ ਜਾਂ ਪੜਨਾਉਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ :
  - (ੳ) ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ (ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਨੇ, ਜਿਵੇਂ—ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ।
  - (ਅ) ਕਰਮ ਕਾਰਕ, ਨੂੰ, ਜਿਵੇਂ—ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਇਆ।
  - (ੲ) ਕਰਨ ਕਾਰਕ (ਜਿਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੰਮ ਹੋਵੇ) ਨਾਲ, ਜਿਵੇਂ—ਕਲਮ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ।
  - (ਸ) ਸੰਪ੍ਰਦਾਨ ਕਾਰਕ (ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਹੋਵੇ) ਲਈ, ਜਿਵੇਂ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਲਈ ਘੋੜਾ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।
  - (ਹ) ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ (ਇਕ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵੱਖ ਹੋਣਾ) ਤੋਂ, ਜਿਵੇਂ—ਗਰੰਥੀ ਤੋਂ ਪੋਥੀ ਲੈ ਲਉ।
  - (ਕ) ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ (ਦੋ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ) ਦਾ,ਦੇ, ਜਿਵੇਂ—ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਦਾ ਪੁਤਰ ਜਗਤ ਦੇ ਉਧਾਰ ਹਿਤ ਆਇਆ।

- (ਖ) ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ (ਦੂਜੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ (ਆਸ੍ਰਿਤ) ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ) ਅੰਦਰ, ਜਿਵੇਂ—ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 (ਗ) ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ (ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨਾ, ਅਥਵਾ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਨਾ) ਏ, ਜਿਵੇਂ—ਏ ਮਨ ਪਿਆਰਿਆ.....।

ਮੁਕਤਾ

1. (ੳ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਕੜ ਹੋਵੇ ਉਹ ਆਮ ਕਰਕੇ ਇਕ ਵਚਨ (Singular) ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ (Plural) ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲੋਂ 'ਔਕੜ' ਲਾਹ ਕੇ 'ਮੁਕਤਾ' ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

ਨੇਹੁ—ਇਕ ਵਚਨ ਤਿਨ੍ਹ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰਬ ਸੇਤੀ, ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰ॥ (੪੭੩)
 ਨੇਹ—ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਨਕ ਉਠੀ ਚਲਿਆ, ਸਭਿ ਕੂੜੇ ਤੁਟੇ ਨੇਹ॥ (੧੬)
 ਨਰਕੁ—ਇਕ ਵਚਨ ਭਗਤ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਨਰਕੁ ਭੁੰਚਾਵੈ॥ (੧੧੪੫)
 ਨਰਕ—ਬਹੁਵਚਨ ਸਾਧ ਕੈ ਸੰਗਿ ਨਰਕ ਪਰਹਰੈ॥ (੨੭੨)
 ਵਾਰੁ—ਇਕ ਵਚਨ ਥਿਤਿ ਵਾਰੁ ਨਾ ਜੋਗੀ ਜਾਣੈ, ਰੁਤੀ ਮਾਹੁ ਨਾ ਕੋਈ॥

(ਜਪੁ)

ਵਾਰ—ਬਹੁਵਚਨ ਰਾਤੀ ਰੁਤੀ ਥਿਤੀ ਵਾਰ॥ (ਜਪੁ)
 ਜਨੁ—ਇਕ ਵਚਨ ਜਨੁ ਰਾਤਾ ਹਰਿਨਾਮ ਕੀ ਸੇਵਾ॥ (ਸੁਖਮਨੀ—੨੬੫)
 ਜਨ—ਬਹੁਵਚਨ ਪ੍ਰਭ ਕਉ ਸਿਮਰਹਿ, ਸੇ ਜਨ ਪਰਵਾਨ॥

(ਸੁਖਮਨੀ—੨੬੩)

ਪੰਡਿਤੁ—ਇਕ ਵਚਨ ਸੇ ਪੰਡਿਤੁ, ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ॥ (ਸੁਖਮਨੀ—੨੭੪)
 ਪੰਡਿਤ—ਬਹੁਵਚਨ ਗਾਵਨਿ ਪੰਡਿਤ ਪੜਨਿ ਰਖੀਸਰ, ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਵੇਦਾ ਨਾਲੇ॥

(ਜਪੁ)

ਮਾਹੁ—ਇਕ ਵਚਨ ਕਵਣਿ ਸਿ ਰੁਤੀ, ਮਾਹੁ ਕਵਣੁ, ਜਿਤੁ ਹੋਆ ਆਕਾਰੁ॥

(ਜਪੁ)

ਮਾਹ—ਬਹੁਵਚਨ ਮਾਹ ਦਿਵਸ ਮੂਰਤ ਭਲੇ, ਜਿਸ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ॥

(ਬਾਰਹਮਾਹਾ—੧੩੬)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਿੱਖ, ਸਾਧ, ਸੰਤ, ਜੰਤ, ਪਾਠ, ਜਾਪ, ਤਾਪ, ਸੰਜਮ, ਪੁੰਨ, ਪਾਪ, ਨਿੰਦਕ, ਦੇਸ, ਵੇਸ, ਦਿਨ, ਸੁਖ, ਆਹਰ, ਭੋਜਨ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ।

(ਅ) ਬਹੁਵਾਚਕ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Adjective) ਦਾ ਭੀ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਅਮੁਲ—ਬਹੁਵਚਨ ਅਮੁਲ ਗੁਣ ਅਮੁਲ ਵਾਪਾਰ॥ (ਜਪੁ—੫)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਗੁਣ' ਅਤੇ 'ਵਾਪਾਰ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ, 'ਅਮੁਲ'। ਕਿਉਂਕਿ 'ਗੁਣ' ਅਤੇ 'ਵਾਪਾਰ' ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ 'ਔਕੜ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਨ; ਇਸ ਲਈ ਬਹੁ ਵਚਨ ਨਾਂਵ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਅਮੁਲ' ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਔਕੜ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਮੁਲ—ਇਕ ਵਚਨ ਅਮੁਲ ਧਰਮੁ ਅਮੁਲ ਦੀਬਾਣੁ॥ (ਜਪੁ—੫)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਧਰਮੁ' ਅਤੇ 'ਦੀਬਾਣੁ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਅਮੁਲ' ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਧਰਮੁ' ਤੇ 'ਦੀਬਾਣੁ' ਦੋਵੇਂ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਭੀ 'ਅਮੁਲ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੀ ਆਵੇਗਾ।

2. (ੳ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਵਾਂ (Feminine Nouns) ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :—

ਦੇਹ—ਦੇਹੀ ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ, ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ਕਰਸਨਿ ਪ੍ਰੇਤੁ॥

(੧੩੪)

ਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੇ ਪਿਰੁ ਕਰੈ, ਸੁ 'ਧਨ' ਤਤੁ ਮਾਨੈ॥ (੧੦੭੨)

ਸਾਧਨ—ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਾ ਧਨ ਨਾਵੈ ਬਾਹਰੀ, ਅਵਗਣਵੰਤੀ ਰੋਇ॥ (੩੭)

ਵਾਤ—ਬਾਤ ਜੇ ਤਿਸੁ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਈ, ਤ ਵਾਤ ਨ ਪੁਛੈ ਕੇ॥ (ਜਪੁ)

ਭੁਖ—ਭੁਖ ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ, ਜੇ ਬੰਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ॥ (ਜਪੁ)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਾਤ, ਧੋਖ, ਧੀਰ, ਪਿਆਸ, ਖੇਹ, ਸੇਵ, ਵੇਲ, ਘਾਲ, ਠਉਰ, ਗਣਤ, ਜੇਵ, ਮਹਲ, ਕਲਮ, ਵਾਟ, ਪੂਜ, ਭੁਖ, ਨੀਦ, ਕੰਧ, ਤਿਖ, ਪੀੜ, ਪੀਰ, ਆਸ... ਆਦਿ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ : ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਅਜੇਹੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਔਕੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਔਕੜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਲਿਕ ਅੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚੋਂ ਆਉਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣਾ ਮੌਲਿਕ ਔਕੜ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈਕੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਹ ਔਕੜ ਵੇਖਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

ਅੰਸੁ, ਸਾਸੁ, ਹਿੰਡੁ, ਕਫੁ, ਕਲਤੁ, ਖਾਕੁ, ਖਾਂਡੁ, ਖੜੁ, ਚਿੰਜੁ, ਛਾਰੁ, ਜਿੰਦੁ, ਜਰੁ, ਤੰਤੁ, ਦਭੁ, ਦਰਦੁ, ਧੋਣੁ (ਧੋਨੁ), ਧਾਤੁ, ਪਉਣੁ, ਫੋਨੁ, ਬਸਤੁ, ਬਿਖੁ, ਬੋਨੁ, ਬਿੰਦੁ, ਭਸੁ, ਮਸੁ, ਮੁਸਕਲੁ, ਮਲੁ (ਮੈਲੁ), ਰੋਣੁ (ਰੋਨੁ), ਰਕਤੁ, ਰਤੁ, ਰੇਤੁ, ਲਾਜੁ (ਲਜੁ), ਵਾਉ, ਵਿਸੁ, ਵੰਸੁ, ਵਾਸੁ, ਵਸਤੁ, ਵਬੁ, ਭੰਡੁ।

(ਅ) ਇਸਤ੍ਰੀ-ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ (Adjective) ਸਦਾ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਫਕੜ ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ॥

(੮੩)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਜਾਤੀ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਫਕੜ' ਬਿਨਾਂ ਔਕੜ ਤੋਂ (ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ) ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਉ' ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਫਕੜ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ।

ਕਵਣ ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਲਾ, ਵਖਤੁ ਕਵਣੁ, ਕਵਣ ਬਿਤਿ ਕਵਣੁ ਵਾਰੁ॥ (8)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਬਿਤਿ' ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਕਵਣ' ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ('ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ') ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਵਖਤੁ' ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਔਕੜ ਸਹਿਤ 'ਕਵਣੁ' ਹੈ।

ਇਕ

(1) ਗੁਰਾ ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ॥

(2) ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਕਾ ਇਕੁ ਦਾਤਾ ਸੋ ਮੈ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਈ॥

(ਜਪੁ)

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਨੰਬਰ (1) ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਇਕ' 'ਬੁਝਾਈ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਜੋ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 'ਇਕ' ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੁਕ ਨੰਬਰ (2) ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਇਕੁ', 'ਦਾਤਾ' ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਜੋ 'ਪੁਲਿੰਗ ਇਕ ਵਚਨ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਸਹਿਤ 'ਇਕੁ' ਆਇਆ ਹੈ।

ਏਹ

(1) ਨਾਨਕ ਕੀ ਬੇਨੰਤੀ ਏਹ॥ (੬੮੪)

(2) ਏਹੁ ਲੇਖਾ, ਲਿਖਿ ਜਾਣੈ ਕੋਇ॥ (ਜਪੁ-੩)

ਤੁਕ ਨੰਬਰ (1) ਵਿਚ ਬੇਨੰਤੀ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਏਹ' ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ) ਆਇਆ ਹੈ।

ਤੁਕ ਨੰਬਰ (2) ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਲੇਖਾ' ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਇਸ ਦਾ ਪੜਨਾਵੀਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਏਹੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਆਇਆ ਹੈ।

ਨੋਟ :— 'ਏਹ' ਅਤੇ 'ਏਹੁ' ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਏਹ' ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ। 'ਏਹੁ' ਦੀ ਔਕੜ ਕੇਵਲ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। 'ਏਹੁ' ਨੂੰ 'ਏਹੋ' ਉਚਾਰਨਾ ਅਸ਼ੁਧ ਹੈ।

3. (ੳ) ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਾਂਵ ਸੰਬੋਧਨ ਕਾਰਕ (Vocative Case) ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਅਰਥਾਤ 'ਹੇ ਅਮਕੇ ਮਨੁੱਖ', ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅੰਤਲਾ ਔਕੜ ਲਹਿ ਕੇ ਮੁਕਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਮੇਰੇ ਮਨ—ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਮੇਰੇ ਮਨ ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਚਿਤੁ ਲਾਇ॥ (੧੧੭੭)

ਇਥੇ 'ਮਨ' ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਰਹਿਤ 'ਮਨ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਮਣ—ਹੇ ਬਾਮਣ ਮੂਰਖ ਬਾਮਣ, ਪ੍ਰਭੂ ਸਮਾਲਿ॥ (੩੭੨)

ਇਥੇ 'ਬਾਮਣ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਭ ਗਈ ਹੈ।

ਪੰਡਿਤ—ਹੇ ਪੰਡਿਤ ਕਹੁ ਰੇ ਪੰਡਿਤ, ਬਾਮਨ ਕਥ ਕੇ ਹੋਏ॥ (੩੨੪)

ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ 'ਪੰਡਿਤ' ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਸੰਬੰਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਔਕੜ ਲੱਭ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਾਨਕ—ਹੇ ਨਾਨਕ ਨਾਨਕ, ਭਗਤਾ ਸਦਾ ਵਿਗਾਸੁ॥ (ਜਪੁ)

ਇਥੇ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ, ਹੇ ਨਾਨਕ! ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਖੇੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੇਠਲੀ ਤੁਕ

‘ਨਾਨਕੁ’ ਨੀਚੁ, ਕਹੈ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਵਿਚ ‘ਨਾਨਕੁ’ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਰਤਾ ਕਾਰਕ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਰਥ ਹੈ ਨੀਚ ਨਾਨਕ, ਗਰੀਬ ਨਾਨਕ, ਵਿਚਾਰਾ ਨਾਨਕ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਤਿ ਗਰੀਬੀ ਭਾਵ ਵਿਚ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਆਕੇ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਰਤੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਅਰਥ ‘ਹੇ ਨਾਨਕ’ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ‘ਨੀਚੁ’ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ‘ਨਾਨਕੁ’ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ :

ਸੁਨਿ ਮੀਤਾ, ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੰਤਾ॥ (੨੭੧)

ਵਿਚ ‘ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੰਤਾ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ‘ਨਾਨਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

(ਅ) ਸੰਬੰਧਨ ਕਾਰਕ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ :

ਮੂਰਖ ਮੂਰਖ ਬਾਮਣ, ਪ੍ਰਭੂ ਸਮਾਲਿ॥ (੩੭੨)

ਇਥੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਮੂਰਖ ਵੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ) ਹੈ। ਅਰਥ ਹੈ—ਹੇ ਮੂਰਖ ਬਾਮਣ।

ਦਇਆਲ ਨਾਨਕ ਕਾਢਿ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭ ਦਇਆਲ॥ (ਸੁਖਮਨੀ—੨੬੭)

ਇਥੇ ‘ਪ੍ਰਭ’ ਸੰਬੰਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ‘ਦਇਆਲ’ ਵੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ। ਅਰਥ ਹੈ, ਹੇ ਦਇਆਲ ਪ੍ਰਭੂ!

4. ਸੰਬੰਧ ਕਾਰਕ (Possessive Case) ਵਿਚ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲੋਂ ਔਕੜ ਲਹਿ ਕੇ, ‘ਮੁਕਤਾ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ‘ਦਾ’ ਜਾਂ ‘ਕਾ’ ਅਲੋਪ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਰਗਟ, ਜਿਵੇਂ :

ਧਿਆਨ ਮੁੰਦਾ ਸੰਤੋਖੁ, ਸਰਮੁ ਪਤੁ ਝੋਲੀ, ਧਿਆਨ ਕੀ ਕਰਹਿ ਬਿਭੂਤਿ॥ (ਜਪੁ)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ‘ਸੰਤੋਖੁ’ ਅਤੇ ‘ਸਰਮੁ’ ਨਾਲ ਔਕੜ ਆਇਆ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ‘ਧਿਆਨ’ ਨਾਲ ਭੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਧਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਕੀ’ ਸੰਬੰਧਕ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ‘ਧਿਆਨ’ ਦਾ ਔਕੜ ਲੱਭ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਗੁਰ ਕਾ ਹੁਕਮ ਨ ਮੰਨੈ ਓਹੁ ਮਨਮੁਖੁ ਅਗਿਆਨੁ ਮੁਠਾ ਬਿਪੁ
ਮਾਇਆ॥ (੩੦੩)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਗੁਰ' ਸ਼ਬਦ ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਇਆ ਹੈ 'ਗੁਰ' ਦਾ ਅਸਲ ਰੂਪ 'ਰੁ' ਗੁਰੁ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕ (Preposition) 'ਕਾ' ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ 'ਰ' ਨਾਲੋਂ ਔਕੜ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਬੰਧਕ (Preposition) ਕਾ, ਕੇ, ਕੀ, ਪਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਇਹ ਸੰਬੰਧਕ ਲੁਪਤ ਵੀ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਂਵ ਦਾ ਔਕੜ ਲੱਥ ਕੇ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਜਗਦੀਸ ਲਖੁ ਲਖੁ ਗੇੜਾ ਆਖੀਅਹਿ ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ॥ (ਜਪੁ)

ਇਥੇ 'ਜਗਦੀਸ' ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਕਾ (ਦਾ) ਲੁਪਤ ਹੈ ਇਸ ਲਈ 'ਜਗਦੀਸ' ਦੇ 'ਸ' ਦਾ ਔਕੜ ਲੱਥ ਕੇ ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਜਗਦੀਸ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜਗਦੀਸ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮ।

ਗੁਰ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ—ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰ ਔਕੜ ਰਹਿਤ ਹੈ।
ਗੁਰ-ਸਿਖ—ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਖ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰ ਔਕੜ ਰਹਿਤ ਹੈ।
ਪੁਰਾਣੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਥਾ ਪੜਹਿ, ਪੁਰਾਣੁ ਜੀਉ॥ (ਰਾਮਕਲੀ ਸਦ—੯੨੩)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਪੁਰਾਣੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਪੁਰਾਣ ਦੀ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਅਰਥ 'ਪੁਰਾਣ ਦੀ' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ 'ਪੁਰਾਣੁ' ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਔਕੜ ਲੱਥ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਸੋ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, 'ਹਰੀ ਦੀ ਕਥਾ ਰੂਪ, 'ਪੁਰਾਣ' ਪੜ੍ਹਣ।

(੯੨੩)

ਗੋਪਾਲ ਕੇਸੋ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਿਤ ਸਦਿਅਹੁ,
ਹਰਿ ਹਰਿ, ਕਥਾ ਪੜਹਿ, ਪੁਰਾਣੁ ਜੀਉ॥

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਗੋਪਾਲ' ਸ਼ਬਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੈ, ਜੋ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਦੇ' ਲੁਪਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਗੋਪਾਲ ਦੀ ਔਕੜ' ਕੱਟੀ ਗਈ ਹੈ। ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ :

ਕੇਸੋ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਿਤ ਸਦਿਅਹੁ ਕੇਸੋ ਗੋਪਾਲ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਣਾ,
ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਣਾ, ਭਾਵ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਣਾ।

ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਥਾ ਪੜਹਿ, ਪੁਰਾਣੁ ਜੀਉ॥ਜੇ ਆ ਕੇ ਹਰੀ ਦੀ ਕਥਾ ਰੂਪ ਪੁਰਾਣੁ ਪੜ੍ਹਨ।

ਭਾਵ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵੀਚਾਰ, ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨ।

5. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ () ਮਹਿ, ਵਿਚਿ ਉਪਰਿ, ਪਹਿ, ਪਾਸਿ, ਬਿਨੁ, ਵਿਟਹੁ, ਕਉ, ਸੇਤੀ ਆਦਿ ਆਉਣ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦਾ

ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ, ਔਕੜ ਲੱਥ ਕੇ, ਮੁਕਤਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :
ਮਹਿ ਸਗਲ 'ਉਦਮ' ਮਹਿ ਉਦਮੁ ਭਲਾ॥ (ਸੁਖਮਨੀ ੨੬੬)

ਪਹਿਲੇ 'ਉਦਮ' ਦੇ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਮਹਿ' ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਲਈ 'ਉਦਮ' ਔਕੜ ਰਹਿਤ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ 'ਉਦਮੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਕੜ ਸਹਿਤ 'ਉਦਮੁ' ਆਇਆ ਹੈ।

ਮਹਿ ਨਾਨਕ ਜਿਸੁ 'ਪਿੰਜਰ' ਮਹਿ ਬਿਰਹਾ ਨਹੀ,
ਸੋ 'ਪਿੰਜਰੁ' ਲੈ ਜਾਰਿ॥ (੮੯)

ਪਹਿਲੇ 'ਪਿੰਜਰ' ਦਾ ਔਕੜ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਮਹਿ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੱਥ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਸਰਾ 'ਪਿੰਜਰੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਨਹੀਂ।

ਵਿਚਿ ਗੁਣ ਵਿਚਿ ਗੁਣੁ ਲੈ ਸਾਰਿ॥ (ਬਸੰਤ ਮ: ੧)

ਪਹਿਲੇ 'ਗੁਣ' ਦੇ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਵਿਚਿ' ਹੈ ਇਸ ਲਈ 'ਗੁਣ' ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ 'ਗੁਣੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਤੇ ਆਪਿ ਮੂਆ ਮਨੁ, 'ਮਨ' ਤੇ ਜਾਨਿਆ॥ (੧੫੩)

ਪਹਿਲਾ 'ਮਨੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਦੂਸਰਾ 'ਮਨ' ਔਕੜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਤੇ' ਹੈ।

ਸੇਤੀ ਧਰਮ 'ਸੇਤੀ', ਵਾਪਾਰੁ ਨ ਕੀਤੇ, ਕਰਮੁ ਨ ਕੀਤੇ ਮਿਤੁ॥(੭੫)
'ਧਰਮ' ਦੀ ਔਕੜ, ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਸੇਤੀ' ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ।

ਕਉ ਖਾਲਕ 'ਕਉ' ਆਦੇਸੁ ਢਾਢੀ ਗਾਵਣਾ॥ (੧੪੮)

'ਖਾਲਕ' ਦੀ ਔਕੜ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਕਉ' ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ।

ਊਪਰਿ ਸਾਧ 'ਊਪਰਿ' ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ॥ (੨੮੩)

'ਸਾਧ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਔਕੜ, ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਊਪਰਿ' ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ, ਭੀਤਰਿ, ਬੀਚਿ, ਅੰਤਰਿ, ਮੰਝਾਰਿ, ਮਾਹਿ, ਨਿਕਟਿ ਵਲਿ ਪਾਰਿ, ਸਮਸਰਿ, ਨਾਲਿ, ਤੁਲਿ, ਨਜੀਕਿ-ਆਦਿ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਆਉਣ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਥ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ : ਜੇ ਕਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਚਨ ਨਾਉਂ ਨਾਲ 'ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ' ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨਾਉਂ ਦੀ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਲਥਦੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ 'ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ' ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ :

ਭਿਸਤੁ ਭਿਸਤੁ, ਨਜੀਕਿ ਰਾਖੁ ਰਹਮਾਨਾ ॥ (੧੧੬੧)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਭਿਸਤੁ' 'ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ 'ਤੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ 'ਨਜੀਕਿ' ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਹੈ। ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਨਜੀਕਿ' 'ਭਿਸਤੁ' ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ 'ਭਿਸਤੁ' ਦੇ 'ਤੁ' ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਭ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਔਕੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਔਕੜ ਦਾ ਨਾਂਹ ਲੱਭਣਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਭਿਸਤੁ' ਦਾ ਨਜੀਕਿ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਤੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ 'ਭਿਸਤੁ' 'ਨਜੀਕਿ' ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਣਗੇ।

ਨਜੀਕਿ ਰਾਖੁ ਰਹਮਾਨਾ—ਹੇ ਰਹਮਾਨਾ! ਆਪਣੇ ਨਜੀਕ ਰੱਖ।

ਭਿਸਤੁ—(ਮੇਰੇ ਲਈ) ਇਹ ਹੀ ਸਵਰਗ ਹੈ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਔਕੜ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਰਖੀਏ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਥ ਹੋਣ ਲਿਖੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸਰਾਸਰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ :

ਹੇ ਰਹਮਾਨ, ਮੈਨੂੰ ਸਵਰਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੱਖ।

ਗੁਰਸਿੱਖ ਕਦੀ ਵੀ ਸਵਰਗ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸੁਰਗ-ਨਰਕ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਸਿੱਖ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ :

ਕਵਨੁ ਨਰਕੁ ਕਿਆ ਸੁਰਗੁ ਬਿਚਾਰਾ ਸੰਤਨ ਦੋਊ ਰਾਦੇ ॥

ਹਮ ਕਾਹੂ ਕੀ ਕਾਣਿ ਨ ਕਵਤੇ ਅਪਨੇ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੇ ॥ (੯੬੯)

ਮਨੁ। ਕਾਇਆ ਆਰਣੁ ਮਨੁ; 'ਵਿਚਿ' ਲੋਹਾ ਪੰਚ ਅਗਨਿ ਤਿਤੁ ਲਾਗਿ ਰਹੀ ॥ (੯੯੦)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਮਨੁ' ਦੇ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਵਿਚਿ' ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ 'ਮਨੁ' ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਭੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਔਕੜ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਮਨੁ' ਦਾ 'ਵਿਚਿ' ਸੰਬੰਧਕ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਅਰਥ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਮਨੁ ਤੇ ਰੁਕਣਾ ਹੈ ਤੇ 'ਵਿਚਿ' ਨਾਲੋਂ 'ਮਨੁ' ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਅਰਥ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ, ਕਾਇਆ 'ਆਰਣੁ' ਹੈ। ਇਸ ਕਾਇਆ 'ਵਿਚਿ' ਮਨੁ ਲੋਹਾ ਹੈ।

ਦੁਖੁ ਦੀਵਾ ਮੇਰਾ ਏਕੁ ਨਾਮੁ, ਦੁਖੁ, ਵਿਚਿ ਪਾਇਆ ਤੇਲੁ ॥ (੩੫੮)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਦੁਖੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਵਿਚਿ' ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ 'ਦੁਖੁ' ਦੇ 'ਖ' ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਭੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਔਕੜ ਦਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਦੁਖੁ' ਦਾ 'ਵਿਚਿ' ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਅਰਥ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ 'ਦੁਖੁ' ਨੂੰ 'ਵਿਚਿ' ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਹੈ। ਤੁਕ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ, ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਨਾਮ ਹੀ ਦੀਵਾ ਹੈ; ਉਸ ਦੀਵੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਦੁਖ ਰੂਪੀ ਤੇਲ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

6. ਜਦੋਂ ਕਰਤਾ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁਵਚਨ (First Person Plural) ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਦਾ 'ਹ' ਮੁਕਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਸਰੋਵਹਿੰ ਕਰਹਿੰ ਚਾਲਹਿੰ ਆਦਿ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਿਨੁ ਹਮ ਚਰਣ 'ਸਰੋਵਹ' ਖਿਨੁ ਖਿਨੁ ਪਗ 'ਧੋਵਹ',
ਜਿਨ ਹਰਿ ਮੀਠ ਲਗਾਨ ਜੀਉ॥ (੪੪੬)

ਸੋ ਹਮ 'ਕਰਹ' ਜੁ ਆਪਿ ਕਰਾਏ॥ (੪੬੪)

ਜਿਉ ਚਲਾਏ ਤਿਉ 'ਚਾਲਹ' ਭਾਈ ਹੋਰ ਕਿਆ ਕੇ ਕਰੇ ਚਤੁਰਾਈ॥ (੬੩੫)

ਹਮ ਢਾਢੀ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਖਸਮ ਕੇ ਨਿਤ 'ਗਾਵਹ' ਹਰਿ ਗੁਣ ਛੰਤਾ॥ (੬੫੦)

ਹਰਿ ਨਾਮੁ 'ਸਲਾਹਹ' ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ ਏਹਾ ਆਸ ਅਧਾਰੋ॥ (੪੫੦)

ਸਰੋਵਹ—ਅਸੀਂ ਸੇਵਦੇ ਹਾਂ। ਕਰਹ—ਅਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਧੋਵਹ—ਅਸੀਂ ਧੋਂਦੇ ਹਾਂ। ਚਾਲਹ—ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਹਾਂ। ਗਾਵਹ—ਅਸੀਂ ਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਸਲਾਹਹ—ਅਸੀਂ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ, ਬਹੁ ਵਚਨ,
ਦੁਸਟ ਸਭਾ ਮਿਲਿ ਮੰਤਰੁ ਉਪਾਇਆ 'ਕਰਸਹ' ਅਉਧ ਘਨੇਰੀ॥

(੧੧੬੫)

ਕਰਸਹ—ਅਸੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਕਰਸਹਿੰ

7. ਸਥਾਨਵਾਚੀ ਪੜਨਾਵਾਂ ਜਹ, ਕਹ, ਤਹ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ ਸਦਾ ਮੁਕਤਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਜਹ, ਕਹ, ਤਹ ਭਰਪੂਰ ਸਬਦੁ ਦੀਪਕਿ ਦੀਪਾਯਉ॥ (੧੩੬੫)

ਜਹ-ਜਿਥੇ, ਕਹ-ਕਿਥੇ, ਤਹ-ਉਥੇ।

ਜਹ ਨੂੰ ਜਿਹ, ਕਹ ਨੂੰ ਕਿਹ ਅਤੇ ਤਹ ਨੂੰ ਤਿਹ ਪੜ੍ਹਨਾ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਔਕੜ

1. (ੳ) ਔਕੜ ਇਕ ਵਚਨ (Singular) ਹੋਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਜਦ ਇਕ ਵਚਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਥੱਲੇ ਔਕੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਮਨਮੁਖ 'ਮਨਮੁਖ' ਅਭਿੰਨੁ ਨ ਭਿਜਈ 'ਪਥਰੁ' ਨਾਵਾਇਆ॥(੧੨੪੪)

ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਨਾਨਕ, ਪਾਤਿਸਾਹੀ 'ਪਾਤਿਸਾਹੁ'॥ (੫)

ਜਗੁ ਨੈਨਹ ਦੇਖਤ ਇਹੁ 'ਜਗੁ' ਜਾਈ॥ (੩੨੫)

ਤਨੁ ਸੋ 'ਤਨੁ' ਜਲੈ ਕਾਠ ਕੇ ਸੰਗਾ॥ (੩੨੬)

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਤੂੰ 'ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ' ਬੇਅੰਤੁ ਬੇਅੰਤੁ ਜੀ ਤੇਰੇ ਕਿਆ ਗੁਣ ਆਖਿ
ਵਖਾਣਾ ॥ (੧੧)

(ਅ) ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਭੀ ਸਦਾ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੀ
ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ :

ਇਕ 'ਇਕੁ' ਮਨੁ ਇਕੁ ਵਰਤਦਾ ਜਿਤੁ ਲਗੈ ਸੋ ਥਾਇ ਪਾਇ ॥
(੩੦੩)

ਏਹੁ ਏਹੁ ਅੰਤੁ ਨ ਜਾਣੈ ਕੋਇ ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਅਮੁਲੁ 'ਅਮੁਲੁ' ਧਰਮੁ 'ਅਮੁਲੁ' ਦੀਬਾਣੁ ॥ (ਜਪੁ)

ਇਹੁ 'ਇਹੁ' ਵਾਪਾਰੁ ਵਿਰਲਾ ਵਾਪਾਰੈ ॥ (੨੮੩)

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਇਕੁ', 'ਏਹੁ', 'ਅਮੁਲੁ', 'ਇਹੁ', ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਮਨੁ,
ਅੰਤੁ, ਧਰਮੁ (ਦੀਬਾਣੁ), ਤੇ ਵਾਪਾਰੁ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਔਕੜ ਸਹਿਤ
ਹਨ।

ਨੋਟ : ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਐਸੇ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਔਕੜ ਨਾਲ
ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਬਹੁਵਚਨ' ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ
'ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ'। ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ।

ਸਾਬਤੁ, ਖੁਆਰੁ, ਥਿਰੁ, ਧਨੁ, ਪਰਗਾਸੁ, ਪਰਗਟੁ, ਪਰਵਾਣੁ, ਪਵਿਤੁ,
ਬਹੁਤੁ, ਮੁਕਤੁ।

2. ਜਿਹਨਾਂ 'ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ' ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਆ ਜਾਵੇ
ਤਾਂ ਨਾਂਵ ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਥ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ : ਮਹਿ, ਵਿਚਿ, ਉਪਰਿ,
ਅੰਤਰਿ, ਨਾਲਿ ਆਦਿ।

ਮਹਿ ਖਿਨ 'ਮਹਿ' ਉਪਜੈ ਖਿਨਿ ਖਪੈ ਖਿਨੁ ਆਵੈ ਖਿਨੁ ਜਾਇ ॥
(੫੮)

ਬਿਨਾ ਨਾਮ 'ਬਿਨਾ' ਮਾਟੀ ਸੰਗਿ ਰਲੀਆ ॥ (੩੮੫)

ਪਾਹਿ ਕਹੁ ਬੇਨੰਤੀ ਅਪੁਨੇ ਸਤਿਗੁਰ 'ਪਾਹਿ' ॥ (੧੮੨)

ਸਉ ਬਾਜੀਗਰ 'ਸਉ' ਮੁਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਨਿ ਆਈ ॥ (੪੮੭)

ਤੁਲਿ ਨਾਮ 'ਤੁਲਿ' ਕਛੁ ਅਵਰੁ ਨ ਹੋਇ ॥ (ਸੁਖਮਨੀ, ੨੬੫)

ਨੋਟ : ਵਿਸਥਾਰ ਲਈ ਵੇਖੋ ਮੁਕਤਾ ਦਾ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੫

3. ਕੁਝ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਕੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ
ਦਾ ਮੂਲਿਕ ਅੰਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਉਹ
ਆਏ ਹਨ, ਔਕੜ ਨਾਲ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਔਕੜ ਹਮੇਸ਼ਾਂ (ਹਰ
ਹਾਲਤ ਵਿਚ) ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ, 'ਮੁਕਤਾ'
ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੨ (ੳ) ਦਾ ਨੋਟ

4. ਕਈ ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਕੜ ਮੂਲਿਕ ਅੰਗ ਹੋਣ

ਕਰਕੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :

ਕਿਤੁ, ਸਭਤੁ, ਬਿਨੁ, ਬਿੰਦੁ, ਵਿਣੁ

5. ਜਿਹਨਾਂ ਕਿਰਿਆ ਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ 'ਨ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੋਵੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਭੂਤ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ (ਅੰਤ—ਅਨੁ)

ਹੁਕਮੇ ਧਰਤੀ ਸਾਜੀਅਨੁ, ਸਚੀ ਧਰਮਸਾਲਾ॥ (ਉਸ ਨੇ ਸਾਜੀ) (੭੮੫)

ਆਪੇ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਉਪਾਈਅਨੁ, ਆਪੇ ਫੁਨਿ ਗੋਈ॥ (ਉਸ ਨੇ ਉਪਾਈ) (੭੮੬)

ਮਲੁ ਕੂੜੀ ਨਾਮਿ ਉਤਾਰੀਅਨੁ, ਜਪਿ ਨਾਮੁ ਹੋਆ ਸਚਿਆਰ॥

(ਉਸ ਨੇ ਉਤਾਰੀ) (੮੫੦)

ਆਪੇ ਤਾੜੀ ਲਾਈਅਨੁ, ਸਭ ਮਹਿ ਪਰਵੇਸਾ॥ (ਉਸ ਨੇ ਲਾਈ) (੮੫੫)

ਨੋਟ : ਕਿਰਿਆ, ਸਾਜੀ, ਉਪਾਈ, ਉਤਾਰੀ, ਲਾਈ, ਬਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਹੈ।

ਭੂਤ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਬਹੁਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ (ਅੰਤ—ਅਨੁ)

ਆਪੇ ਆਪਿ ਉਪਾਇਅਨੁ, ਆਪਿ ਕੀਮਤਿ ਪਾਈ॥(ਉਸ ਨੇ ਉਪਾਏ ਹਨ)

(੭੮੬)

ਇਕਿ ਆਪੇ ਹੀ ਆਪਿ ਲਾਇਅਨੁ, ਗੁਰ ਤੇ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ॥

(ਉਸ ਨੇ ਲਾਏ ਹਨ) (੭੮੬)

ਇਕਿ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਖੁਆਇਅਨੁ, ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਵਿਆਪੇ॥

(ਉਸ ਨੇ ਖੁੰਝਾਏ ਹਨ)

(੭੮੬)

ਅਪਣੇ ਬਾਲਕ ਆਪਿ ਰਖਿਅਨੁ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰਦੇਵ॥

(ਉਸ ਨੇ ਰੱਖੇ ਹਨ) (੮੧੬)

ਨੋਟ : ਕਿਰਿਆ, ਉਪਾਇ, ਲਾਇ, ਖੁਆਇ, ਰਖਿ, ਸਿਹਾਰੀ ਅੰਤ ਹੈ।

ਭੂਤ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਪੁਲਿੰਗ (ਅੰਤ—ਓਨੁ)

(ਓ) ਏਹੁ ਜਗੁ ਆਪਿ ਉਪਾਇਓਨੁ, ਕਰਿ ਚੋਜ ਵਿਡਾਨੁ॥(ਉਸ ਨੇ ਉਪਾਇਆ

ਹੈ)

(੭੮੬)

ਜੇਹਾ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿ ਪਾਇਓਨੁ, ਸੇ ਕਰਮ ਕਮਿਤਾ॥ (ਉਸ ਨੇ ਪਾਇਆ ਹੈ)

(੭੮੭)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਝਗੜੁ ਚੁਕਾਇਓਨੁ, ਇਕੋ ਰਵਿ ਰਹਿਆ॥ (ਉਸ ਨੇ ਚੁਕਾਇਆ ਹੈ)

(੭੯੦)

ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰਖਿਓਨੁ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਿਸੈ ਪਿਆਈ॥(ਉਸ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ)

(੮੫੧)

(ਅ) ਆਪਿ ਉਪਾਏ ਉਪਾਵਣਗਾਰੁ ॥ ਆਪੇ ਕੀਤੇਨੁ ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੁ ॥ (੮੪੨)
 ਹੋਰਿਓ ਗੰਗ ਵਹਾਈਐ ਦੁਨਿਆਈ ਆਖੈ ਕਿ ਕਿਓਨੁ ॥ (੯੬੭)
 ਚਉਦਹ ਰਤਨ ਨਿਕਾਲਿਅਨੁ ਕੀਤੇਨੁ ਚਾਨਾਣੁ ॥ (੯੬੮)
 ਕੀਤੇਨੁ—ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਕਿਓਨੁ, ਕੀਤੇਨੁ—ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ।
 ਦਿਤੇਨੁ—ਉਸ ਨੇ ਦਿਤਾ।

ਬਹੁਵਚਨ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ)

ਸਭੇ ਗਲਾ ਆਪਿ ਥਾਟਿ ਬਹਾਲੀਓਨੁ ॥ (੬੫੩)
 ਬਹਾਲੀਓਨੁ—ਉਸ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ।

ਬਹੁਵਚਨ (ਪੁਲਿੰਗ)

ਆਪਿ ਵਿਛੋੜੇਨੁ ਸੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਇ ॥ (੬੪੫)
 ਵਿਛੋੜੇਨੁ—ਉਸ ਨੇ ਵਿਛੋੜੇ।

6. ਜਿਹਨਾਂ ਕ੍ਰਿਆ ਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਗੁ' ਨੂੰ ਔਕੜ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ ਪੁਲਿੰਗ ਦੇ ਅਰਥ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਪਾਜੁ ਲਹਗੁ ਨਿਦਾਨਿ ॥ (ਲਹਗੁ—ਲਹੇਗਾ) (੮੩੨)
 ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਹੈ ਭੀ ਹੋਗੁ ॥ (ਹੋਗੁ—ਹੋਵੇਗਾ) (੮੪੦)

7. ਜਿਹਨਾਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਹੁ' ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ :-

ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਮਧਮ ਪੁਰਖ ਬਹੁ ਵਚਨ

ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਲੋਭੁ ਬਹੁ ਬੂਠੇ ਬਾਹਰਿ ਨਾਵਹੁ ਕਾਹੀ ਜੀਉ ॥ (੫੯੮)

ਤੁਮ ਸੁਖਦਾਈ ਪੁਰਖ ਬਿਧਾਤੇ ਤੁਮ ਰਾਖਹੁ ਅਪੁਨੇ ਬਾਲਾ ॥ (੬੧੩)

ਡਡੈ ਡੰਫੁ ਕਰਹੁ ਕਿਆ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜੋ ਕਿਛੁ ਹੋਆ ਸੁ ਸਭੁ ਚਲਣਾ ॥ (੪੩੩)

ਨਾਵਹੁ—ਤੁਸੀਂ ਨ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੋ। ਰਾਖਹੁ—ਤੁਸੀਂ ਰਖਦੇ ਹੋ। ਕਰਹੁ—ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ।

ਭੂਤ ਕਾਲ, ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

ਕਕੈ ਕਾਮਿ ਕ੍ਰੋਧਿ ਭਰਮਿਓਹੁ ਮੂੜੇ ਮਮਤਾ ਲਾਗੇ ਤੁਧੁ ਹਰਿ ਵਿਸਰਿਆ ॥ (੪੩੫)

ਤਤੇ ਤਾਮਸਿ ਜਲਿਓਹੁ ਮੂੜੇ ਥਬੈ ਬਾਨ ਭਰਿਸਟੁ ਹੋਆ ॥ (੪੩੫)

ਭਰਮਿਓਹੁ—ਤੂੰ ਭਰਮਿਆ। ਜਲਿਓਹੁ—ਤੂੰ ਜਲਿਆ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਖੁਆਇਓਹੁ—ਤੂੰ ਖੁੰਝਾਇਆ ਗਿਆ। ਡੁਬੋਹੁ—ਤੂੰ ਡੁੱਬਾ।

8. ਜਿਹਨਾਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਪਿਛੇਤਰ 'ਅਉ' ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

ਭੂਤ ਕਾਲ ਅਨ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ

ਪ੍ਰਮ ਨਗਉਰੀ ਜਿਨ ਕਉ ਪਾਈ ਤਿਨ ਰਸੁ 'ਪੀਅਉ' ਭਾਰੀ ॥ (੭੦੨)
 ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੈ ਪਾਛੈ ਪਰਿਅਉ ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਰਸੁ ਪਾਇਆ ॥ (੭੧੨)
 ਤੈ ਪਢਿਅਉ ਇਕੁ, ਮਨਿ ਧਰਿਅਉ ਇਕੁ, ਕਰਿ ਇਕੁ ਪਛਾਣਿਓ ॥ (੧੩੯੪)
 ਕਲਿ ਮਾਹਿ ਰੂਪੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਨਿ ਕਿਛੁ ਕੀਅਉ ॥ (੧੩੯੫)
 ਆਪਿ ਨਰਾਇਣੁ ਕਲਾ ਧਾਰਿ ਜਗ ਮਹਿ ਪਰਵਰਿਯਉ ॥ (੧੩੯੫)
 ਪੀਅਉ—ਪੀਤਾ। ਪਰਿਅਉ—ਪਇਆ। ਪਢਿਅਉ—ਪੜ੍ਹਿਆ।
 ਧਰਿਅਉ—ਧਰਿਆ। ਕੀਅਉ—ਕੀਤਾ। ਪਰਵਰਿਯਉ—ਪਰਵਰਤ ਹੋਇਆ।

9. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਅੱਖਰ 'ਉ' ਔਕੜ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਉਤਮ ਪੁਰਖ (First Person) ਅਤੇ ਅਨਯ ਪੁਰਖ (Third Person) ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਉਤਮ ਪੁਰਖ (First Person)

ਚਿਤ ਸਿਮਰਨੁ 'ਕਰਉ' ਨੈਨ ਅਵਿਲੋਕਨੋ, ਸ੍ਵਨ ਬਾਨੀ ਸੁਜਸੁ ਪੂਰਿ 'ਰਾਖਉ' ॥

ਮਨੁ ਸੁ ਮਧੁਕਰੁ 'ਕਰਉ' ਚਰਨ ਹਿਰਦੇ 'ਧਰਉ', ਰਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਾਮ ਨਾਮ 'ਭਾਖਉ' ॥ (੬੯੪)

(ਅ) ਅਨਯ ਪੁਰਖ (Third Person)

ਸੋ ਮੁਖੁ 'ਜਲਉ' ਜਿਤੁ ਕਹਹਿ ਠਾਕੁਰੁ ਜੋਨੀ ॥ (੧੧੩੬)

ਆਗਿਆ ਤੁਮਰੀ ਮੀਠੀ 'ਲਾਗਉ' ਕੀਉ ਤੁਹਾਰੇ 'ਭਾਵਉ' ॥ (੭੧੩)

ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ 'ਜਲਉ', 'ਲਾਗਉ', 'ਭਾਵਉ', ਦੇ ਅਰਥ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਜਲ ਜਾਵੇ, ਮਿੱਠੀ ਲੱਗੇ, ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ, ਹੋਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿਨਾਂ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾਏ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ।

10. ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸ਼ਬਦਾਂਤਕ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁਝੇ ਭੇਦ' ਵਿਚ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੩੧-ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਹ' ਸੂਰ ਕਰਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਔਕੜ ਉਸ 'ਹ' ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੋੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :

ਪਰਬੋਧੁ—ਪਰਬੋਧੋ	ਜਾਗਹੁ—ਜਾਗੋ	ਕਹਹੁ—ਕਹੋ
ਅੰਦਰਹੁ—ਅੰਦਰੋ	ਵਿਚਹੁ—ਵਿਚੋ	ਭੰਡਹੁ—ਭੰਡੋ
ਕਪਾਹੁ—ਕਪਾਹੋ	ਅਗਹੁ—ਅਗੋ	ਸੰਤਹੁ—ਸੰਤੋ
ਕਰਿਅਹੁ—ਕਰਿਓ	ਸਦਿਅਹੁ—ਸਦਿਓ	
ਪਿਆਰਿਹੁ—ਪਿਆਰਿਓ		

11. ਕਈ ਵਾਰੀ ਛੋਟੇ ਵਢੇ ਦੀ ਥਾਂ ਔਕੜ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :
 ਸਤ੍ਰੁ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤੁ, ਬਿਸੁੰਭਰ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਸੁੰਭਰਤ੍ਰੁ ਦੀ ਥਾਂ ਤਤੁ,
 ਮਹਤ੍ਰੁ ਦੀ ਥਾਂ ਮਹਤੁ, ਦੁਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਦੁਆਰ.....ਆਦਿ।

12. ਕਈ ਵਾਰੀ ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕਵਚਨ (Imperative mood. Second person. singular) ਵਾਲੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਔਕੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਚਲ—ਤੂੰ ਚਲ ਮੁੱਧੇ ਤੂੰ 'ਚਲੁ' ਗੁਰ ਕੈ ਭਾਇ॥ (੩੮)

ਪਰੁ—ਤੂੰ ਪਉ ਤਿਸਕੀ ਸਰਨੀ 'ਪਰੁ' ਮਨਾ ਜਿਸੁ ਜੇਵਡੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ॥

(੪੪)

ਭਜੁ—ਤੂੰ ਭਜ 'ਭਜੁ' ਮਨ ਮੇਰੇ ਏਕੋ ਨਾਮੁ॥ (੧੯੩)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤਰੁ, ਉਚਰੁ, ਉਧਰੁ, ਆਉ, ਆਖੁ, ਸਉ, ਸੋਉ, ਸਹੁ, ਸਿਖੁ, ਸਮਝੁ, ਸੰਮਲੁ, ਹੋਹੁ, ਹਰੁ, ਕਹੁ, ਕਢੁ, ਖੋਹੁ, ਗਰਬੁ, ਘਤੁ, ਘਟੁ, ਚਾਖੁ, ਚਲੁ, ਚਾਲੁ, ਜੀਉ, ਜਾਗੁ, ਜਾਚੁ, ਜਾਣੁ, ਜਾਨੁ, ਜੋਰੁ, ਜਲੁ, ਜਾਲੁ, ਝੁਰੁ, ਤਾਸੁ, ਤਰੁ, ਤੋਰੁ, ਥੀਉ, ਦੇਖੁ, ਨਿਕਸੁ, ਨਾਚੁ, ਪਉ, ਪੀਓ, ਪਿਖੁ, ਪੇਖੁ, ਪਛਾਣੁ, ਪਛਾਨੁ, ਪਾਪੁ, ਪੜੁ, ਪਰਹਰੁ, ਪਰਫੜੁ, ਬੈਸੁ, ਬਿਸਰੁ, ਬੁਝੁ, ਬੁਝੁ, ਬੀਚਾਰੁ, ਬਿਚਰੁ, ਬਾਚੁ, ਬੈਠੁ, ਬੰਠੁ, ਭਜੁ, ਭੰਠੁ, ਭੁਲੁ, ਭੂਲੁ, ਮਾਗੁ, ਮਿਟੁ, ਮਰੁ, ਮਿਲੁ, ਰਉ, ਰਹੁ, ਰਖੁ, ਰਾਖੁ, ਲਿਖੁ, ਲੂਝੁ, ਵਸੁ, ਵਿਸਾਹੁ, ਵਿਸਰੁ, ਵੇਖੁ, ਵਿਗਸੁ, ਵੇਖੁ, ਵਧੁ।

13. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਾਂ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :

ਜੁਆਨੀ, ਸੁਹੇਲਾ, ਏਕੋ, ਬੁਲਾਨੁ, ਗੁੱਬਿਦ, ਲੁਭਾਨ.....ਆਦਿ।

ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਮਾਤਰਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੂਪ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਿੰਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ। ਪਾਠ ਕਰਨ ਸਮੇਂ, ਉਹ ਮਾਤ੍ਰਾ ਬੁਲਾਉਣੀ ਹੈ ਜੋ ਕਾਵਿ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ 'ਜੁਆਨੀ' ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਮੂਲ ਸਰੂਪ ਔਕੜ ਨਾਲ 'ਜੁਆਨੀ' ਹੈ, ਪਰ ਉਚਾਰਨ ਹੋੜੇ ਨਾਲ ਜੋਆਨੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਪਰੰਤੂ ਸ਼ਬਦ 'ਗੁੱਬਿਦ' ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੂਪ 'ਗੋਬਿਦ' ਹੋੜੇ ਨਾਲ ਹੈ ਪਰ ਉਚਾਰਨ ਔਕੜ ਨਾਲ 'ਗੁੱਬਿਦ' ਕਰਾਂਗੇ। ਸੋ 'ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾ' ਵਰਤ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੂਪ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕਾਵਿ ਤੋਲ ਵੀ ਪੂਰਾ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ :

ਸੁਹੇਲਾ ਦਾ ਉਚਾਰਨ	ਸੁਹੇਲਾ	ਹੋਵੇਗਾ।
ਏਕੋ ਦਾ ਉਚਾਰਨ	ਏਕੋ	ਹੋਵੇਗਾ।
ਬੁਲਾਨੁ ਦਾ ਉਚਾਰਨ	ਬੁਲਾਨ	ਹੋਵੇਗਾ।
ਲੁਭਾਨ ਦਾ ਉਚਾਰਨ	ਲੁਭਾਨ	ਹੋਵੇਗਾ।

14. ਲਹਿੰਦੀ (ਪੱਛਮੀ) ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ 'ਮੁ' ਨੂੰ ਔਕੜ ਲਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ

ਵਚਨ (Ist person singular) ਭੂਤ ਕਾਲ, (past) ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

- ਲਧਮੁ—ਮੈਂ ਲੱਧਾ ਬਨਿ ਭੀਹਾਵਲੈ ਹਿਕੁ ਸਾਬੀ 'ਲਧਮੁ'
ਦੁਖ ਹਰਤਾ ਹਰਿ ਨਾਮਾ॥ (੫੧੯)
- ਡਿਠਮੁ—ਮੈਂ ਡਿਠਾ ਤੈਡੇ ਸਿਮਰਣਿ ਹਭੁ ਕਿਛੁ ਲਧਮੁ, ਬਿਖਮੁ ਨ 'ਡਿਠਮੁ'
ਕੋਈ॥ (੫੨੦)
- ਦਿਸਮੁ—ਮੈਨੂੰ ਦਿਸਿਆ ਪੇਖਦੜੇ ਕੀ ਭੁਲੁ ਤੁੰਮਾ 'ਦਿਸਮੁ' ਸੋਹਣਾ॥ (੭੦੮)
- ਤਾਰਿਅਮੁ—ਮੈਨੂੰ ਤਾਰਿਆ ਭਉਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਅਸਗਾਹੁ ਗੁਰਿ ਬੋਹਿਥੈ 'ਤਾਰਿਅਮੁ'॥
(੭੧੦)

15. ਜੇ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ 'ਸੁ' ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਤੀਜੇ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ (IIIrd person singular) ਭੂਤ ਕਾਲ (past) ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਸੁਧੋਸੁ—ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ, ਪਰਖਿਆ। ਜਾਂ ਸੁਧੋਸੁ ਤਾ ਲਹਣਾ ਟਿਕਿਓਨੁ॥
(੯੬੭)

ਦਿਤੋਸੁ—ਉਸਨੂੰ ਦਿਤਾ। ਸਹਿ ਟਿਕਾ ਦਿਤੋਸੁ ਜੀਵਦੈ॥ (੯੬੬)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਓਸੁ, ਪਈਸੁ ਆਦਿ।

ਬਹੁਵਚਨ (ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ)

ਸਭੇ ਧਿਰਾਂ ਨਿਖੁਟੀਅਸੁ ਹਿਰਿ ਲਈਅਸੁ ਧਰ ਤੇ॥ (੩੧੭)

ਨਿਖੁਟੀਅਸ—ਉਸ ਸਭੇ ਧਿਰਾਂ ਨਿਖੁਟੀਆਂ॥

16. (ੳ) ਪੜਨਾਂਵ, ਇਕ ਵਚਨ, ਜਿਸੁ, ਤਿਸੁ, ਕਿਸੁ, ਇਸੁ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਪੁਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਭਾਵੇਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਥਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਔਕੜ (_) ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪੁਲਿੰਗ ਕਿਸੁ ਵੇਖਾ ਨਾਹੀ ਕੋ ਦੂਜਾ॥ (੮੩੨)

ਨਾਂਵ ਦੇ ਥਾਂ ਜਿਸੁ ਰਾਖੈ ਤਿਸੁ ਕੋਇ ਨ ਮਾਰੈ॥ (ਸੁਖਮਨੀ)

ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਜੋ ਇਸੁ ਮਾਰੇ ਸੋਈ ਸੂਰਾ॥

ਨਾਂਵ ਦੇ ਥਾਂ ਔਸਾ ਕੋਇ ਜਿ ਦੁਬਿਧਾ ਮਾਰਿ ਗਵਾਵੈ॥ (੨੩੭)

ਇਥੇ ਪੜਨਾਂਵ 'ਇਸੁ', ਲਫਜ਼ ਦੁਬਿਧਾ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਹੈ।

(ਅ) ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਪੜਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਜੇ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧਕ (ਕਾ, ਕੇ, ਕੀ, ਦਾ, ਦੇ, ਦੀ, ਕੈ, ਦੈ, ਤੇ, ਕਉ, ਨਉ ਅਤੇ ਨੌ ਵਿਚੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਔਕੜ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਸ ਕਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲਿ ਮਿਲਾਏ ਤਿਸੁ ਚੂਕਾ ਜਮ ਭੈ ਭਾਰਾ ਹੇ॥ (੧੦੩੦)

ਜਿਸ ਕਾ ਕਾਰਜੁ ਤਿਨ ਹੀ ਕੀਆ ਮਾਣਸੁ ਕਿਆ ਵੇਚਾਰਾ ਰਾਮ॥ (੭੮੪)
 ਤਿਸ ਕੈ ਭਾਣੈ ਕੋਇ ਨ ਭੂਲਾ ਜਿਨਿ ਸਗਲੇ ਬੁਹਮੁ ਪਛਾਤਾ॥ (੬੧੦)
 ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੁ ਕਿਸ ਨੋ ਕਹੀਐ ਸਗਲੇ ਜੀਅ ਤੁਮਾਰੇ॥ (੩੮੩)
 ਤਿਸ ਦਾ ਕੁਠਾ ਹੋਵੈ ਸੇਖੁ॥ (੬੫੧)
 ਜਿਸ ਨਉ ਆਪਿ ਦਇਆਲੁ ਹੋਇ ਸੁ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮਿ ਸਮਾਇ॥ (੨੭)
 ਤਿਸ ਦੀ ਬੁਝੈ ਜਿ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਕਮਾਏ॥ (੧੦੬੭)

(ੲ) ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੋਣ ਤਦੋਂ ਕਾ ਕੇ ਆਦਿਕ ਦੇ ਵਰਤਿਆਂ ਭੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ। ਤਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਨਾਂਵ ਤਾਈਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੧) ਇਸੁ ਮਨ ਤੇ, ਸਭੁ ਪਿੰਡੁ ਪਗਾਣਾ॥ (੧੧੨੬)

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਮਨ' ਜੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕ 'ਤੇ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਨ ਦੇ 'ਨ' ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਔਕੜ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ ਪਰ 'ਇਸੁ' ਦੇ 'ਸ' ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਲੱਥੀ।

(੨) ਤਿਸੁ ਜਨ ਕਉ, ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਭੁ ਦੇਵਉ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸੁਨਾਇਓ॥ (੭੧੬)

(੩) ਜਿਸੁ ਧਨ ਕਾ, ਤੁਮ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਉ ਸੋ ਧਨੁ ਕਿਸਹਿ ਨ ਆਪ॥ (੧੨੦੦)

ਤੁਕ ਨੰਬਰ (੨) ਤੇ (੩) ਵਿਚ ਜਨ ਤੇ ਧਨ ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਥ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਤਿਸੁ, ਜਿਸੁ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੱਥੀ।

(ਸ) ਜੇ ਕਰ ਇਹਨਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਨਾਲ, ਕਾ ਕੇ ਕੀ, ਦਾ ਦੇ ਦੀ, ਕੈ ਦੈ ਤੇ, ਕਉ ਨਉ ਅਤੇ ਨੋ, ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ ਆਉਣ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਔਕੜ ਨਹੀਂ ਲਥਦਾ।

ਘਰ ਮੰਦਰ ਹਟ ਨਾਲੇ ਸੋਹੇ, ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਨਾਮੁ ਨਿਵਾਸੀ ਰਾਮ॥ (੭੮੩)

ਜਿਸੁ ਉਪਰਿ ਹੋਵਤ ਦਇਆਲੁ॥ (੮੦੭)

ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਆ ਚਲੈ ਪਹਨਾਮੀ॥ (੮੩੨)

(ਹ) ਔਵਿਐ 'ਹੀ' ਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਔਕੜ ਲੱਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸ ਹੀ ਬੁਝੈ ਜਬਾਬੁ ਨ ਹੋਈ॥ (੧੦੮੨)

ਜਿਸ ਹੀ ਕੀ ਸਿਰਕਾਰ ਹੈ ਤਿਸ ਹੀ ਕਾ ਸਭੁ ਕੋਇ॥ (੨੭)

ਨੋਟ : ਜਿਤੁ, ਤਿਤੁ, ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸਦਾ ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਲੈਂਕੜੇ

1. ਲਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਅੰਦਰਿ ਕੂੰ, ਜੇਛੁ, ਤੇ, ਆਦਿ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੁਲੈਂਕੜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਵਸਤੂ ਵਸਤੂ ਅੰਦਰਿ ਵਸਤੁ ਸਮਾਵੈ ਦੂਜੀ ਹੋਵੈ ਪਾਸਿ॥ (੪੭੪)

ਜਿੰਦੂ ਸਾਹੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ ਜਿੰਦੂ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ॥ (੧੩੭੭)

ਖਾਕੂ ਫਰੀਦਾ ਖਾਕੂ ਨ ਨਿੰਦੀਐ ਖਾਕੂ ਜੇਛੁ ਨ ਕੋਇ॥ (੧੩੭੮)

ਓਹੁ ਖਿਨ ਮਹਿ ਰੁਲਤਾ ਖਾਕੂ ਨਾਲਿ॥ (੮੬੮)

ਸਸੂ ਸਸੂ ਤੇ ਪਿਰਿ ਕੀਨੀ ਵਾਖਿ॥ (੩੭੦)

ਪਿਯੂ ਪਿਯੂ ਦਾਦੇ ਜੇਵਿਹਾ ਪੋਤਾ ਪਰਵਾਣੁ॥ (੯੬੮)

2. ਦੁਲੈਂਕੜੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਖੇਹੂ—ਖੇਹ ਵਿਚ ਖੇਹੂ ਖੇਹ ਰਲਾਈਐ ਛੋਡਿ ਚਲੈ ਘਰ ਬਾਰੁ॥ (੬੩)

3. ਕਈ ਵਾਰ ਦੁਲੈਂਕੜੇ ਹੋੜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਅਸੁਲੂ—(ਅਸਲੋਂ) ਸਹਸ ਅਠਾਰਹ ਕਹਨਿ ਕਤੇਬਾ 'ਅਸੁਲੂ' ਇਕੁ ਧਾਤੁ॥ (੫)

ਜਿਦੂ—ਜਿਦੋਂ ਜਿਦੂ ਕਿਛੁ ਗੁਝਾ ਨ ਹੋਇ॥

ਕੂ—ਕੋ ਫਰੀਦਾ ਮੈਂ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਝ ਕੂ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ॥

(੧੩੮੨)

4. ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਦੁਲੈਂਕੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਰਕੀ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ:

ਮਾਊ ਪਿਊ—ਮਾਂ ਪਿਉ ਦੀ ਮਾਊ ਪੀਊ ਕਿਰਤੁ ਗਵਾਇਨਿ
ਟਬਰ ਰੋਵਨਿ ਧਾਹੀ॥

ਭਸੂ—ਸੁਆਹ ਨਾਲ ਜਾ ਜੀਉ ਵਿਚਹੁ ਕਢੀਐ ਭਸੂ ਭਰਿਆ ਜਾਇ॥

(੧੨੪੦)

5. ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਵਾਲੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਦੁਲੈਂਕੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ :

ਨ ਦੇਊ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਦੈ ਦੇਸੁ ਨ ਦੇਊ ਕਿਸੈ ਦੇਸੁ ਕਰੰਮਾ
ਆਪਣਿਆ॥ (੪੩੩)

ਨ ਜਾਨਊ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੇਵਾ ਕਛੁ ਨ ਜਾਨਊ ਨੀਚੁ ਮੂਰਖਾਰੇ॥

(੮੦੯)

ਨ ਜੀਵਉ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜੀਉਂਦਾ ਖਿਨੁ ਪਲੁ ਘੜੀ ਨ 'ਜੀਵਉ' ਬਿਨੁ ਦੇਖੇ ਮਰਾਂ
ਮਾਇ ॥ (੧੨੪੮)

ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੇ ਨਾਲ ਦੇਉਂ, ਜਾਨਉਂ, ਜੀਵਉਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਿਹਾਰੀ (f)

1. ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਰਤੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦਾਂ (Preposition) ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਚਿ, ਉਪਰਿ, ਨਾਲਿ, ਅੰਤਰਿ, ਬਾਹਰਿ, ਸੰਗਿ, ਵਲਿ, ਮਹਿ, ਪਾਸਿ, ਪਾਰਿ, ਨਿਕਟਿ, ਬਰਾਬਰਿ, ਹੇਠਿ, ਅੰਦਰਿ, ਸਾਥਿ, ਨਜੀਕਿ, ਤੁਲਿ, ਸਿਰਿ, ਭੀਤਰਿ, ਬੀਚਿ, ਮੰਝਾਰਿ, ਮਾਹਿ, ਅੰਤਿ, ਵਲਿ ਆਦਿ।

ਵਿਚਿ ਭੈ 'ਵਿਚਿ' ਸੂਰਜੁ ਭੈ 'ਵਿਚਿ' ਚੰਦੁ ॥ (੪੬੪)

ਅੰਦਰਿ ਹੁਕਮੈ 'ਅੰਦਰਿ' ਸਭੁ ਕੋ, 'ਬਾਹਰਿ' ਹੁਕਮ ਨ ਕੋਇ ॥ (੧)

ਸੰਗਿ ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ 'ਸੰਗਿ' ॥ (੪)

ਨਾਲਿ ਮੂਰਖੈ 'ਨਾਲਿ' ਨ ਲੁਝੀਐ ॥ (੪੭੩)

2. (ੳ) ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਭੰਡਾਰਣਿ, ਅਹਰਣਿ, ਸੁਹਾਗਣਿ, ਪਰਦੇਸਨਿ, ਕਲਾਲਨਿ, ਬੈਰਨਿ, ਮਾਲਨਿ, ਬਨਜਾਰਨਿ, ਬੈਰਾਗਨਿ, ਸਾਹਨਿ, (ਸ਼ਾਹਣੀ) ਸਾਪਨਿ, ਪੜੇਸਣਿ, ਸਉਕਨਿ, ਗੀਹਨਿ, ਤੇਜਣਿ, ਦੁਹਚਾਰਣਿ, ਕਾਮਣਿ, ਤਰੁਣਿ, ਰੈਣਿ, ਪ੍ਰਭਾਤਿ।

ਕਾਮਣਿ—ਇਸਤ੍ਰੀ ਗੁਣ ਕਾਮਣ, ਕਾਮਣਿ ਕਰੈ ਤਉ ਪਿਆਰੇ ਕਉ ਪਾਵੈ ॥

ਇਸ ਤੁਕ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਕਾਮਣ' ਜੋ ਸਿਹਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ, ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਤਵੀਤ ਜਾਂ ਟੂਟੇ ਵਾਲੇ ਧਾਗੇ। ਇਹ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ। ਅਤੇ 'ਕਾਮਣਿ' ਜੋ ਸਿਹਾਰੀ ਸਹਿਤ ਹੈ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸਤਰੀ। ਤੁਕ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਜੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਤਵੀਤ ਬਣਾਏ ਤਾਂ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੈਸੀ 'ਤਰੁਣਿ' ਭਤਾਰ ਉਰਝੀ ਪਿਰਹਿ ਸਿਵੈ, ਇਹੁ ਮਨੁ ਲਾਲ ਦੀਜੈ ॥

(੪੫੫)

ਇਥੇ ਤਰੁਣਿ ਦਾ ਅਰਥ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ।

'ਤਰੁਣੁ' ਦੁਹੇਲਾ ਭਇਆ ਖਿਨ ਮਹਿ ਖਸਮ ਚਿਤਿ ਨ ਆਇਓ ॥

(੪੬੦)

ਇਥੇ 'ਤਰੁਣੁ' ਦਾ ਭਾਵ 'ਤਰਨਾ' ਹੈ।

'ਤਰੁਣੁ' ਤੇਜੁ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਮੁਖੁ ਜੋਹਹਿ ਸਰੁ ਅਪਸਰੁ ਨ ਪਛਾਣਿਆ ॥

(੯੩)

ਇਥੇ 'ਤਰੁਣ' ਦਾ ਅਰਥ ਜਵਾਨੀ ਹੈ।

(ਅ) (ੳ) ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਹੇਠਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਹਨ ਤੇ ਸਿਹਾਰੀ ਅੰਤ ਹੈ।

ਬੇਲਿ, ਵੇਲਿ, ਦਾਲਿ, ਪਾਲਿ, ਭੀਤਿ, ਕਰਤੂਤਿ, ਦਾਤਿ, ਤਪਤਿ, ਛੋਤਿ, ਮਸੀਤਿ, ਗੁਤਿ, ਹਟਤਾਰਿ, ਲਬਧਿ, ਨਦਰਿ, ਖਬਰਿ, ਡੋਰਿ, ਵਾਰਿ, ਵਾੜਿ, ਭਸਮੜਿ, ਜੁਗਤਿ, ਪੁਨਿ, ਭੂਮਿ, ਧਰਤਿ, ਪ੍ਰੀਤਿ, ਗੀਤਿ, ਦ੍ਰਿਸਟਿ, ਜੂਠਿ, ਰਿਧਿ, ਨਿਧਿ ਆਦਿ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਆਏ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਅਕਲਿ, ਇਲਤਿ, ਸਿਫਤਿ, ਸਾਬਾਸਿ, ਸਾਬਤਿ, ਸਲਾਮਤਿ, ਕੁਦਰਤਿ, ਕਰਾਮਾਤਿ, ਖੈਰਿ, ਜਰੂਰਤਿ, ਨਦਰਿ, ਫੁਰਮਾਇਸਿ, ਬਰਾਬਰਿ, ਮਸਲਤਿ, ਹਕੀਕਤਿ, ਆਦਿ ਸਿਹਾਰੀ ਅੰਤ ਹਨ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਆਏ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਉਸਤਤਿ, ਸੰਗਤਿ, ਸੁਚਿ, ਸਿਧਿ, ਸਿਸ਼ਟਿ, ਸਰਣਿ, ਕੀਟਿ, ਕੰਠਿ, ਕਿਰਤਿ, ਜਾਤਿ, ਜੁਗਤਿ, ਤ੍ਰਿਪਤਿ, ਦ੍ਰਿਸਟਿ, ਨਾਰਿ, ਬਿਭੂਤਿ, ਭੂਮਿ, ਮੂਰਤਿ, ਗੀਤਿ, ਰਿਧਿ, ਆਦਿ ਸਿਹਾਰੀ ਅੰਤ ਹਨ।

3. ਕਈ ਵੇਰ ਜਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣੀ ਪਦ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਵਾਲੇ ਨਾਂਵ ਕਰਕੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਯਥਾ :

ਬੇਪੀਰਿ : ਸੁਨਿ ਅੰਧਲੀ ਲੋਈ ਬੇਪੀਰਿ॥ (੮੭੧)

ਸੁੰਦਰਿ, ਸੁਜਾਣਿ, ਚਤੁਰਿ : ਸੁੰਦਰਿ ਸੁਜਾਣਿ ਚਤੁਰਿ ਬੇਤੀ ਸਾਸ ਬਿਨੁ ਜੈਸੇ ਤਨਾ॥ (੯੨੮)

ਚੰਚਲਿ : ਚੰਚਲਿ ਸੰਗਿ ਨ ਚਾਲਤੀ ਸਖੀਏ ਅੰਤਿ ਤਜਿ ਜਾਵਤ ਮਾਇਆ॥ (੮੦੩)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਘਰਿ, ਨਿਰਗੁਨਿ, ਪਰਧਾਨਿ, ਕੁਰੂਪਿ, ਸਰੂਪਿ, ਸੇਵਨਿ ਆਦਿ ਜਦੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਂਵ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਅੰਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

4. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦਾਂ (Prepositions) ਅਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਸੋ ਜਨੁ ਹਮਰੈ 'ਮਨਿ' 'ਚਿਤਿ' ਭਾਵੈ॥ (ਮਨ ਵਿਚ, ਚਿਤ ਵਿਚ) (੧੬੪)

ਕਾਹੂ 'ਜੁਗਤਿ' ਕਿਤੈ ਨ ਪਾਈਐ 'ਧਰਮਿ'॥ (ਜੁਗਤੀ ਦੁਆਰਾ, ਫਿਰਕੇ ਰਾਹੀਂ) (੨੭੪)

ਜਿਉ 'ਸਾਝਨਿ' ਕਾਪਰ ਉਜਲ ਹੋਤ॥ (ਸਾਬਣ ਨਾਲ) (੯੧੪)

'ਗੁਰਹਿ' ਦਿਖਾਇਓ ਲੋਇਨਾ॥ (ਗੁਰੂ ਨੇ) (੪੦੭)

'ਪਿਰਹਿ' ਬਿਹੂਨ ਕਤਹਿ ਸੁਖੁ ਪਾਏ॥ (ਪਿਰ ਤੋਂ) (੭੯੪)

‘ਚਰਿ’ ਸਚੈ ਸਦ ਸੱਭਾ ਪਾਏ॥ (ਚਰ ਉਤੇ) (੮੪੧)

ਨੰਗਾ ‘ਦੋਜਕਿ’ ਚਾਲਿਆ ਤਾ ਦਿਸੈ ਖਰਾ ਡਰਾਵਣਾ॥ (ਦੋਜਕ ਨੂੰ) (੮੭੧)

ਜਿਉ ਦੂਧ ‘ਜਲਹਿ’ ਸੰਜੋਗੁ॥ (ਜਲ ਦਾ) (੮੩੮)

5. ਸਿਹਾਰੀ ਪੂਰਬ-ਪੂਰਨ ਕਾਰਦੰਤਕ (Conjunctive participle) ਦੇ ਧਾਤੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਭੀ ਆਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਤ, ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣ, ਅਮਕਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ, ਉਸਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਧਰਿ—ਧਰ ਕੇ ‘ਧਰਿ’ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ॥ (੮੭੦)

ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ—ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਣਿ ਸੁਣਿ ਨਾਮੁ ਤੁਮਾਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਭੁ ਪੇਖਨ ਕਾ ਚਾਉ॥ (੮੦੬)

ਡਰਿ ਡਰਿ—ਡਰ ਡਰ ਕੇ ਡਰਿ ਡਰਿ ਪਚੇ ਮਨਮੁਖ ਵੇਚਾਰੇ॥ (੬੭੭)

ਫਿਰਿ ਘਿਰਿ—(ਫਿਰ ਘਿਰ ਕੇ) ਫਿਰਿ ਘਿਰਿ ਅਪੁਨੇ ਗਿਹੁ ਮਹਿ ਆਇਆ॥ (੯੭)

ਬੋਲ—ਬੋਲ ਕੇ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਕਰਹਿ ਆਹਾਰੁ॥ (੮੭੧)

6. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ, ਹੁਕਮ, ਬੇਨਤੀ, ਜਾਂ ਉਸਤਤਿ ਭਾਵ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ (Imperative mood) ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਬੰਧਕੀ ਜਾਂ ਕਾਰਕੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ।

ਏਕੋ ‘ਚੇਤਿ’ ਗਵਾਰ ਕਾਜਿ ਤੇਰੈ ਆਵਈ॥ (ਯਾਦ ਕਰ) (੧੩੬੩)

‘ਕਰਿ’ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਿਮਰੁ ਮਾਧੋ ਹੋਹਿ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ॥ (ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕਰ) (੬੩੧)

ਏਕੋ ‘ਸਿਮਰਿ’ ਨ ਦੂਜਾ ਭਾਉ॥ (ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ) (੧੯੯)

ਜਪਿ, ਜਨ ਸਦਾ ਸਦਾ ਦਿਨੁ ਰੈਣੀ॥ (ਭੁੰ ਜਪ) (੨੮੩)

ਮਨ ਮੇਰੇ, ਤਿਨਿ ਕਿ ਓਟ ਲੋਹਿ॥ (ਭੁੰ ਲੈ) (੨੮੬)

ਮਨੁ ਤਨੁ ਅਪਨਾ ਤਿਨ ਜਨ ਦੇਹਿ॥ (ਭੁੰ ਦੇਹ) (੨੮੬)

7. ਨਿਸਚਿਤ ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

‘ਦੁਇ’ ਦਿਨ ‘ਚਾਰਿ’ ਸੁਹਾਵਣਾ ਮਾਟੀ ਤਿਸ ਖਾਵੈ॥ (ਦੁਇ, ਚਾਰਿ) (੧੦੧੨)

‘ਤੀਨਿ’ ਸੇਰ ਕਾ ਦਿਹਾੜੀ ਮਿਹਮਾਨੁ॥ (ਤੀਨਿ) (੩੭੪)

ਕਈ ‘ਕੋਟਿ’ ਹੋਇ ਪੂਜਾਰੀ॥ (ਕੋਟਿ-ਕਰੋੜਾ) (੨੭੫)

‘ਕਰੋੜਿ’ ਹਸਤ ਤੇਰੀ ਟਹਲ ਕਮਾਵਹਿ

ਚਰਣ ਚਲਹਿ ਪ੍ਰਭ ਮਾਰਗਿ ਰਾਮ॥ (ਕਰੋੜਿ) (੭੮੧)
'ਅਠਸਠਿ' ਤੀਰਥ ਮਜਨੁ ਕੀਆ ਸਤਸੰਗਤਿ ਪਗ ਨਾਏ ਧੂਰਿ॥ (ਸਠਿ)
(੧੧੯੮)

'ਸਤਰਿ' ਸੈਇ ਸਲਾਰ ਹੈ ਜਾ ਕੇ॥ (ਸਤਰਿ) (੧੧੯੯)

ਨੋਟ : (ੳ) ਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਲਾਖੁ' ਬਹੁਵਚਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੀ ਸਦਾ
ਔਕੜ ਸਹਿਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਇਕਵਚਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਸਵਾ 'ਲਾਖੁ' ਪੈਕਾਬਰ ਤਾ ਕੇ॥ (ਲਾਖੁ) (੧੧੯੯)

(ਅ) 'ਬਾਰ੍ਹਾਂ' ਵਾਸੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਬੇਦਸ' ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

(ੲ) 'ਛੇ' ਵਾਸਤੇ 'ਛਿਅ', 'ਖਟੁ' ਅਤੇ 'ਖਟ' ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

8. ਸੰਖਿਅਕ ਅਨਿਸਚਿਤ ਪੜਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ
ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ ਬਹੁਵਚਨੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਇਕਿ—(ਕਈ) 'ਇਕਿ' ਘਰਿ ਆਵਹਿ ਆਪਣੇ 'ਇਕਿ' ਮਿਲਿ ਮਿਲਿ ਪੁਛਹਿ
ਸੁਖ॥ (੪੧੭)

ਹਿਕਿ—(ਕਈ) ਹਿਕਨੀ ਲਦਿਆ ਹਿਕਿ ਲਦਿ ਗਏ, ਹਿਕਿ ਭਾਰੇ ਭਰ ਨਾਲਿ॥
(੧੦੧੫)

'ਸਭਿ' ਹੋਰਿ 'ਹੋਰਿ' ਸਾਦ 'ਸਭਿ' ਫਿਕਿਆ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ॥ (੨੧੮)

ਅਵਰਿ ਅਵਰਿ ਜਤਨ ਕਰਿ ਰਹੇ ਬਹੁਤੇਰੇ ਤਿਨ ਤਿਲੁ ਨਹੀ ਕੀਮਤਿ
ਜਾਨੀ॥ (੬੭੧)

ਏਕਿ ਏਕਿ ਚਲੇ ਹਮ ਦੇਖਹ ਸੁਆਮੀ ਭਾਹਿ ਬਲੰਤੀ ਆਈ॥ (੮੭੬)

9. ਨਿਸਚੇ ਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀ
ਸਿਹਾਰੀ ਬਹੁਵਚਨੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ
ਵੀ ਬਹੁਵਚਨ ਦੀ ਹੀ ਆਵੇਗੀ। ਜਿਵੇਂ :

ਏਹਿ ਜਿਨਿ 'ਏਹਿ' ਲਿਖੇ ਤਿਸੁ ਸਿਰਿ ਨਾਹਿ॥ (੪)

ਓਇ 'ਓਇ' ਜੁ ਦੀਸਹਿ ਅੰਬਰਿ ਤਾਰੇ॥ (੩੨੯)

ਓਹਿ ਨਾ 'ਓਹਿ' ਮਰਹਿ ਨ ਠਾਗੇ ਜਾਹਿ॥ (੮)

ਇਹਿ ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ 'ਇਹਿ' ਓਰੈ ਮੁਖੇ॥ (੨੧੬)

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ : (ਜਿਨ, ਉਨ, ਤਿਨ, ਇਨ, ਪੜਨਾਵਾਂ, ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ
ਉਕਤ ਨੇਮ ਉਲਟ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ 'ਨ' ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ
ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮੁਕਤਾ ਰੂਪ ਵਿਚ 'ਨ' ਹੋਵੇ ਤਾਂ
ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਨਿ, ਉਨਿ, ਤਿਨਿ, ਇਨਿ, ਇਕ ਵਚਨ ਹਨ।

ਜਿਨ, ਉਨ, ਤਿਨ, ਇਨ, ਬਹੁ ਵਚਨ ਹਨ।

10. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ ਬਹੁਵਚਨੀ ਅਨਯ ਪੁਰਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਧ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਕਿਲਵਿਖ 'ਉਤਰਹਿ' ਸੁਧ ਹੋਇ ਸਾਧੂ ਸਰਣਾਈ॥ (ਉਤਰਦੇ ਹਨ) (੮੧੪)

ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ 'ਭਵਾਈਅਹਿ'॥ (ਭਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) (੯)

ਓਥੈ ਖੋਟੇ 'ਸਟੀਅਹਿ' ਖਰੇ 'ਕੀਚਹਿ' ਸਾਬਾਸਿ॥ (ਸੁਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

(੧੪੫)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਹਿ, ਭਵਹਿ, ਲਾਵਹਿ, ਗਾਵਹਿ, ਭਾਵਹਿ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਹਿ, ਭਵਹਿ, ਗਾਵਹਿ ਆਦਿ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਧ ਹੈ।

11. ਜਦੋਂ ਇਕ ਵਚਨ, ਮਧਮ ਪੁਰਖ (Second person, singular) ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਸਮਾਨ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵੇਲਿ ਪਰਾਈ 'ਜੋਹਹਿ' ਜੀਅੜੇ 'ਕਰਹਿ' ਚੋਰੀ ਬੁਰਿਆਰੀ। (੧੫੫)

ਜਿਉ ਤੂੰ 'ਰਾਖਹਿ' ਤਿਉ ਰਹਾ ਪੁਭ ਅਗਮ ਅਪਾਰੇ॥ (੮੧੫)

ਜਿਸ ਨੈ ਕਥਾ 'ਸੁਣਾਇਹਿ' ਆਪਣੀ ਸਿ ਗੁਰਦੁਆਰੈ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹੇ॥

(੯੧੯)

ਜੋਹਹਿ—ਤੂੰ ਤਕਦਾ ਹੈ। ਕਰਹਿ—ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਖਹਿ—ਤੂੰ ਰਖਦਾ ਹੈ।
ਸੁਣਾਇਹਿ—ਤੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉਚਾਰਨ : ਜੋਹਹਿ, ਕਰਹਿ, ਰਾਖਹਿ, ਸੁਣਾਇਹਿ, ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

12. ਜਦੋਂ ਬਹੁ ਵਚਨ ਅੱਠ ਪੁਰਖ (IIIrd person plural) ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਕਿ ਚਾਲੇ ਇਕਿ 'ਚਾਲਸਹਿ' ਸਭਿ ਅਪਨੀ ਵਾਰ॥ (ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ)(੮੦੮)

ਮਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ :

ਏਹ ਵੇਲਾ ਨ 'ਲਹਸਹਿ' ਮੂੜੇ ਫਿਰਿ ਤੂੰ ਜਮ ਕੈ ਵਸਿ ਪਇਆ॥ (ਲਹੇਂਗਾ)

(੪੩੫)

ਬਿਨੁ ਸਾਚੇ ਹੋਰੁ ਸਾਲਾਹਣਾ 'ਜਾਸਹਿ' ਜਨਮੁ ਸਭੁ ਖੋਇ॥ (ਜਾਵੇਂਗਾ)

(੫੬੫)

ਹਰਿ ਸਰਣਾਈ ਭਜਿ ਪਉ 'ਪਾਇਹਿ' ਮੋਖ ਦੁਆਰੁ॥ (ਪਾਵੇਂਗਾ) (੪੨੯)

13. ਜਿਥੇ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ 'ਇ' ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

‘ਬਸਇ’ ਕਰੋਧੁ ਸਰੀਰਿ ਚੰਡਾਰਾ॥ (ਬਸਦਾ ਹੈ) (੭੫੯)

ਗੁਨ ਗਾਇ ਸੁਨਿ ਲਿਖਿ ‘ਦੇਇ’॥ (ਦੇਂਦਾ ਹੈ) (੮੩੮)

ਗੁਰ ਮਿਲਿਐ ਸਾਂਤਿ ਉਪਜੈ ਅਨਦਿਨੁ ਨਾਮੁ ਲਏਇ॥ (ਲੈਂਦਾ ਹੈ) (੧੨੫੮)

14. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ‘ਨ’ ਜਾਂ ‘ਸ’ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਸਿਹਾਰੀ,

(ੳ) ਅਨਯ ਪੁਰਖ, ਬਹੁ ਵਚਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ :

ਵੇਖਦਿਆ ਹੀ ਭਜਿ ‘ਜਾਨਿ’ ਕਦੇ ਨ ‘ਪਾਇਨਿ’ ਬੰਧੁ॥ (੯੫੯)

ਸਤਿਗੁਰੁ ‘ਸੇਵਨਿ’ ਆਪਣਾ ਸਚੈ ਭਾਇ ਪਿਆਰਿ॥ (੪੨੬)

ਨਾਨਕ ਜਨਮੁ ‘ਸਵਾਰਨਿ’ ਆਪਣਾ ਕੁਲ ਕਾ ‘ਕਰਨਿ’ ਉਧਾਰੁ॥(੫੫੨)

ਓੜਕ ਓੜਕ ਭਾਲਿ ਥਕੇ ਵੇਦ ‘ਕਹਨਿ’ ਇਕ ਵਾਤ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਜਾਨਿ—ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਇਨਿ—ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੇਵਨਿ—ਸੇਵਦੇ ਹਨ।

ਸਵਾਰਨਿ—ਸਵਾਰਦੇ ਹਨ। ਕਰਨਿ—ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਹਨਿ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨੋਟ :— ਇਹ ‘ਨਿ’, ‘ਟਿ’, ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਣਿ ਦਾ

ਅਰਥ ਕਾਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਹਨਿ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਲਾਹਣ ਦੇ

ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਸਾਲਾਹਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਸਿਫਤ

ਸਲਾਹਾਂ।

(ਅ) ਮਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ :

ਮੈ ਕਉ ਕਹਾ ‘ਪੜਾਵਸਿ’ ਆਲ ਜਾਲ॥ (੧੧੯੪)

ਝੁਠੇ ਕਹਾ ਬਿਲੋਵਸਿ ਪਾਨੀ॥ (੬੫੬)

ਕਾਇਆ ਮਾਂਜਸਿ ਕਉਨ ਗੁਨਾਂ॥ (੬੫੬)

ਪੜਾਵਸਿ—ਤੂੰ ਪੜਾਉਂਦਾ ਹੈਂ। ਬਿਲੋਵਸਿ—ਤੂੰ ਬਿਲੋਂਦਾ ਹੈਂ। ਮਾਂਜਸਿ—ਤੂੰ

ਮਾਂਜਦਾ ਹੈਂ।

(ੲ) ਅੱਨਪੁਰਖ, ਇਕਵਚਨ, ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ :

ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਸਬਦ ਨ ‘ਛੂਟਸਿ’ ਕੋਇ॥ (੮੩੯)

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ‘ਉਤਰਸਿ’ ਪਾਰਿ॥ (੭੯੧)

ਧਰਮ ਗਾਇ ਜਬ ‘ਪਕਰਸਿ’ ਬਵਰੇ ਤਉ ਕਾਲਮੁਖਾ ਉਠਿ ਜਾਹੀ॥

(੧੨੦੭)

ਛੂਟਸਿ—ਛੁਟੇਗਾ। ਪਕਰਸਿ—ਪਕੜੇਗਾ। ਉਤਰਸਿ—ਉਤਰੇਗਾ।

(ਸ) ਅਨ ਪੁਰਖ, ਬਹੁ ਵਚਨ, ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ :

ਮਨਮੁਖ ਸਬਦੁ ਨ ਜਾਣਨੀ ‘ਜਾਸਨਿ’ ਪਤਿ ਗਵਾਇ॥ (੩੩)

ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਦੇਹ ਬਿਨਸਸੀ ਤਿਤੁ ਵੇਲੈ ‘ਕਹਸਨਿ’ ਪ੍ਰੇਤੁ॥ (੧੩੪)

ਤਲਬਾ 'ਪਉਸਨਿ' ਆਕੀਆ ਬਾਕੀ ਜਿਨਾ ਰਹੀ॥ (੯੫੩)
 ਜਾਸਨਿ—ਜਾਣਗੇ। ਕਹਸਨਿ—ਕਹਿਣਗੇ। ਪਉਸਨਿ—ਪੈਣਗੀਆਂ।

15. ਸਥਾਨ ਵਾਚੀ ਜਾਂ ਕਾਲ ਵਾਚੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ, ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਜਾਂ ਕਾਰਕੀ ਅਰਥ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ :

ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ ਭਾਲਿ ਸਬਦਿ ਨਿਹਾਲਿਆ॥ (੭੫੨)

ਹੁਣਿ ਕਦਿ ਮਿਲੀਐ ਪ੍ਰਿਅ ਤੁਧੁ ਭਗਵੰਤਾ॥ (੯੬)

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨੋਟ : ਜਦੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ 'ਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ' ਕਰਕੇ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ 'ਨਾਂਵ' ਕਰਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਹਾਰੀ ਸੰਬੰਧਕੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦ ਹੀ 'ਨਾਂਵ' ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਰੂਪ ਭੀ 'ਨਾਂਵ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ :

ਬਾਹਰ ਬਾਹਰ ਕਾ ਮਾਸੁ ਮੰਦਾ ਸੁਆਮੀ ਘਰ ਕਾ ਮਾਸੁ ਚੰਗੇਰਾ॥

(੧੨੯੦)

ਇਥੇ ਬਾਹਰ, ਘਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਤੇ ਘਰ ਦੋ ਅੱਗੇ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ 'ਕਾ' ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਤੇ ਘਰ ਦੇ 'ਰ' ਦੀ ਔਕੜ ਲੱਭ ਗਈ ਹੈ।

ਅੰਦਰੁ ਅੰਦਰੁ ਵਿਧਾ ਸਚਿ ਨਾਇ ਬਾਹਰਿ ਭੀ ਸਚੁ ਡਿਠੋਮਿ॥

(੯੬੬)

ਅੰਤਰੁ ਬਾਹਰੁ ਧੋਇ ਅੰਤਰੁ ਮਨੁ ਮੈਲਾ ਦੁਏ ਠਉਰਿ ਅਪੁਨੇ ਖੋਏ॥

(੩੮੧)

ਵਿਚੁ—(ਵਿਚੋਲਗੀ)ਵਿਚੁ ਨ ਕੋਈ ਕਰਿ ਸਕੈ ਕਿਸਥੈ ਰੋਵਹਿ ਰੋਜ॥ (੧੩੫)

16. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ (Subordinate clause) ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਐਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਅਧੀਨ ਵਾਕੰਸ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਨਾਂਵ ਦੂਜਾ ਕਿਰਿਆ। ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਹਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ :

ਆਈ ਪੰਥੀ ਸਗਲ ਜਮਾਤੀ, ਮਨਿ ਜੀਤੈ ਜਗੁ ਜੀਤੁ॥ (ਜਪੁਜੀ—੬)

ਮਨਿ—ਨਾਉਂ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਜੀਤੈ—ਕਿਰਿਆ, ਦੁਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੈ।

ਅਰਥ ਹੈ— ਮਨ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਨਾਲ, ਜਗ ਜਿਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਜਨਿ ਮਿਲਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ਜਮਦੂਤ ਮੁਏ ਬਿਖੁ ਖਾਇ॥ (੫੫)

'ਸਾਜਨਿ ਮਿਲਿਐ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—ਸੱਜਣ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ।

ਨਾਨਕ ਨਾਮਿ ਸਲਾਹਿਐ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੀਤਲੁ ਹੋਇ॥ (੩੨੧)

ਨਾਮਿ ਸਲਾਹਿਐ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਨਾਮ, ਸਲਾਹਣ ਨਾਲ।

ਏਤੁ ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ ਤੇਰਾ ਜਨਮੁ ਗਇਆ॥ (੪੩੫)

ਏਤੁ ਧਾਨਿ ਖਾਧੈ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਇਸ ਧਾਨ ਦੇ ਖਾਧਿਆਂ।

ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਸਚੁ ਪਾਇਆ ਜਿਨੀ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇਆ॥

(੪੬੫)

ਸਤਿਗੁਰਿ ਮਿਲਿਐ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ।

ਲੋਕਿ ਪਤੀਣੈ ਨਾ ਪਤਿ ਹੋਇ॥ (੬੬੧)

ਲੋਕਿ ਪਤੀਣੈ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ—ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਤੀਜਣ ਨਾਲ।

17. ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅੰਤਲੀ ਸਿਹਾਰੀ (ਮੂਲਿਕ ਸਿਹਾਰੀ) ਲਿਆਇਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਹਾਰੀ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ। ਜਿਵੇਂ—ਹਰਿ, ਨਾਰਿ, ਰਾਸਿ, ਭੂਮਿ, ਧਰਤਿ, ਸਿਰਨਿ, ਕੀਰਤਿ, ਰਵਿ, ਅਗਨਿ, ਬਿਤਿ, ਬਿਧਿ, ਰਿਧਿ, ਨਿਧਿ, ਮੁਨਿ, ਸੁਆਸਤਿ, ਦ੍ਰਿਸਟਿ, ਆਦਿ, ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ, ਪ੍ਰੀਤਿ, ਸਮਾਧਿ, ਜਾਤਿ, ਜੋਤਿ, ਗੀਤਿ, ਪਰਵਿਰਤਿ, ਨਿਰਵਿਰਤਿ, ਆਥਿ, ਜੋਨਿ..... ਆਦਿ।

ਭਗਤਿ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਭਗਤੀ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਭਗਤ ਸ਼ਬਦ 'ਤ' ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਗਤ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤਿ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਮੁਕਤੀ, ਪਰ ਜਿਥੇ ਮੁਕਤ ਜਾਂ ਮੁਕਤੁ ਆਵੇਗਾ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਣਗੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

ਸਠਿ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ—60, ਪਰ ਸਠ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਮੂਰਖ।

ਕਾਮਣਿ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਰ ਕਾਮਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਟੂਣੇ।

18. ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਕਿਰਿਆ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਇਕ ਵਚਨ ਕਰਤਾ ਉਤੇ ਜੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਰਤਾ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਵਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ:

ਗੁਰਿ—ਗੁਰੂ ਨੇ ਸੋ ਘਰੁ ਗੁਰਿ, ਨਾਨਕ ਕਉ ਦੀਆ॥ (੧੮੬)

ਪਰਮੇਸੁਰਿ—ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ਹਾਬੁ ਏਇ ਰਾਖੇ ਪਰਮੇਸੁਰਿ

ਸਗਲਾ ਦੁਰਤੁ ਮਿਟਾਇਆ॥ (੫੩੨)

ਬਾਧਿ—ਬਾਪ ਨੇ ਬਾਧਿ ਦਿਲਾਸਾ ਮੇਰੇ ਕੀਨਾ॥ (੪੭੬)

ਮੂਰਖਿ—ਮੂਰਖ ਨੇ ਮੂਰਖਿ ਅੰਧੈ ਪਤਿ ਗਵਾਈ॥ (੪੬੭)

ਜਿਨਿ—ਜਿਸ ਨੇ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਪਾਇਓ ਤਿਨਹਿ ਛਪਾਇਓ॥ (੭੧੮)

ਤਿਨਿ—ਤਿਸ ਨੇ ਜਿਸ ਕਾ ਸਾ ਤਿਨਿ ਲੀਆ ਮਿਲਾਇ॥ (੨੮੯)

ਨੋਟ : ਜਿਥੇ 'ਤਿਨ' ਕਰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਥੇ ਇਹਦੇ 'ਨਨੇ' ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਜਿਵੇਂ : ਪੜ੍ਹਹਿ ਸੁਣਹਿ ਤਿਨ੍ਹ ਚਾਰ ਵੀਚਾਰ॥ (ਤਿਨ--ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ) (੪੭੦)
 ਅਰਥ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਵੇਦਾਂ) ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ.....।

ਜਿਥੇ 'ਤਿਨਿ' ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਹਨ ਉਹਦੇ ਨਨੇ ਨਾਲ ਸਦਾ ਸਿਹਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

19. ਕਈ ਵਾਰ ਜਦ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਲੰਮੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਛੋਟਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਹਾਰੀ ਹੋਰਨਾਂ ਲਗਾਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ

ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ

ਚਾਲਸਿ—ਚਾਲਸੀ	ਹੋਵਗਿ—ਹੋਵੇਗੀ	ਉਤਰਸਿ—ਉਤਰਸੀ
ਵਜਗਿ—ਵਜੋਗੀ	ਆਵਗਿ—ਆਵੇਗੀ	ਬਾਣਿ—ਬਾਣੀ
ਮੇਦਨਿ—ਮੇਦਨੀ	ਜਨਨਿ—ਜਨਨੀ	ਰੋਮਾਵਲਿ—ਰੋਮਾਵਲੀ

ਦੁਬਲਿ—ਦੁਬਲੀ
 ਚੇਰਿ—ਚੇਰੀ ਅਨਿਕ ਮਾਇਆ ਹੈ ਤਾ ਕੀ ਚੇਰਿ॥ (੮੮੮)

ਪੰਖਿ—ਪੰਖੀ ਜੈਸੇ ਤਰਵਰ ਪੰਖਿ ਬਸੇਰਾ॥ (੬੫੯)

ਗੋਦਾਵਰਿ—ਗੋਦਾਵਰੀ। ਗੰਗਾ ਜਉ ਗੋਦਾਵਰਿ ਜਾਈਐ.....॥ (੯੭੩)

ਬਾਵਲਿ—ਬਾਵਲੀ ਬਾਵਲਿ ਹੋਈ ਸੋ ਸਹੁ ਲੋਰਉ॥ (੭੯੪)

20. ਜਿਹਨਾਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ 'ਗਿ' ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਅੰਨ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ

ਕਾਚੀ ਢਹਗਿ ਦਿਵਾਲ ਕਾਹੇ ਗਚੁ ਲਾਵਹੁ॥ (ਢਹਗਿ—ਢਹੇਗੀ) (੧੧੭੧)

ਕਰਣੀ ਉਪਰਿ ਹੋਵਗਿ ਸਾਰ॥ (ਹੋਵਗਿ—ਹੋਵੇਗੀ) (੧੧੬੯)

ਵਦੀ ਸੁ ਵਜਗਿ ਨਾਨਕਾ ਸਚਾ ਵੇਖੈ ਸੋਇ॥ (ਵਜਗਿ—ਵੱਜੋਗੀ)(੪੬੯)

ਬਿਹਾਰੀ (1)

1. ਬਹੁਵਚਨ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਦਿੰਦੀ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਹਨ, ਨੂੰ, ਨੇ, ਦਾ, ਦੇ, ਕਾਰਕੀ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਚ, ਨਾਲ ਉਤੇ, ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਵੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

(ੳ) ਗੁਰਸਿਖੀ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੀਜਿਆ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਫਲੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪਾਇਆ॥

(੩੦੪)

ਗੁਰਸਿਖੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਗੁਰਸਿਖੀਂ। ਅਰਥ ਹੈ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੇ।

- (ਅ) ਜਿਸ ਸਿਮਰਤ ਸਭਿ ਕਿਲਵਿਖ ਨਾਸਹਿ, ਪਿਤਰੀ ਹੋਇ ਉਧਾਰੋ॥(੪੯੬)
ਪਿਤਰੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਪਿਤਰੀਂ। ਅਰਥ ਹੈ ਪਿਤਰਾਂ ਦਾ।
- (ੲ) ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤਿਆ ਪਰ ਧਨ ਰੂਪੁ॥ (੪੭੨)
ਅਖੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਅਖੀਂ। ਅਰਥ ਹੈ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ।
- (ਸ) ਅਨਿਕ ਉਪਾਵੀ ਰੋਗੁ ਨ ਜਾਇ॥ (੨੮੮)
ਉਪਾਵੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਉਪਾਵੀਂ। ਅਰਥ ਹੈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ।
- (ਹ) ਪੂਰਨ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸੁਬ ਥਾਈ, ਆਨ ਨ ਕਤਹੂੰ ਜਾਤਾ॥ (੪੯੬)
ਥਾਈ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਥਾਈਂ। ਅਰਥ ਹੈ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ।
- (ਕ) ਪੈਰੀ ਪੈ ਪੈ ਬਹੁਤੁ ਮਨਾਈ ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਗੋਪਾਲਾ ਜੀਉ॥ (੯੯)
ਪੈਰੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਪੈਰੀਂ। ਅਰਥ ਹੈ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ।
2. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਿਹਾਰੀ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ, ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਭਾਵ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨੋਂ ਕਾਲਾਂ (ਵਰਤਮਾਨ, ਭੂਤ ਤੇ ਭਵਿੱਖ) ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

- (ੳ) ਨਾਨਕ ਨਾਲਿ ਨ 'ਚਲਈ' ਫਿਰਿ ਪਛੁਤਾਵਾ ਹੋਇ॥ (ਚਲਈ—ਚਲਦਾ ਹੈ) (੭੮੭)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੀਵਈ, ਹੋਵਈ, ਆਵਈ, ਬੁਝਈ, ਜੋਹਈ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਬੁਝਦਾ ਹੈ, ਜੋਹਦਾ ਹੈ ਆਦਿ ਅਰਥ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

- (ਅ) ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਕੀਨੀ ਮੇਰੇ ਗੁਰ ਕੀ ਆਸਾ॥ (੨੩੯)
ਕੀਨੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਧਾਰੀ ਹੈ।
- (ੲ) ਜਿਨਿ ਜਨਿ ਸੁਣੀ ਮਨੀ ਹੈ ਜਿਨਿ ਜਨਿ ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੈ ਹਉ ਕੁਰਬਾਨੀ॥ (੯੭੭)

ਸੁਣੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਸੁਣੀ ਹੈ। ਮਨੀ ਦਾ ਅਰਥ ਮੰਨੀ ਹੈ। ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਮੰਨੀ।

ਅਨ ਪੁਰਖ, ਬਹ ਵਚਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ

- (ੳ) ਕਾਹੂ ਸੀਗਿ ਨ ਚਾਲਹੀ ਮਾਇਆ ਜੰਜਾਲ॥ (੮੦੭)
- (ਅ) ਦੋਹਾਰਾਣੀ ਪਿਰ ਕੀ ਸਾਰ ਨ 'ਜਾਣਹੀ' ਕਿਆ ਕਰਿ ਕਰਹਿ ਸੀਗਾਰੁ॥ (੪੩੦)

ਚਾਲਹੀ—ਚਲਦੇ ਹਨ। ਜਾਣਹੀ—ਜਾਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ : ਖੁਲਾਹੀ—ਖੁਲਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਹੀ—ਸਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲਗਾਹੀ—ਲਗਦੇ ਹਨ।

- (ੲ) ਖੋਟੇ ਠਵਰ ਨ ਪਾਇਨੀ ਰਲੇ ਜੂਠਾਨੈ॥ (੪੨੧)
- (ਸ) ਖੋਟੇ ਨਦਰਿ ਨ ਆਵਨੀ ਲੇ ਅਗਨਿ ਜਲਾਈਐ॥ (੪੨੧)

(ਹ) ਜੀਅ ਕੀ ਮਾਰ ਨ ਜਾਣਨੀ ਮਨਮੁਖ ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੁ ॥ (੯੫੯)
ਪਾਇਨੀ—ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਵਨੀ—ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਣਨੀ—ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਮਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ

(ੳ) ਦਰਿ ਸੇਵਕੁ ਦਰਵਾਨੁ ਦਰਦੁ ਤੂੰ ਜਾਣਹੀ ॥ (੪੨੨)

(ਅ) ਭਗਤਿ ਤੇਰੀ ਹੋਗਨੁ ਦਰਦੁ ਗਵਾਵਹੀ ॥ (੪੨੨)

ਤੂੰ ਜਾਣਹੀ—ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈਂ। ਗਵਾਵਹੀ—ਤੂੰ ਗਵਾਉਂਦਾ ਹੈਂ।

ਉਤਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ

(ੳ) ਇਕਿ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਕੈ ਕਰਹਿ ਰਲੀਆ, 'ਹਉ' 'ਪੁਕਾਰੀ' ਦਰਿ ਖਲੀ ॥ (੪੩੬)

ਪੁਕਾਰੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ 'ਪੁਕਾਰੀ'। ਅਰਥ ਹੈ, ਮੈਂ ਪੁਕਾਰਦੀ ਹਾਂ।

(ਅ) ਤਿਸੁ ਜੋਹਾਰੀ ਸੁਅਸਤਿ ਤਿਸੁ, ਤਿਸੁ ਦੀਬਾਣੁ ਅਭਗੁ ॥ (੪੬੭)

ਜੋਹਾਰੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਜੋਹਾਰੀਂ। ਅਰਥ ਹੈ, ਮੈਂ ਜੋਹਾਰਦਾ (ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ) ਹਾਂ।

(ੲ) ਤੂੰ ਸਭਨੀ ਥਾਈ ਜਿਥੈ ਹਉ ਜਾਈ ਸਾਚਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰੁ ਜੀਉ ॥ (੪੩੮)

ਜਾਈ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੈ, ਜਾਈਂ। ਅਰਥ ਹੈ, ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।

ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ, ਅੱਠ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

(ੳ) ਹਬੁ ਨ ਲਾਇ ਕਸੁੰਭੜੈ ਜਲਿ ਜਾਸੀ ਢੋਲਾ ॥ (੭੯੪)

(ਅ) ਜੇ ਘਟੁ ਜਾਇ ਤ ਭਾਉ ਨ ਜਾਸੀ ਹਰਿ ਕੇ ਚਰਨ ਨਿਵਾਸਾ ॥ (੭੯੩)

(ੲ) ਓਨਾ ਦੀ ਆਪਿ ਪਤਿ ਰਖਸੀ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਸਰਣਾਗਤਿ ਪਏ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ॥ (੧੨੪੯)

(ਸ) ਥਿਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸਰੇ ਸੇਵਕੁ ਥਿਰੁ ਹੋਸੀ ॥ (੧੧੦੦)

ਜਾਸੀ—ਜਾਇਗਾ। ਰਖਸੀ—ਰਖੇਗਾ। ਹੋਸੀ—ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ :
ਅਲਾਏਸੀ—ਅਲਾਏਗਾ। ਚਲਸੀ—ਚਲੇਗਾ। ਥੀਸੀ—ਹੋਵੇਗਾ।
ਪਿਆਸੀ—ਪਿਆਏਗਾ। ਚਖਸੀ—ਚਖੇਗਾ।

(ਹ) ਰੋਵਨਹਾਰੁ ਭਿ ਉਠਿ ਸਿਧਾਈ ॥ (੮੮੫)

(ਕ) ਰਾਮ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿ ਤੂ ਜੀਵਹਿ ਫਿਰਿ ਨ ਖਾਈ ਮਹਾਕਾਲੁ ॥ (੮੮੫)

ਸਿਧਾਈ—ਸਿਧਾਇਗਾ। ਖਾਈ—ਖਾਇਗਾ

3. 'ਉਤਮ ਪੁਰਖ' ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਬਿਹਾਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਹਾਰੀ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਗੁਣ ਵਿਥਰਾ, ਗੁਣ ਬੋਲੀ ਮੇਰੀ ਮਾਇ ॥ (੪੦)

ਕਵਣੁ ਸੁ ਵੇਸੋ ਹਉ ਕਰੀ ਜਿਤੁ ਵਸਿ ਆਵੈ ਕੰਤੁ ॥ (੧੩੮੪)

ਤੂ ਰਖਵਾਲਾ ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਉ ਤੁਧੁ ਧਿਆਈ ॥ (੫੧੭)

ਜੋ ਤੁਮ ਦੇਹੁ ਸੋਈ ਸੁਖੁ ਪਾਈ ॥ (੩੮੬)

ਬੋਲੀ—ਮੈਂ ਬੋਲਾਂ। ਕਰੀ—ਮੈਂ ਕਰਾਂ। ਧਿਆਈ—ਮੈਂ ਧਿਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪਾਈ—ਮੈਂ ਪਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਚਾਰਨ ਹੈ ਬੋਲੀ, ਕਰੀ, ਧਿਆਈ, ਪਾਈ।

4. (ੳ) ਕਈ ਵਾਰੀ ਬਿਹਾਰੀ, ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਰਥ ਸਿਹਾਰੀ ਦੇ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਲਹਨੀ—ਲਹਨਿ, ਭਾਵ ਲੈਂਦੇ।

ਨਾਨਕ ਕਰਮਾ ਬਾਹਰੇ, ਦਰਿ ਢੋਅ ਨ ਲਹਨੀ ਧਾਵਦੇ ॥ (੪੬੮)

ਜਾਣਨੀ—ਜਾਣਨਿ, ਜਾਣਦੇ।

ਮੂਰਖ ਸਚੁ ਨ ਜਾਣਨੀ, ਮਨਮੁਖੀ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ॥ (੪੬੭)

ਚੇਤਨੀ—ਚੇਤਨਿ, ਚੇਤਦੇ

ਨਾਨਕੁ ਨਾਮੁ ਨ ਚੇਤਨੀ, ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੁਲੇ ਅਵਰੇ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ॥

(੬੪੮)

ਚਲਨੀ—ਚਲਨਿ, ਚਲਦੇ।

ਸਾਰੇ ਲਿਖੇ ਨ ਚਲਨੀ, ਜਿਦੂ ਕੂੰ ਸਮਝਾਇ ॥ (੧੩੭੭)

(ਅ) ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ :

ਕਰਮੀ ਆਵੈ ਕਪੜਾ, ਨਦਰੀ ਮੋਖੁ ਦੁਆਰੁ ॥ (ਨਦਰੀ—ਨਦਰ ਨਾਲ)(੨)

ਵਿਜੋਗੀ ਮਿਲਿ ਵਿਛੜੇ, ਨਾਨਕ, ਭੀ, ਸੰਜੋਗ ॥ (ਵਿਜੋਗੀ—ਵਿਜੋਗ ਨਾਲ)

(੯੮੯)

ਰਹੈ ਬੇਬਾਣੀ ਮੜੀ ਮਸਾਣੀ ॥

(੪੬੭)

(ਬੇਬਾਣੀ—ਬੀਆਬਾਣਾਂ ਵਿਚ : ਮਸਾਣੀ—ਮਸਾਣਾਂ ਵਿਚ)

ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਸਹਜੁ ਉਪਜੈ ਇਹੁ ਸਹਸਾ ਇਵ ਜਾਇ ॥

(੯੧੯)

ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ।

ਕੰਨਾ (੧)

1. ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ :-

‘ਸੰਤਾ’ ਮਾਨਉ ਦੂਤਾ ਡਾਨਉ ਇਹ ਕੁਟਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ॥ (ਸੰਤ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ)

(੯੬੯)

‘ਸਾਧਾ’ ਮਹਿ ਇਹ ਹਮਰੀ ਜਿੰਦ ॥

(ਸਾਧ ਤੋਂ ਸਾਧਾਂ) (੧੮੩)

‘ਗੁਰਸਿਖਾ’ ਇਕੋ ਪਿਆਰੁ, ‘ਗੁਰ ਮਿਤਾ’, ‘ਪੁਤਾ’, ‘ਭਾਈਆ’॥ (੬੪੮)
 (ਗੁਰਸਿਖ ਤੋਂ ਗੁਰਸਿਖਾਂ, ਪੁਤ ਤੋਂ ਪੁਤਾਂ, ਮਿਤ ਤੋਂ ਮਿਤਾਂ)।
 ਸੁਣਿਐ ‘ਸਰਾ’ ਗੁਣਾ ਕੇ ਗਾਹ॥ (ਸਰ ਤੋਂ ਸਰਾਂ, ਗੁਣ ਤੋਂ ਗੁਣਾਂ)

(੩)

ਸਭ ‘ਸਾਹਾ’ ਸਿਰਿ ਸਾਚਾ ਸਾਹੁ॥ (ਸਾਹ ਤੋਂ ਸਾਹਾਂ) (੮੯੩)

ਨੋਟ : ‘ਸਾਹੁ’ ਇਕ ਵਚਨ ਹੈ ਤੇ ਉਚਾਰਨ ਹੈ ਸਾਹ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਗਾ, ਬਾਜਾ, ਭਾਈਆ, ਭਗਤਾ, ਗਲਾ, ਪਾਪਾ, ਚੋਟਾ, ਘਟਾ, ਵਡਿਆਈਆ, ਚੰਗਿਆਈਆ, ਬੁਰਿਆਈਆ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਕੰਨੇ ਨਾਲ ਬਹੁਵਚਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਕੰਨੇ ਉਤੇ ਬਿੰਦੀ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ : ਸੰਤਾਂ, ਪੁਤਾਂ, ਗੁਰਸਿਖਾਂ, ਭਗਤਾਂ ਆਦਿ।

2. ਕੰਨਾ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਗੁਰਾ! ਇਕ ਦੇਹਿ ਬੁਝਾਈ॥ (ਗੁਰਾ—ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ) (੨)
 ਮੇਰੇ ਗੋਵਿੰਦਾ! ਗੁਣ ਗਾਵਾ, ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਮਨਿ ਹੋਇ॥ (ਗੋਵਿੰਦਾ—ਹੇ ਗੋਵਿੰਦਾ)
 (੪੦)

ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮਾ! ਹਉ ਜੀਵਾ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇ॥ (ਪ੍ਰੀਤਮਾ—ਹੇ ਪ੍ਰੀਤਮ) (੪੦)

ਪੂਤਾ! ਮਾਤਾ ਕੀ ਆਸੀਸ॥ (ਪੂਤਾ—ਹੇ ਪੁੱਤਰ) (੪੯੬)

ਲੋਕਾ! ਮਤ ਕੇ ਫਕਤਿ ਪਾਇ॥ (ਲੋਕਾ—ਹੇ ਲੋਕੇ) (੩੫੮)

ਜੋ ਤਿਸ ਭਾਵੈ ਨਾਨਕਾ! ਸਾਈ ਗਲ ਚੰਗੀ॥ (ਨਾਨਕਾ—ਹੇ ਨਾਨਕ)(੭੨੬)

ਜਿਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੰਨਾ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿਨਾਂ ਬਿੰਦੀ ਬੁਲਾਏ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਬਿੰਦੀ ਬੁਲਾਉਣਾ ਅਸ਼ੁਧ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਹੈ।

3. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਾਲ ਭੇਦ :

(ੳ) ਮਰਾਠੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ‘ਲਾ’ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਗਰੁੜ ਚੜ੍ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ‘ਆਇਲਾ’॥ (ਆਇਲਾ—ਆਇਆ) (੧੧੬੬)

ਨਾਮਾ ਸੁਲਤਾਨੇ ‘ਬਾਧਿਲਾ’॥ (ਬਾਧਿਲਾ—ਬੰਨ੍ਹਿਆ) (੧੧੬੫)

ਆਲਾਵੰਤੀ ਇਹੁ ਭ੍ਰਮੁ ਜੋ ਹੈ

ਮੁਝ ਉਪਰਿ ਸਭ ‘ਕੋਪਿਲਾ’॥ (ਕੋਪਿਲਾ—ਗੁਸੇ ਹੋਇਆ)

(੧੨੯੨)

ਸੁੰਦਰ ਪੁਰਖ ਬਿਰਾਜਿਤ ਪੇਖਿ ਮਨੁ ਬੰਚਲਾ॥ (ਬੰਚਲਾ—ਠੀਕਿਆ ਗਿਆ)

(੧੩੯੨)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਦੈਲਾ, ਭੈਲਾ, ਭੋਟੇਲਾ, ਡੀਠੁਲਾ, ਛੂਟਲਾ, ਘੂਟਲਾ, ਬਜਾਇਲਾ, ਸਮਾਇਲਾ, ਜਪਲਾ, ਭੈਇਲਾ, ਲਾਗਿਲਾ, ਹੋਇਲਾ ਆਦਿ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਹਨ ਤੇ ਭੂਤ ਕਾਲ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ।

(ਅ) ਜੇ ਕਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਬਾ' ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰਹਿ ਸੋਈ ਪਰੁ 'ਹੋਇਬਾ' ਅਵਰੁ ਨ ਕਰਣਾ ਜਾਇ॥

(੧੩੨੯)

(ਪਰੁ ਹੋਇਬਾ—ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗਾ)

(ੲ) ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੰਨਾ, ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ :

ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ

ਜਿਉ ਤੂੰ ਰਾਖਹਿ ਤਿਉ 'ਰਹਾ', ਮੁਖਿ ਨਾਮ ਹਮਾਰੇ॥ (ਰਹਾਂ—ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ)

(੪੨੧)

ਹਉ 'ਜੀਵਾ' ਤੁਧ ਸਾਲਾਹਿ, ਮੈ ਟੇਕ ਅਧਾਰੁ ਤੂੰ॥ (ਜੀਵਾਂ—ਮੈਂ ਜੀਉਂਦਾ ਹਾਂ)

(੪੨੨)

ਆਦਿ ਪੁਰਖਿ ਇਕੁ ਚਲਤੁ ਦਿਖਾਇਆ,

ਜਹ 'ਦੇਖਾ' ਤਹ ਸੋਈ॥

(ਦੇਖਾਂ—ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ)

(੪੩੭)

ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਰਹਾਂ, ਜੀਵਾਂ, ਦੇਖਾਂ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ; ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਬੋਲੇ ਜਾਣਗੇ।

(ਸ) ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੰਨਾ, ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ :

ਹਉ ਨਾਹੀ ਕਿਛੁ ਮੈ ਕਿਆ 'ਹੋਸਾ', ਸਭ ਤੁਮ ਹੀ ਕਲ ਧਾਰੀ॥

(੧੨੦੯)

ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਦੀਆ ਤਿਸੁ 'ਸੇਵਸਾ', ਤਿਸੁ ਬਲਿਹਾਰੈ ਜਾਉ॥ (੯੩੪)

ਪਿਆਰੇ ਹਰਿ ਬਿਨ ਪ੍ਰੇਮੁ ਨ 'ਖੇਲਸਾ'॥ (੪੫੨)

ਕਿਉ ਪਾਈ, ਗੁਰੁ, ਜਿਤੁ ਲਗਿ ਪਿਆਰਾ 'ਦੇਖਸਾ'॥ (੪੫੨)

ਹਰਿ ਦਾਤੜੇ, ਮੇਲਿ ਗੁਰੁ ਮੁਖਿ ਗੁਰਮੁਖਿ 'ਮੇਲਸਾ'॥ (੪੫੨)

ਹੋਸਾ—ਮੈਂ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਸੇਵਸਾ—ਮੈਂ ਸੇਵਾਂਗਾ। ਖੇਲਸਾਂ—ਮੈਂ ਖੇਲਾਂਗਾ। ਦੇਖਸਾ—ਮੈਂ ਦੇਖਾਂਗਾ। ਮੇਲਸਾ—ਮੈਂ ਮੇਲਾਂਗਾ।

ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਲਖਾਇਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਖੇਲਸਾਂ, ਸੇਵਸਾਂ, ਹੋਸਾਂ, ਮੇਲਸਾਂ ਆਦਿ।

4. ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕੰਨੇ ਜਾਂ ਬਿੰਦੀ ਕੰਨੇ ਵਿਚੋਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ (ਨੂੰ, ਦੇ, ਆਦਿ) ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :-

‘ਹੰਸਾ’ ਵੇਖਿ ਤਰੰਦਿਆ ਬਗਾਂ ਭਿ ਆਯਾ ਚਾਉ॥ (੫੮੫)

‘ਤਿਨਾ’ ਦੇਖਿ ਮਨਿ ਚਾਉ ਉਠੰਦਾ, ਹਉ ਕਦਿ ਪਾਈ ਗੁਣਤਾਸਾ॥

(੭੦੩)

‘ਗੁਰਸਿਖਾ’ ਮਨਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੈ, ਹਰਿ ਨਾਮ ਹਰਿ ਤੇਰੀ ਰਾਮਰਾਜੇ॥

(੮੫੧)

ਗੁਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਸੇ ਜਨ ਜਾਗੇ, ‘ਜਿਨਾ’ ਹਰਿ ਮਨਿ ਵਸਿਆ,

ਬੋਲਹਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ॥

(੯੨੦)

(ਹੰਸਾ—ਹੰਸਾਂ ਨੂੰ, ਤਿਨਾ—ਤਿਨਾਂ ਨੂੰ, ਗੁਣਤਾਸਾ—ਗੁਣਤਾਸ ਨੂੰ, ਗੁਰਸਿਖਾਂ—ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ, ਜਿਨਾ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ)

5. ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਇਕ ਵਚਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

ਡੰਡ ਕਮੰਡਲ ‘ਸਿਖਾ’ ਸੂਤੁ ਧੋਤੀ, ਤੀਰਥਿ ਗਵਨੁ ਅਤਿ ਭ੍ਰਮਨੁ ਕਰੈ॥

(੧੧੨੭)

ਸਚੁ ‘ਸਰਾ’ ਗੁੜ ਬਾਹਰਾ ਜਿਸੁ ਵਿਚਿ ਸਚਾ ਨਾਉ॥

(੧੫)

‘ਸੁਰਾ’ ਅਪਵਿਤ੍ਰੁ ਨਤ ਅਵਰ ਜਲ ਰੇ, ਸੁਰਸਰੀ ਮਿਲਤ ਨਹਿ ਹੋਇ ਆਨੰ॥

(੧੨੯੩)

ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀ ਲਾਗਾ ‘ਕਾਰਾ’॥

(੨੧੨)

ਬਾਛਤ ਨਾਹੀ ਸੁ ‘ਬੇਲਾ’ ਆਈ॥

(੩੭੮)

ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਅੰਦਰ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਸਿਖਾ, ਸਰਾ, ਕਾਰਾ, ਬੇਲਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਇਕ ਵਚਨ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਿਖਾ, ਸਰਾ, ਕਾਰਾ, ਬੇਲਾ ਬਿਨਾਂ ਕੰਨਾ ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਰਥ ਹਨ : ਸਿਖਾ—ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਬਿੰਦੀ। ਸਰਾ—ਸ਼ਰਾਬ। ਸੁਰਾ—ਸ਼ਰਾਬ। ਕਾਰਾ—ਕੰਮ। ਬੇਲਾ—ਘੜੀ।

6. ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੰਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਕ ਵਚਨ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਜੋ ਦੀਸੈ ‘ਗੁਰਸਿਖੜਾ’ ਤਿਸੁ ਨਿਵਿ ਨਿਵਿ ਲਾਗਉ ਪਾਇ ਜਾਉ॥

(੭੬੩)

‘ਮਿਠਬੋਲੜਾ’ ਜੀ ਹਰਿ ਸਜਣੁ ਸੁਆਮੀ ਮੋਰਾ॥

(੭੮੪)

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਇਠੜਾ, ਮਿਠੜਾ, ਰਸੀਅੜਾ, ਜਾਨੀਅੜਾ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਬਿਨਾਂ ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬੁਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

7. ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ 'ੜਾ' ਪਿਛੇਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੁਖ ਤੋਂ ਰੁਖੜਾ, ਵਛਾ ਤੋਂ ਬਛੜਾ ਆਦਿ।

ਲਾਂ ( )

1. ਕਈ ਵੇਰ ਕਾਵਿ ਤੋਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸਿਹਾਰੀ ਦੀ ਥਾਂ, ਲਾਂ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:

- ਪੜੇ— ਪੜਿ, ਅਰਥ ਹੈ ਪੜ ਕੇ।
ਕਬਿਤ ਪੜੇ ਪੜਿ ਕਬਿਤਾ ਮੂਏ ਕਪੜ ਕੇਦਾਰੈ ਜਾਈ॥ (੬੫੪)
- ਸੰਗੇ— ਸੰਗਿ, ਅਰਥ ਹੈ ਨਾਲ।
ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ॥ (੬੧੨)
- ਧੁਰੇ— ਧੁਰਿ, ਧੁਰ ਤੋਂ।
ਸੋਈ ਵਰਤੈ ਜਗਿ, ਜਿ ਕੀਆ ਤੁਧੁ ਧੁਰੇ॥ (੫੨੧)
- ਉਪਰੇ— ਉਪਰਿ, ਅਰਥ ਹੈ ਉਪਰ।
ਮੁਖੁ ਤਲੈ ਪੈਰ ਉਪਰੇ ਵਸੰਦੇ ਕੁਹਥੜੈ ਥਾਇ॥ (੭੦੬)
- ਕੁੰਭੇ— ਕੁੰਭਿ, ਅਰਥ ਹੈ ਕੁੰਭ ਵਿਚ।
ਕੁੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ, ਜਲ ਬਿਨੁ ਕੁੰਭੁ ਨ ਹੋਇ॥ (੪੬੯)
- ਘਰੇ— ਘਰਿ, ਅਰਥ ਹੈ ਘਰ ਵਿਚ।
ਮੇਰੇ ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਵੇ ਪਿਆਰੇ ਆਉ ਘਰੇ॥ (੪੫੨)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਧਿ ਤੋਂ ਮਧੇ, ਮੁਹਿ ਤੋਂ ਮੁਹੇ, ਧੋਹਿ ਤੋਂ ਧੋਹੇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਲਾਂ, ਸਿਹਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਅੱਠ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :

- (ੳ) ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ਪਦੁ ਨਿਰਬਾਣੀ ਕੋ ਵਿਰਲਾ ਗੁਰਮੁਖਿ 'ਬੁਝਏ'॥(੮੪੪)
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਮਨੁ ਭਇਆ ਨਿਰਮਲੁ ਜਿਨਾ ਭਾਣਾ 'ਭਾਵਏ'॥(੯੧੮)
ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਜਿਸੁ ਦੇਹਿ ਪਿਆਰੇ ਸੋਈ ਜਨੁ ਪਾਵਏ॥ (੯੧੮)
ਸਦਾ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਤੇਰੀ ਨਾਮੁ ਮਨਿ ਵਸਾਵਏ॥ (੯੧੭)
- ਬੁਝਏ—ਬੁਝਦਾ ਹੈ। ਭਾਵਏ—ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਵਏ—ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਵਸਾਵਏ—ਵਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਸੁਝਏ—ਸੁਝਦਾ ਹੈ।
ਪਛਾਣਏ—ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਾਣਏ—ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਵਖਾਣਏ—ਵਖਾਣਦਾ ਹੈ।
ਪਹੁੰਚਾਵਏ—ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਵਏ—ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਆਦਿ।
- (ਅ) ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਨਉ ਕਿਰਪਾ 'ਕਰੇ' ਰਜਾਇ॥(੨੮)
ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਹਰਿ ਆਖੀਐ ਜੋ ਹਰਿ ਰਾਖੈ ਉਰਿਧਾਰਿ॥

ਮਨੁ ਤਨੁ ਸਉਪੇ ਆਗੈ ਧਰੇ ਹਉਮੈ ਵਿਚਹੁ ਮਾਰਿ॥ (੨੮)
ਜਾ ਕਉ ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਮੰਤ੍ਰੁ ਦੇ॥ ਸੋ ਉਬਰਿਆ ਮਾਇਆ ਅਗਨਿ ਤੇ॥

(੨੧੧)

ਕਰੇ—ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਉਪੇ—ਸਉਪਦਾ ਹੈ। ਧਰੇ—ਧਰਦਾ ਹੈ। ਦੇ—ਦੇਂਦਾ ਹੈ।
ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਅੱਠ ਪੁਰਖ, ਬਹੁ-ਵਚਨ :

(ੳ) ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਜਿਨ ਨਾਮਿ ਲਾਇਹਿ ਸਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਦਾ ਧਿਆਵਹੇ॥

(੯੧੯)

ਭਗਤਿ ਭਾਇ ਧਿਆਇ ਸੁਆਮੀ ਸਦਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵਹੇ॥ (੪੫੯)

ਸੁਰਿ ਨਰ ਸੁਘੜ ਸੁਜਾਣ ਗਾਵਹਿ ਜੋ ਤੇਰੈ ਮਨਿ ਭਾਵਹੇ॥ (੫੬੬)

ਧਿਆਵਹੇ—ਧਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਾਵਹੇ—ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵਹੇ—ਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਾਵਹੇ—ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਾਵਹੇ—ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ.....ਆਦਿ।

(ਅ) ਅਠੇ ਪਹਰ ਇਕਤੈ ਲਿਵੈ ਮੰਨੋਨਿ ਹੁਕਮੁ ਅਪਾਰੁ॥ (੯੫੯)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੇਲ ਕਰੇ ਨਿਤ ਕਾਮਣਿ ਅਵਰਿ ਲੁਟੋਨਿ ਸੁ ਪੰਚ ਜਨਾ॥

(੧੫੫)

ਮੰਨੋਨਿ—ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਲੁਟੋਨਿ—ਲੁਟਦੇ ਹਨ। ਲੋੜੋਨਿ—ਲੋੜਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਮਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

ਅੰਤੋ ਨ ਪਾਇਆ ਕਿਨੈ ਤੇਰਾ ਆਪਣਾ ਆਪੁ ਤੂ 'ਜਾਣਹੇ'॥ (੯੧੮)

ਜਿਵ ਤੂ ਚਲਾਇਹਿ ਤਿਵੈ ਚਲਹ ਜਿਨਾ ਮਾਰਗਿ ਪਾਵਹੇ॥ (੯੧੯)

ਸਾਚਾ ਮੁਰਾਰੇ ਤਾਮਿ ਜਾਪਹਿ ਜਾਮਿ ਮੰਨਿ ਵਸਾਵਹੇ॥ (੫੬੭)

ਤੂ ਜਾਣਹੇ—ਤੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਪਾਵਹੇ—ਤੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਸਾਵਹੇ—ਤੂੰ ਵਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ, ਚਲਾਵਹੇ—ਤੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਚੁਕਾਵਹੇ—ਤੂੰ ਚੁਕਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਭੂਤ ਕਾਲ, ਅਨਯ ਪੁਰਖ, (Passive Voice) ਕਰਮਨੀ ਵਾਚ

'ਤਜੀ ਲੇ' ਬਨਾਰਸ ਮਤਿ ਭਈ ਬੋਰੀ॥ (੩੨੬)

ਆਨੀਲੇ ਕੁੰਭ 'ਭਰਾਈਲੇ' ਉਦਕ ਠਾਕੁਰ ਕਉ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰਉ॥

(੪੮੫)

ਆਨੀਲੇ ਫੂਲ ਪਰੋਈਲੇ ਮਾਲਾ ਠਾਕੁਰ ਕੀ ਹਉ ਪੂਜ ਕਰਉ॥ (੪੮੫)

ਆਨੀਲੇ ਦੂਧੁ ਗੋਧਾਈਲੇ ਖੀਰੰ ਠਾਕੁਰ ਕਉ ਨੈਵੇਦੁ ਕਰਉ॥ (੪੮੫)

ਤਜੀਲੇ—ਤਜ ਦਿਤੀ। ਭਰਾਈਲੇ—ਭਰਾਇਆ। ਪਰੋਈਲੇ—ਪਰੋ ਲਈ। ਗੋਧਾਈਲੇ—ਗੋਧਾ ਲਈ। ਆਨੀਲੇ—ਲੈ ਆਂਦਾ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਾਰੀਲੇ, ਭਰੀਲੇ, ਤਾਰੀਅਲੇ, ਤਜੀਅਲੇ, ਪੇਖੀਅਲੇ, ਚੇਤੀਅਲੇ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਮਰਾਠੀ ਬੋਲੀ ਦੇ

ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜੋ ਭੂਤ ਕਾਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਧਾਤੂ ਦੇ ਪਿਛੇ 'ਲੇ' ਲਗਾ ਕੇ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ, ਮਧਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

(ੳ) ਗਾਰਬਿ ਲਾਗਾ ਜਾਹਿ ਮੁਗਧ ਮਨ ਅੰਤਿ ਗਇਆ ਪਛੁਤਾਵਹੇ॥ (੪੪੧)

(ਅ) ਅਹੰਕਾਰੁ ਤਿਸਨਾ ਰੋਗੁ ਲਗਾ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਵਹੇ॥ (੪੪੧)

(ੲ) ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਤੂੰ ਗਾਰਬਿ ਅਟਿਆ ਗਾਰਬਿ ਲਦਿਆ ਜਾਵਹੇ॥ (੪੪੧)

ਪਛੁਤਾਵਹੇ—ਤੂੰ ਪਛੁਤਾਏਂਗਾ। ਗਵਾਵਹ—ਤੂੰ ਗਵਾਇੰਗਾ। ਜਾਵਹੇ—ਤੂੰ ਜਾਹਿੰਗਾ

3. ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਅੰਤ ਵਿਚ, ਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ, ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ।

ਸਬਦੇ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਣਹਾਰਾ॥ (ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ) (੧੦੫੩)

ਆਦਿ ਗੁਰਦੇ ਨਮਹ॥ (ਗੁਰੂ ਨੂੰ) (੨੬੨)

ਨਾਮੇ ਉਪਜੈ ਨਾਮੇ ਬਿਨਸੈ ਨਾਮੇ ਸਚਿ ਸਮਾਇ॥ (ਨਾਮ ਤੋਂ, ਨਾਮ ਨਾਲ)

(੨੪੬)

ਨਾਮੇ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਾਰਾਇਣ ਲਾਗੀ॥ (ਨਾਮਦੇਵ ਦੀ) (੧੧੬੪)

4. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ 'ਲਾਂ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

ਪਾਂਡੇ ! ਐਸਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੁ॥ (ਹੇ ਪਾਂਡਿਤ) (੩੫੫)

ਪਿਆਰੇ ! ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ; (ਪਿਆਰੇ—ਹੇ ਪਿਆਰੇ)

(੬੪੧)

ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ॥

ਅਧਿ ! ਜੀਵਨਾ ਵੀਚਾਰਿ, ਦੇਖਿ ਕੇਤੇ ਕੇ ਦਿਨਾ॥(ਅੰਧੇ—ਹੇ ਅਗਿਆਨੀ)

(੬੬੦)

5. ਪਦ 'ਸੇ' ਸਦਾ ਹੀ ਬਹੁ ਵਚਨ ਦਾ ਅਤੇ 'ਸੋ' ਇਕ ਵਚਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

'ਸੋ' ਉਧਰੇ ਜਿਨ ਰਾਮ ਧਿਆਏ॥ (੧੩੧੨)

ਨਾਨਕ 'ਸੋ' ਅਖੜੀਆ ਬਿਅੰਨਿ ਜਿਨੀ ਡਿਸਦੇ ਮਾ ਪਿਰੀ॥ (੧੧੦੦)

ਸੋ—ਇਕ ਵਚਨ।

ਸਭਨਾਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚਿ 'ਸੋ' ਭਲਾ ਭਾਈ ਜਿਤੁ ਵਸਿਆ ਮਨਿ ਆਇ॥

(੧੪੨੩)

'ਸੋ' ਐਸਾ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਮੇਰੇ ਜੀਅੜੇ

ਤਾ ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਵਹਿ ਮੇਰੇ ਮਨਾ॥

(੬੬੬)

6. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ 'ਲਾਂ' ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧਨ, ਵਿਸਮਿਕ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਦੇ ਸੂਚਕ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :
- (ੳ) ਬਿਛੁਰਤਿ ਕਿਉ ਜੀਵੇ ਓਇ ਜੀਵਨ॥ (੧੨੬੮)
 ਮਨ ਬੈਰਾਗੀ! ਕਿਉ ਨ ਅਰਾਧੇ॥ (੪੦੨)
 ਸੋ ਦਰੁ ਤੇਰਾ ਕੇਹਾ, ਸੋ ਘਰੁ ਕੇਹਾ, ਜਿਤੁ ਬਹਿ ਸਰਬ ਸਮਾਲੇ॥ (੮)
 ਸਭਨਾ ਗਲਾ ਸਮਰਥੁ ਸੁਆਮੀ, ਸੋ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੇ॥ (੯੧੭)
 ਉਪਰੋਕਤ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵੇ, ਅਰਾਧੇ, ਸਮਾਲੇ, ਵਿਸਾਰੇ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਜੀਵੇਂ, ਅਰਾਧੇਂ, ਸਮਾਲੇਂ, ਵਿਸਾਰੇਂ, ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਦੁਲਾਈਆਂ (੨)

1. ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਗੀਆਂ ਦੁਲਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :
- (ੳ) ਪੇਈਅੜੈ ਸਹੁ ਸੇਵਿ ਤੂੰ, ਸਾਹੁਰੜੈ ਸੁਖਿ ਵਸੁ॥ (੫੦)
 ਪੇਈਅੜੈ—ਪੇਕੇ ਘਰ ਵਿਚ। ਸਾਹੁਰੜੈ—ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ।
- (ਅ) ਹਉ ਮੂਰਖੁ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ, ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਮੇ॥ (ਸੇਵਾ ਵਿਚ) (੪੪੯)
- (ੲ) ਕੋਰੈ ਰੰਗੁ ਕਦੇ ਨ ਚੜੈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਈ॥ (ਕੋਰੇ ਕਪੜੇ ਉਤੇ) (੭੩੨)
- (ਸ) ਅੰਦਰਿ ਸਚਾ ਨੇਹੁ ਲਾਇਆ ਪ੍ਰੀਤਮ ਆਪਣੈ॥ (ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ) (੭੫੮)
- (ਹ) ਬਾਲਮੀਕੈ ਹੋਆ ਸਾਧ ਸੰਗੁ॥ (ਬਾਲਮੀਕ ਨੂੰ) (੧੧੯੨)
 (ਕ) ਧੰਨੈ ਸੇਵਿਆ ਬਾਲ ਬੁਧਿ॥ (ਧੰਨੇ ਨੇ) (੧੧੯੨)
 (ਖ) ਸਭੁ ਕੋ ਆਸੈ ਤੇਰੀ ਬੈਠਾ॥ (ਆਸ ਤੇ) (੯੭)
 (ਗ) ਹਉ ਵਾਰੀ ਜਿਤੁ ਸੋਹਿਲੈ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (ਸੋਹਿਲੇ ਕਰਕੇ) (੧੨)
 (ਘ) ਇਕਨਾ ਗਲੀਂ ਜੰਜੀਰ ਬੰਦਿ ਰਬਾਣੀਐ॥ (ਰੱਬ ਦੀ) (੧੨੮੭)
 (ਙ) ਸਭੋ ਸੂਤਕੁ ਭਰਮੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ॥ (ਦੂਜੇ ਨਾਲ) (੪੭੨)
 ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਉਕੈ, ਪੇੜੈ, ਸੰਜੈ, ਲੇਖੈ, ਸੁਖੈ, ਕੂੜੈ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।
2. ਜਿਸ ਨਾਵ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਕੀ ਪਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਲਾਵਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :-
- ਘਰੈ ਘਰੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਵਧੁ ਹੈ ਬਾਹਰਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ॥ (੪੨੫)
 ਨਾਵੈ ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ॥ (੫੬੦)
 ਮੂਰਖੈ ਮੂਰਖੈ ਨਾਲਿ ਨ ਲੁਝੀਐ॥ (੪੭੩)

3. ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਨਾਲ ਸਿਹਾਰੀ (ਜਾਂ ਦੁਲਾਈਆਂ) ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਲਾਂ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਦੁਲਾਈਆਂ' ਆਉਣਗੀਆਂ।

ਅਧੈ ਮੂਰਖਿ ਅਧੈ ਪਤਿ ਗਵਾਈ ॥ (੪੬੭)

ਪੂਰੈ ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਮਿਹਰਵਾਨਿ ਭਰਮੁ ਭਉ ਮਾਰਿਆ ॥ (੮੫੪)

ਭੀੜੈ ਰਾਹਿ ਭੀੜੈ ਅਗੈ ਜਾਵਣਾ ॥ (੪੭੧)

ਸਬਾਇਐ ਫਰੀਦਾ ਮੈ ਜਾਨਿਆ ਦੁਖੁ ਮੁਝ ਕੂ ਦੁਖੁ ਸਬਾਇਐ ਜਗਿ ॥ (੧੩੮੨)

ਮੇਰੈ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਪਰਾਹੁਣਾ ਮੇਰੈ ਘਰਿ ਆਵਉ ॥

ਕਚੈ ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੈ ਰਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਰੁ ॥ (੧੩੮੨)

ਪਹਿਲੈ ਪਹਿਲੈ ਪਹਰੈ ਫੁਲੜਾ ਫਲੁ ਭੀ ਪਛਾ ਰਾਤਿ ॥ (੧੩੮੪)

ਭੀਹਾਵਲੈ ਬਨਿ ਭੀਹਾਵਲੈ ਹਿਕੁ ਸਾਬੀ ਲਧਮੁ ਦੁਖ ਹਰਤਾ ਹਰਿਨਾਮਾ ॥

(੫੧੯)

ਤੇਰੈ ਭਗਤ, ਤੇਰੈ ਮਨਿ, ਭਾਵਦੇ ॥ (੪੬੮)

ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਭਗਤ ਲੋਕ, ਤੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਭਗਤ, ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। 'ਤੇਰੈ' ਦਾ ਸੰਬੰਧ 'ਮਨਿ' ਨਾਲ ਹੈ, ਭਗਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ।

4. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਦੁਲਾਈਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ :-

ਅੱਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ (ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ)

ਤੋਟਿ ਨ ਆਵੈ ਕਦੇ ਮੂਲਿ ਪੂਰਨ ਭੰਡਾਰ ॥ (੮੧੭)

ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਕਿਛੁ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗੈ ॥ (੮੧੭)

ਹਰਿ ਕੈ ਰੰਗਿ ਰਤਾ ਮਨੁ ਗਾਵੈ ਰਸਿ ਰਸਾਲ ਰਸਿ ਸਬਦੁ ਰਵਈਆ ॥ (੮੩੫)

ਅਗਿਆਨੀ ਮਾਨੁਖ ਭਇਆ ਜੋ ਨਾਹੀ ਸੋ ਲੋਰੈ ॥ (੨੧੨)

ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਮਦੇਉ ਤਾਂ ਚੀ ਆਣਿ ॥ (੧੨੯੨)

ਆਵੈ—ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਗੈ—ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗਾਵੈ—ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਰੈ—ਲੋੜਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਣਵੈ—ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰੈ, ਮਰੈ, ਤਰੈ, ਕਮਾਵੈ, ਵੇਖੈ, ਉਚਰੈ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦ ਹਨ।

ਅਨਪੁਰਖ, ਬਹੁਵਚਨ (ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ)

ਹੈ ਆਏ ਸੇ ਪਰਵਾਣੁ ਹੈ ਸਭ ਕੁਲ ਕਾ ਕਰਹਿ ਉਧਾਰੁ ॥ (੬੬)

ਹੈ ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਵਡਹੰਸ ਹੈ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਉਰਿਧਾਰਿ ॥ (੫੮੫)

ਹੈ—ਹੈਂ, ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਹੈ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ 'ਹੈਂ' ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੁਧ ਹੈ।

ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ
ਰੇ ਮਨ ਕਉਨ ਗਤਿ ਹੋਇ ਹੈ ਤੇਰੀ॥

(ਹੋਇ ਹੈ—ਹੋਵੇਗੀ)

(੧੩੫੨)

ਕਰਿ ਹੈ ਰਾਮੁ, ਹੋਇ ਹੈ ਸੋਇ॥

(ਕਰਿ ਹੈ—ਕਰੇਗਾ)

(੧੧੬੫)

ਬੀਤਿ ਜੈ ਹੈ ਬੀਤਿ ਜੈ ਹੈ ਜਨਮੁ ਅਕਾਜੁ ਰੇ॥

(ਜੈ ਹੈ—ਜਾਇਗਾ)

(੧੩੫੨)

ਆਜੁ ਕਾਲਿ ਫੁਨਿ ਤੋਹਿ 'ਗੁਸਿ ਹੈ' ਸਮਝਿ ਰਾਖਉ ਚੀਤਿ॥

(ਗੁਸਿ ਹੈ—ਗੁਸੇਗਾ)

(੬੩੧)

ਨੋਟ :- ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿਚ 'ਹੈ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 'ਹੈ'
ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਧ ਹੈ

ਉਤਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ, ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ

ਹਉ ਤਉ ਏਕ ਰਮਈਆ ਲੈ ਹਉ॥

(ਲੈ ਹਉ—ਮੈਂ ਲਵਾਂਗਾ)

(੮੭੪)

ਆਨ ਦੇਵ ਬਦਲਾਵਨਿ ਦੈ ਹਉ॥

(ਦੈ ਹਉ—ਮੈਂ ਦਿਆਂਗਾ)

(੮੭੪)

'ਲੈ ਹਉ' ਤੇ 'ਦੈ ਹਉ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਲੈ ਹਉ, ਦੈ ਹਉ ਬਿੰਦੀ ਲਗਾ ਕੇ
ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਧ ਹੈ।

ਹੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ (Imperative Mood)

ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ, ਬਹੁ ਵਚਨ

ਗਾਵੀਐ, ਸੁਣੀਐ, ਮਨਿ ਰਖੀਐ ਭਾਉ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਆਉ ਸਖੀ ਸੰਤ ਪਾਸਿ ਸੇਵਾ 'ਲਾਗੀਐ'॥

(੪੫੭)

ਪੀਸਉ ਚਰਣ ਪਖਾਰਿ ਆਪੁ 'ਤਿਆਗੀਐ'॥

(੪੫੭)

ਸਰਣਿ ਗਹੀਜੈ ਮਾਨਿ ਲੀਜੈ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ॥

(੪੫੭)

ਕਰਿ ਦਾਸ ਦਾਸੀ ਤਜਿ ਉਦਾਸੀ ਕਰ ਜੋੜਿ ਦਿਨੁ ਰੈਣਿ ਜਾਗੀਐ॥

(੪੫੭)

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਛੋਡੀਐ ਦੀਜੈ ਅਗਨਿ ਜਲਾਇ॥

(੫੧੯)

ਗਾਵੀਐ—ਗਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੁਣੀਐ—ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਰਖੀਐ—ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਲਾਗੀਐ—ਆਓ, ਅਸੀਂ ਲੱਗੀਏ ਜਾਂ ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਤਿਆਗੀਐ—ਆਓ, ਅਸੀਂ ਤਿਆਗੀਐ ਜਾਂ ਤਿਆਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਗਹੀਜੈ—ਫੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਲੀਜੈ—ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਾਈਐ—ਲੈ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਗੀਐ—ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਛੱਡੀਐ—ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਰਮਨੀ ਵਾਚ (Passive Voice)

ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ, ਅਨ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

ਨਾਨਕ ਏਵੈ ਜਾਣੀਐ ਸਭੁ ਆਪੇ ਸਚਿਆਰੁ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਸਚੁ ਪਛਾਣੀਐ ਸਚਿ ਸਹਜਿ ਸਮਾਣੀ॥ (੫੧੫)

ਏਤੁ ਰਾਹਿ ਪਤਿ ਪਵੜੀਆ ਚੜੀਐ ਹੋਇ ਇਕੀਸ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੈ ਠੀਸ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਤਿਥੈ ਘਾੜਤਿ ਘੜੀਐ ਬਹੁਤੁ ਅਨੂਪੁ॥ (ਜਪੁਜੀ)

ਜਾਣੀਐ—ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਛਾਣੀਐ—ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਚੜੀਐ—ਚੜੀਦਾ ਹੈ। ਘੜੀਐ—ਘੜੀਦਾ ਹੈ। ਪਾਈਐ—ਪਾਈਦਾ ਹੈ।

ਚਰਨ ਕਮਲ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਰਾਪੈ॥ (੬੮੪)

ਮਾਟੀ ਕਾ ਕਿਆ ਧੋਪੈ ਸੁਆਮੀ ਮਾਣਸ ਕੀ ਗਤਿ ਏਹੀ॥ (੮੮੨)

ਧੋਪੈ—ਧੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਪੈ—ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਨਕ ਭਗਤੀ ਜੇ ਰਪੈ ਕੂੜੈ ਸੋਇ ਨ ਕੋਇ॥ (੪੬੮)

ਜੇ ਰਪੈ—ਜੇ ਰੰਗਿਆ ਜਾਏ।

ਦੁਕਮੀ ਭਵਿੱਖਤ, ਮਯਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

ਸੇਖ ਫਰੀਦੈ ਖੇਰੁ ਦੀਜੈ ਬੰਦਗੀ॥ (ਦੀਜੈ—ਦਿਉ) (੪੮੮)

ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕ ਸੁਣਿ ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬਾ ਡੁਬਦਾ ਪਥਰੁ ਲੀਜੈ॥
(ਲੀਜੈ—ਕੱਢ ਲੈ) (੫੯੬)

੫. ਕੈ ਅਤੇ ਤੈ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ
ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥ

(ੳ) ਕੈ ਬੰਧੈ ਕੈ ਡਾਹਿਨ ਲੇਇ, ਕੈ ਨਰਪਤਿ ਮਰਿ ਜਾਇਆ॥ ਜਾਂ
(੧੬੬)

(ਅ) ਸੁਇਨੇ ਕੈ ਪਰਬਤਿ ਗੁਫਾ ਕਰੀ, ਕੈ ਪਾਣੀ ਪਾਈਆਲਿ॥ (ਦੇ, ਜਾਂ)
(੧੩੯)

(ੲ) ਕਰਤੇ ਕੀ ਮਿਤਿ ਕਰਤਾ ਜਾਣੈ, ਕੈ ਜਾਣੈ ਗੁਰੁ ਸੁਰਾ॥ (ਜਾਂ)
(੯੩੦)

(ਸ) ਕੈ ਦੋਖੜੈ ਸੜਿਓਹਿ, ਕਾਲੀ ਹੋਈਆ ਦੇਹੁਰੀ,
ਨਾਨਕ, ਮੈ ਤਨਿ ਭੰਗੁ॥ (ਕਿਹੜੇ ਦੁਖ ਵਿਚ)
(੧੪੧੨)

- (ਹ) ਆਪਣ ਹਥੀ ਜੋਲਿ ਕੈ, ਕੈ ਗਲਿ ਲਗੇ ਧਾਇ॥ (ਕਿਸ ਦੇ) (੧੩੭੭)
 (ਕ) ਕਰਮ ਵਧਹਿ ਕੈ ਲੋਅ ਖਪਿ ਮਰੀਜਈ॥ (ਕਈ) (੧੨੮੫)
 ਤੈ (ਬਿੰਦੀ ਰਹਿਤ)
 (ੳ) ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਨ ਸਿਮਰਹਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਤੈ ਤਨਿ ਉਡੈ ਖਹ॥ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ)
 (੫੫੩)

(ਅ) ਥਾਲੇ ਵਿਚ ਤੈ ਵਸਤੂ ਪਈਓ ਹਰਿ ਭੋਜਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰ॥ (ਤਿੰਨ)
 (੬੪੫)

- (ੲ) ਜੇਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੈ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ॥ (ਥਾਂ) (੪੭੨)
 (ਸ) ਮਨਮੁਖ ਗੁਣ ਤੈ ਬਾਹਰੇ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਮਰਦੇ ਝੂਰਿ॥ (ਤੋਂ) (੨੭)
 (ਹ) ਭਗਤਾ ਤੈ ਸੈਸਾਰੀਆ ਜੋੜ ਕਦੇ ਨ ਆਇਆ॥ (ਅਤੇ) (੧੪੫)

ਤੈ (ਉਚਾਰਨ ਤੇ ਅਰਥ, ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ)

- (ੳ) ਤੈ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਕਰਹਿ ਸੇਵ॥ (ਤੁਝ) (੧੧੭੨)
 (ਅ) ਤੈ ਨਰ ਕਿਆ ਪੁਰਾਨੁ ਸੁਨਿ ਕੀਨਾ॥ (ਤੂੰ) (੧੨੫੩)
 (ੲ) ਫਰੀਦਾ, ਜੋ ਤੈ ਮਾਰਨਿ ਮੁਕੀਆਂ ਤਿਨਾ ਨ ਮਾਰੇ ਘੁੰਮਿ॥ (ਤੈਨੂੰ)
 (੧੩੭੮)
 (ਸ) ਤੈ ਪਾਸਹੁ ਓਇ ਲਦਿ ਗਏ ਤੂੰ ਅਜੈ ਨ ਪਤੀਣੋਹਿ॥ (ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ)
 (੧੩੮੧)

6. ਦੁਲਾਈਆਂ, ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਾਰਣਿਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਐਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

ਸੁਣਿਐ, ਦੂਖ ਪਾਪ ਕਾ ਨਾਸੁ॥ (ਸੁਣਨ ਨਾਲ) (ਜਪੁਜੀ)
 ਨਾਨਕ ਫਿਕੈ ਬੋਲਿਐ ਤਨੁ ਮਨੁ ਫਿਕਾ ਹੋਇ॥ (ਫਿਕੇ ਬਚਨ ਬੋਲਣ ਨਾਲ)
 (੪੭੩)

ਜਿਤੁ ਸੇਵਿਐ ਸੁਖੁ ਪਾਈਐ ਜੋ ਸਾਹਿਬੁ ਸਦਾ ਸਮਾਲੀਐ॥
 (ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ)
 (੪੭੪)

ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ ਹੋਵੈ ਪਰਵਾਣੁ (ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਨਾਲ) (੪੭੧)

ਹੋੜਾ (~)

1. ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੋੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਕਾਲ ਭੇਦ :

ਭੂਤ ਕਾਲ, ਅੱਠ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

- ਸੁਨਿਬੋ ਸਖੀ ਕੰਤਿ ਹਮਾਰੋ ਕੀਅਲੋ ਖਸਮਾਨਾ॥ (੩੭੨)
ਜੋ ਜੋ ਕੀਨੋ ਆਪਨੋ ਤਿਸੁ ਅਭੈਦਾਨੁ ਦੀਤਾ॥ (੮੦੯)
ਚਰਣ ਕਮਲ ਕਾ ਆਸਰਾ ਦੀਨੋ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ॥ (੮੧੭)
ਕੀਅਲੋ—ਕੀਤਾ। ਕੀਨੋ—ਬਣਾ ਲਿਆ। ਦੀਨੋ—ਦਿਤਾ।

ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ, ਉਤਮ ਪੁਰਖ, ਇਕ ਵਚਨ

- ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਾਸਤ੍ਰ ਆਨੰਤਾ ਗੀਤ ਕਬਿਤ ਨ ਗਾਵਉਗੋ॥ (੯੭੨)
ਅਖੰਡ ਮੰਡਲ ਨਿਰੋਕਾਰ ਮਹਿ ਅਨਹਦ ਬੇਨੁ ਬਜਾਵਉਗੋ॥ (੯੭੨)
ਗਾਵਉਗੋ—ਮੈਂ ਗਾਵਾਂਗਾ। ਬਜਾਵਉਗੋ—ਮੈਂ ਬਜਾਵਾਂਗਾ। (ਸ਼ੁਧ ਉਚਾਰਨ, ਗਾਵਉਗੋ ਤੇ ਬਜਾਵਉਗੋ ਹੈ)

2. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ 'ਬੋ' ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਵਿੱਖਤ ਕਾਲ ਦੇ ਅਰਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

- ਜਉ ਪੈ ਰਸਨਾ ਰਾਮ ਨ ਕਹਿਬੋ॥ (ਕਹੇਗਾ) (੩੨੫)
ਉਪਜਤ ਬਿਨਸਤ ਰੋਵਤ ਰਹਿਬੋ॥ (ਰਹੇਗਾ) (੩੨੫)
ਮੈ ਨ ਮਰਉ ਮਰਿਬੋ ਸੰਸਾਰਾ॥ (ਮਰੇਗਾ) (੩੨੫)
ਸੁਧ ਕਵਨ ਪਰ ਰੋਇਬੋ ਸੁਚ ਕੁੰਚਰ ਬਿਧਿ ਬਿਉਹਾਰ॥ (ਹੋਇਗਾ) (੩੪੬)
ਪਾਰੁ ਕੈਸੇ ਪਾਇਬੋ ਰੇ॥ (ਪਾਇਗਾ) (੩੪੬)
ਨਾ ਕਛੁ 'ਆਇਬੋ' ਨਾ ਕਛੁ ਜਾਇਬੋ ਰਾਮ ਕੀ ਦੁਹਾਈ॥ (ਆਇਗਾ) (੬੯੫)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਕਿਬੋ—ਆਖੇਗਾ। ਚਢਿਬੋ—ਚੜੇਗਾ। ਜੈਬੋ—ਜਾਇਗਾ। ਐਬੋ—ਆਇਗਾ।

3. (ੳ) ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਲਈ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਹੋੜਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :-
ਮਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਾਣੋ, ਕਰਣੈਹਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕਰਣੈਹਾਰੋ, ਬਿਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਬਿਕਾਰੋ, ਨਿਬੇੜਨਹਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਬੇੜਨਹਾਰੋ, ਜਹਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜਹਾਨੋ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕਰਤਾਰੋ ਆਦਿ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋੜਾ ਵਰਤਣ ਨਾਲ, ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਵੱਖਰੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੇ।

(ਅ) ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ 'ਲੋ' ਪਿਛੇਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

ਪੰਖੀ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਖੀਅਲੋ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਘੜੂਅਲੋ, ਮਾਛਲੋ।

(ੲ) ਕਈ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ 'ਗੋ' ਪਿਛੇਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਖਾਵੈਗੋ, ਜਾਵੈਗੋ, ਗਾਵੈਗੋ, ਨਿਕਲਾਵੈਗੋ ਆਦਿ।

4. ਹੋੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਬੰਧਕੀ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ

ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :-

ਜਿਸੁ ਆਇਆ ਹਥਿ ਨਿਧਾਨੁ ਸੁ ਰਹਿਆ ਭਾਲਣੈ ॥

(ਭਾਲਣ ਤੋਂ) (੯੬੩)

ਓਹੁ ਸਭਨਾ ਕੀ ਰੇਣੁ ਬਿਰਹੀ ਚਾਰਣੈ ॥ (ਚਰਨਾਂ ਦਾ) (੯੬੩)

ਏਕੋ ਜਪਿ ਏਕੋ ਸਾਲਾਹਿ ॥ (ਇਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ) (੨੮੯)

ਨਾਮੋ ਨਾਮੁ ਮਿਲੀ ਵਡਿਆਈ ਨਾਨਕੁ ਨਾਮੁ ਮਨਿ ਭਾਵਏ ॥

(ਨਿਰੋਲ ਨਾਮ ਦੀ) (੬੯੦)

ਸਚਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਤੂੰ ਜਿਨਿ ਸਚੇ ਸਚੁ ਵਰਤਾਇਆ ॥

(ਨਿਰੋਲ ਸੱਚ) (੪੬੭)

5. ਨਾਂਵ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹੋੜਾ ਲਗਾ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਬਹੁਵਚਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੁ ਸੰਤ ਜਨੋ ਪਿਆਰਾ ਮੈ ਮਿਲਿਆ ਮੇਰੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਬੁਝਿ ਗਈ ਆਸੇ ॥

(੭੭੬)

ਜਨੋ—ਹੇ ਜਨੋ ॥

ਕਨੌੜਾ ( )

1. ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਨੌੜਾ, ਤੋਂ, ਦਾ, ਦੇ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧਕੀ ਅਰਥ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਕਨੌੜੇ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਧ ਹੈ।

(ੳ) ਨਾਨਕ ਜੇ ਕੋ ਆਪੋ ਜਾਣੈ ਅਗੈ ਗਇਆ ਨਾ ਸੋਹੈ ॥ (ਜਪੁਜੀ)
(ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ)

(ਅ) ਮੁਹੈ, ਕਿ ਬੋਲਣੁ ਬੋਲੀਐ ਜਿਤੁ ਸੁਣਿ ਧਰੇ ਪਿਆਰੁ ॥ (ਜਪੁਜੀ)
(ਮੂੰਹ ਤੋਂ)

(ੲ) ਇਕ ਦੂ ਜੀਭੋ ਲਖ ਹੋਹਿ ਲਖ ਹੋਵਹਿ ਲਖ ਵੀਸ ॥ (ਜਪੁਜੀ)
(ਜੀਭ ਤੋਂ)

(ੳ) ਤਿਨ ਕੋ ਅਵਤਾਰੁ ਭਯਉ ਕਲ ਭਿੰਤਰਿ ਜਸੁ ਜਗਤੁ ਪਰ ਛਾਇਯਉ ॥ (੧੪੦੫)
(ਦਾ)

2. ਕਨੌੜਾ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਅੱਖਰ ਤੇ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬਿੰਦੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਨੌੜਾ ਬਿੰਦੀ ਰਹਿਤ ਹੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ੳ) ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਬਲਿ ਗਾਉ, ਸਪਤ ਪਾਤਾਲਿ ਬਸੰਤੋ ॥

ਭਰਬਰਿ ਗੁਣ ਉਚਰੈ ਸਦਾ ਗੁਰੁ ਸੰਗਿ ਰਹੰਤੋ ॥

(੧੩੯੦)

ਫੁਟਕਲ (Miscellaneous)

ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ

(f-ਅੰਤ)

‘ਨਾਂਵ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਕਤਾ-ਅੰਤ ਪੁਲਿੰਗ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦਾ ਕਰਨ ਕਾਰ ਇਕ-ਵਚਨ, ਅਪਾਦਾਨ ਕਾਰਕ ਇਕ-ਵਚਨ ਅਤੇ ਅਧਿਕਰਨ ਕਾਰਕ ਇਕ-ਵਚਨ (f) ਲਗਾਇਆਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਭੀ ਵੇਖ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਕਈ ਲਫਜ਼ ਹਨ ਹੀ (f-ਅੰਤ); ਜਿਵੇਂ ‘ਹਰਿ’, ‘ਉਸਤਤਿ’, ‘ਜਗਤਿ’, ‘ਜੋਤਿ’, ਆਦਿਕ। ਇਹ (f-ਅੰਤ) ਲਫਜ਼ ‘ਪੁਲਿੰਗ’ ਭੀ ਹਨ ਅਤੇ ‘ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ’ ਭੀ। ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ (f-ਅੰਤ) ਲਫਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ‘ਸੰਬੰਧਕ’ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖੀਰਲੀ (f) ਭੀ ਟਿਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਤਲੀ (f) ਕਿਸੇ ‘ਕਾਰਕ’ ਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਲਫਜ਼ ਦੀ ਆਪਣੀ।

ਸੋ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਲਫਜ਼ ਐਸੇ ਆਏ ਹਨ ਜੋ (f-ਅੰਤ) ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫਹਿਰਿਸਤ ਹੇਠ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਫਾਰਸੀ ਤੇ ਅਰਬੀ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਸ਼ਬਦ

(ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ) ਨਾਂਵ

(ੳ) ਉਮਤਿ। (ਅ) ਅਕਲਿ, ਆਖਿ। (ੲ) ਈਦਿ, ਇਲਤਿ। (ਸ) ਸੁਆਦਤਿ, ਸਾਖਤਿ, ਸਜਾਇ, ਸਨਾਤਿ, ਸਨਾਇ, ਸੁੰਨਤਿ, ਸਿਫਤਿ, ਸਾਬਾਸਿ, ਸਾਬਤਿ, ਸੰਬਤਿ, ਸਰਾਇ, ਸਰੀਅਤਿ, ਸੂਰਤਿ, ਸਲਾਮਤਿ। (ਕ) ਕੁਦਰਤਿ, ਕੀਮਤਿ, ਕਰਾਮਤਿ, ਕਵਾਇ। (ਖ) ਖਸਲਤਿ, ਖਿਜਮਤਿ, ਖਬਰਿ, ਖੈਰਿ, ਖਰੀਦਿ। (ਗ) ਗਾਇ, ਗੈਰਤਿ, ਗਰਦਨਿ। (ਜ) ਜਾਇ, ਜਗਾਤਿ, ਜਾਗਾਤਿ, ਜਿਨਸਿ, ਜਰੂਰਤਿ। (ਤ) ਤਾਜਨਿ, ਤਮਾਇ, ਤਰੀਕਤਿ। (ਦ) ਦਉਲਤਿ, ਦੁਆਇ, ਦਾਦਿ, ਦੁਨਿਆਇ। (ਨ) ਨਉਬਤਿ, ਨੀਅਤਿ, ਨਿਆਮਤਿ, ਨਜਰਿ, ਨਦਰਿ। (ਪ) ਪੈਦਾਇਸਿ, ਪੰਦਿ, ਪਨਾਹਿ। (ਫ) ਫਸਲਿ, ਫਦੀਹਤਿ, ਫੁਰਮਾਇਸਿ। (ਬ) ਬਕਰੀਦਿ, ਬਾਗਾਤਿ, ਬੰਦਸਿ, ਬਦ ਦੁਆਇ, ਬਰਕਤਿ, ਬਲਾਇ, ਬਰਾਬਰਿ (-ਰੀ)। (ਭ) ਭਿਸਤਿ (ਨੋਟ : ਭਿਸਤ ਪੁਲਿੰਗ ਭੀ ਹੈ)। (ਮ) ਮਸਕਤਿ, ਮਸੀਤਿ, ਮਸੂਰਤਿ, ਮਸਲਤਿ, ਮਹਜਦਿ, ਮਾਹੀਤਿ, ਮੁਹਬਤਿ, ਮਿਹਰੰਮਤਿ, ਮਿਹਰਾਮਤਿ, ਮੁਹਲਤਿ, ਮਕਸਤਿ, ਮਜਲਸਿ, ਮੁਦਤਿ, ਮਿੰਨਤਿ, ਮਾਰਫਤਿ। (ਯ) ਯਾਦਿ। (ਰ) ਰਾਇ, ਰਈਅਤਿ, ਰਜਾਇ, ਰਯਤਿ। (ਲ) ਲਹਰਿ। (ਵ) ਵਲਾਇਤਿ। (ਹ) ਹਕੀਕਤਿ, ਹਿਕਮਤਿ, ਹੁਜਤਿ, ਹੈਰਤਿ, ਹੁਰਮਤਿ, ਹਵਾਇ।

ਪੁਲਿੰਗ

ਅਲਾਹਿ, ਹਦਰਬਿ, ਖੁਦਾਇ, ਤਾਮਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਅਸਲਿ, ਸਤਰਿ, ਫਾਦਿਲੁਬਾਦਿ, ਫਨਾਇ, ਬਹਤਰਿ, ਬਰਾਬਰਿ।

ਪੜਨਾਵ

ਖੁਦਿ।

ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਅਵਲਿ, ਅਉਲਿ, ਗੈਲ, ਵਜਹਿ, ਮਨਹਿ।

ਸੰਬੰਧਕ

ਨਜੀਕਿ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਂਵ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ)

(ੳ) ਉਸਤਤਿ, ਉਕਤਿ, ਉਤਪਤਿ, ਉਪਾਧਿ। (ਅ) ਅਸਿ, ਅਹੁਬੁਧਿ, ਅਗਨਿ, ਆਦਿ, ਅਰਦਾਸਿ, ਅਵਿਗਤਿ। (ਸ) ਸਕਤਿ, ਸੰਗਤਿ, ਸੁਚਿ, ਸਾਂਤਿ, ਸੰਤਤਿ, ਸਿਧਿ, ਸੁਧਿ, ਸੁੰਧਿ, ਸੰਪਤਿ, ਸਮਾਧਿ, ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ, ਸੁਮਤਿ, ਸਿਸੁਟਿ, ਸਰਣਿ, ਸੁਰਤਿ, ਸਰਣਾਗਤਿ, ਸ੍ਰੁਤਿ, ਸਰਨਿ, ਸੂਸਤਿ। (ਹ) ਹਾਨਿ। (ਕ) ਕੀਟਿ, ਕੰਠਿ, ਕਾਮਣਿ, ਕਿਰੋਣਿ, ਕਿਰਤਿ, ਕੀਰਤਿ, ਕ੍ਰਿਮਿ। (ਗ) ਗੋਸਟਿ, ਗਤਿ, ਗੀਤਿ, ਗੁਰਮਤਿ। (ਚ) ਚੰਦਾਵਲਿ। (ਛ) ਛਬਿ। (ਜ) ਜੁਗਤਿ, ਜਾਤਿ, ਜੋਤਿ, ਜੋਨਿ, ਜਨਨਿ। (ਤ) ਤੋਟਿ, ਤਾਤਿ, ਤਪਤਿ, ਤਰੁਣਿ, ਤਰੁਨਿ, ਤਾਰਿ, ਤ੍ਰਿਪਤਿ, ਤ੍ਰਿਪਤਿ। (ਦ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ, ਦਾਤਿ, ਦੁਰਮਤਿ। (ਧ) ਧਰਣਿ, ਧਰਨਿ, ਧੂਲਿ। (ਨ) ਨਾਭਿ, ਨਾਰਿ, ਨਿਭਗਤਿ। (ਪ) ਪ੍ਰੀਤਿ, ਪ੍ਰਤੀਤਿ, ਪਰਸੂਤਿ, ਪਰਕ੍ਰਿਤਿ, ਪਰਤੀਤਿ, ਪਰੀਤਿ, ਪਰਾਪਤਿ, ਪਾਲਿ। (ਬ) ਬਿਆਧਿ, ਬਿਧਿ, ਬੁਧਿ, ਬਾਣਿ, ਬਿਪਤਿ, ਬਿਭੂਤਿ। (ਭ) ਭਗਤਿ, ਭੁਗਤਿ, ਭਾਂਤਿ, ਭੀਤਿ, ਭਿਤਿ, ਭੂਮਿ, ਭ੍ਰਾਂਤਿ, ਭਗਾਂਤਿ, ਭੁਮਨਿ। (ਮ) ਮੁਸਟਿ, ਮੁਕਤਿ, ਮਤਿ, ਮਿਤਿ, ਮੇਦਨਿ, ਮੂਰਤਿ। (ਰ) ਰਾਸਿ, ਰਜਨਿ, ਰਤਿ, ਰੀਤਿ, ਰਿਧਿ, ਰੋਮਾਵਲਿ।

ਪੁਲਿੰਗ

ਉਦਧਿ, ਅਹਿ, ਸਸਿ, ਸਾਰਥਿ, ਸੁਰਪਤਿ, ਸਾਸਤ੍ਰਿਗਿ। ਹਸਤਿ, ਹਰਿ, ਕਪਿ, ਕਲਿ, ਕਵਿ, ਗੋਬਿੰਦਰਾਇ, ਗਿਰਿ। ਚਕ੍ਰਪਾਣਿ, ਚਿੰਤਾਮਨਿ, ਛਤ੍ਰਪਤਿ। ਜਮਦਗਨਿ, ਜਲਧਿ, ਜਲਨਿਧਿ। ਦਧਿ। ਨਿਧਿ, ਨਰਹਰਿ, ਨਰਪਤਿ, ਨ੍ਰਿਪਤਿ। ਪਤਿ, ਪੁਰਖ ਪਤਿ। ਬਨਸਪਤਿ, ਬਿਰੋਚਿ, ਬਲਿ, ਬਿਹਸਪਤਿ, ਭੂਪਤਿ, ਭਰਥਰਿ, ਮਣਿ, ਮੁਨਿ, ਮੋਨਿ, ਮੁਰਾਰਿ। ਰਿਖਿ, ਰਵਿ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਅਮਿਤਿ, ਸਿਰੋਮਣਿ, ਕੋਟਿ, ਚਾਰਿ, ਸਠਿ, ਤੀਨਿ, ਤ੍ਰਿਬਿਧਿ, ਬਿਬਿਧ।

ਸੰਬੰਧਕ

ਉਪਕੰਠਿ, ਉਪਰਿ, ਉਪਰਿ, ਅੰਤਰਿ, ਨਿਕਟਿ, ਨਿਰੰਤਰਿ, ਪ੍ਰੀਤਿ,

ਮਧਿ।

ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਉਪਜੰਪਿ, ਉਰਧਿ, ਅਹਿਨਿਸਿ, ਅੰਤਰਿ, ਅੰਤਰਿ ਬਾਹਰਿ, ਆਦਿ,
ਨਿਤਪ੍ਰਤਿ, ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ, ਨਿਕਟਿ, ਨਿਰੰਤਰਿ, ਪੁਨਰਪਿ।

ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਂਵ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ)

(ੳ) ਉਚਪਤਿ, ਓਪਤਿ। (ਅ) ਅਸਤਿ, ਅਸਥਿਤਿ, ਅਹਰਣਿ, ਆਗਿ,
ਅਗਿ, ਅਜਾਤਿ, ਐਠਿ, ਆਢਿ, ਆਣਿ, ਅਨਾਹਤਿ, ਅਨੀਤਿ, ਆਥਿ,
ਆਨਿ, ਅਰਦਾਸਿ, ਆੜਿ। (ੲ) ਇਕਾਂਤਿ। (ਸ) ਸੋਇ, ਸਉਕਨਿ, ਸਉੜਿ,
ਸੁਅਸਤਿ, ਸਿਸਟਿ, ਸਸੁੜਿ, ਸੁਚਿ, ਸੰਚਨਿ, ਸਿਵਾਣਿ, ਸਾਟਿ, ਸਨਾਤਿ, ਸੈਨਿ,
ਸੰਬਤਿ, ਸੋਰਠਿ, ਸਰੋਤਿ, ਸਰਣਿ, ਸੁਰਤਿ, ਸਿਰਤਿ, ਸਰਨਿ, ਸਰਪਨਿ, ਸੂਲਿ,
ਸਲਿ ਬਿਸਲਿ, ਸੀਵਨਿ। (ਹ) ਹਾਟਿ, ਹਾਣਿ, ਹਾਨਿ। (ਕ) ਕੁਆਰਿ, ਕਸਿ,
ਕਸਨਿ, ਕਾਛਿ, ਕਾਣਿ, ਕਛੋਤਿ, ਕਾਨਿ, ਕੁਬਾਣਿ, ਕੁਬੁਧਿ, ਕਾਬਿ, ਕਮਜਾਤਿ,
ਕਾਮਣਿ, ਕਾਮਣਿਆਰਿ, ਕੁਮਤਿ, ਕਿਰਤਿ, ਕਰਤੂਤਿ, ਕੂਲਿ। (ਖ) ਖੂਹਣਿ,
ਖਿੱਚੋਤਾਣਿ, ਖਾਨਿ, ਖਪਤਿ, ਖੋਰਿ, ਖੀਰਿ, ਖਲਿ। (ਗ) ਗੋਇ, ਗਾਇ, ਗੋਸਟਿ,
ਗੋਇਲਿ, ਗੋਹਣਿ, ਗੈਹਣਿ, ਗਾਗਰਿ, ਗਾਠਿ, ਗੈਠਿ, ਗੰਢਿ, ਗੋਦਾਵਰਿ,
ਗੋਨਿ, ਗਾਰਿ, ਗਰਦਨਿ, ਗਾਲਿ, ਗੈਲਿ, ਗਿਲਾਨਿ। (ਘ) ਘਾਣਿ, ਘੁਮਨਘੋਰਿ,
ਘੁਮਰਿ, ਘਾੜਤਿ। (ਚ) ਚਉਕੜਿ, ਚਉਪੜਿ, ਚਿਤਵਨਿ, ਚੇਰਿ। (ਛ) ਛੋਹਰਿ,
ਛਾਛਿ, ਛੋਟਿ, ਛੁਟੜਿ, ਛੁਟਰਿ, ਛਤਿ, ਛੋਤਿ, ਛਾਨਿ, ਛਾਪਰਿ। (ਜ) ਜੋਇ,
ਜੁਠਿ, ਜੁਗਤਿ, ਜਤਿ, ਜੀਗਾਦਿ, ਜੋਨਿ, ਜਲਣਿ, ਜਲਨਿ, ਜੀਵਨਿ। (ਝ)
ਝਤਿ। (ਟ) ਟੂਟਨਿ। (ਠ) ਠਾਡਿ। (ਡ) ਡੀਠਿ, ਡੰਡਉਤਿ, ਡੋਰਿ। (ਤ) ਤਿਕਲਿ,
ਤੇਜਣਿ, ਤੋਟਿ, ਤਾਤਿ। (ਥ) ਥਿਤਿ, ਥੀਤਿ, ਥੂਨਿ, ਥਿਟਿਟਿ। (ਦ) ਦਿਸਟਿ,
ਦੂਣਿ, ਦਿਤਿ, ਦੋਤਿ, ਦਾਮਨਿ, ਦਾਵਨਿ, ਦਾਲਿ। (ਧ) ਧੋਹਨਿ, ਧੰਧਿ, ਧੂਰਿ,
ਧੀਰਿ, ਧੁਨਿ, ਧਰਤਿ, ਧਰਨਿ, ਧਰਣਿ, ਧੂੜਿ। (ਨ) ਨੀਹਿ, ਨਾਰਿ, ਨਿਰਤਿ,
ਨਰਵਿਰਤਿ, ਨਿਰਵਿਰਤਿ, ਨਿਵਲਿ, ਨਵਹਾਣਿ। (ਪ) ਪਾਇ, ਪਹਿਤਿ, ਪੁਰਮਿ,
ਪਿਠਿ, ਪੀਠਿ, ਪਤਲਿ, ਪਧਤਿ, ਪਰਭਾਤਿ, ਪਰੀਤਿ, ਪਬਣਿ, ਪ੍ਰਿਥਮਿ,
ਪਰਾਲਿ, ਪਰਵਿਰਤਿ, ਪੁਰਾਇਨਿ, ਪਰਸੂਤਿ, ਪਲਰਿ, ਪਾਵਸਿ। (ਫ) ਫਕੜਿ,
ਫੂੜਿ। (ਬ) ਬਾਇ=(ਵਾਇ), ਬਈਅਰਿ, ਬਿਖੋਟਿ, ਬਿਜੁਲਿ, ਬੀਜੁਲਿ, ਬੰਧਚਿ,
ਬੇਦਨਿ, ਬੰਧਾਨਿ, ਬੇਨਤਿ, ਬਾਰਿ, ਬੇਰਿ, ਬਿਪਤਿ, ਬਰਤਨਿ, ਬਿਰਤਿ, ਬਾਨਿ,
ਬਾਰਿ (ਵਾੜਿ), ਬੋਲਿ, ਬਿਥਿ। (ਭ) ਭੁਇ, ਭਸਮੜਿ, ਭਾਹਿ, ਭਠਿ, ਭਿਤਿ,
ਭੀਤਿ, ਭੀਰਿ, ਭਰਾਂਤਿ, ਭਰਾਂਦਿ, ਭਾਵਰਿ, ਭਾੜਿ। (ਮ) ਮਾਇ, ਮੁਸਟਿ, ਮੁਹਤਿ,
ਮਿਚਲਿ, ਮੋਹਨਿ, ਮਾਂਗਨਿ, ਮੁੰਦਣਿ। (ਰ) ਰਾਸਿ, ਰਹਿਰਾਸਿ, ਰੰਗੀਨ, ਰਾਗਨਿ,
ਰੰਗਣਿ, ਰੰਡਣਿ, ਰੈਣਿ, ਰੈਨਿ, ਰਾਤਿ, ਰੁਤਿ, ਰਯਨਿ, ਰਾਰਿ, ਰਵਣਿ। (ਲ)
ਲਾਹਣਿ, ਲਾਹਨਿ, ਲੇਖਣਿ, ਲਾਗਿ, ਲੂਟਿ, ਲੋਟਣਿ, ਲਬਧਿ। (ਵ) ਵਾਇ,
ਵਿਖੋਟਿ, ਵੇਗਾਰਿ, ਵਾਰਿ, ਵਿਰਤਿ, ਵਰਤਣਿ, ਵੇਲਿ, ਵਾੜਿ। (ੜ) ਝਾੜਿ।

ਪੁਲਿੰਗ

ਉਦਧਿ, ਕਬਿ, ਨਖਿਆਤਿ, ਪੰਖਿ, ਬੋਣਿ, ਬਨਰਾਇ, ਬਨਾਰਸਿ, ਰਾਇ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਅਠਸਠਿ, ਅਨੰਨਿ; ਆਦਿ, ਕੋਰਿ, ਕਰੋੜਿ, ਘਟਿ, ਘੁਘਿ, ਚਉਸਠਿ, ਚਾਰਿ, ਚਿਲਮਿਲਿ, ਝਿਲਮਿਲਿ, ਤੀਨਿ, ਧਨਾਢਿ, ਬਿਰਧਿ, ਬਿਪਰੀਤਿ, ਭਾਗਠਿ, ਮਸਟਿ।

ਸੰਬੰਧਕ

ਉਪਰਿ, ਅਰਥਿ, ਅੰਦਰਿ, ਅੰਤਰਿ, ਸਾਥਿ, ਸੰਗਿ, ਸਮਸਰਿ, ਸਰਿ, ਸਮਾਨਿ, ਸਮੇਤਿ, ਹੇਠਿ, ਕੰਨਿ, ਤੁਰਿ, ਤਲਿ, ਤੁਲਿ, ਧਿਰਿ, ਨਜੀਕਿ, ਨਾਲਿ, ਪਰਿ, ਪਾਸਿ, ਪਾਹਿ, ਪਹਿ, ਬਿਚਿ, ਬਦਲਾਵਨਿ, ਬਰਾਬਰਿ, ਭਤਿ, ਭੀਤਰਿ, ਭਰਿ, ਮਹਿ, ਮਾਹਿ, ਮੰਝਿ, ਮਝਾਰਿ, ਮਝੂਰਿ, ਵਾਗਿ, ਵਿਚਿ।

ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਉਤਿ ਪੋਤਿ, ਉੜਿ, ਉਪਜੋਪਿ, ਉਰਧਿ, ਅਜਾਇ, ਅਤਿ, ਅੰਤਿ, ਇਨ ਬਿਧਿ। ਸਾਸਿ ਗਿਰਾਸਿ, ਸਦਾਕਾਰਿ, ਸਿਰਿ ਭਾਰਿ, ਸਰਬਤਿ, ਹਜੂਰਿ, ਹੁਣਿ, ਹਦੂਰਿ, ਕਿਉ ਕਰਿ, ਕਿਤੁ ਭਤਿ, ਕਿਤੁ ਅਰਧਿ, ਕਲਿ, ਕਦਿ, ਕਾਹਿ, ਕਾ ਕਰਿ, ਕਤਹਿ (ਨ)। ਜੋ ਕਰਿ, ਜੇ ਕਰਿ, ਜਿਤੁ ਕਰਿ, ਜਿਹ ਧਿਰਿ, ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ, ਜਿਧਰਿ, ਜਿਨਿ (=ਮਤ), ਜਮਿ, ਝਬਕਿ, ਝਿਮਿ ਝਿਮਿ। ਤਉਪਰਿ, ਤਦਿ, ਤਬਹਿ, ਤਾਮਿ, ਦਬਦਿਸਿ, ਦਿਨਸੁ ਰੈਣਿ, ਦੂਰਿ, ਦੂਰਹਿ, ਧੂਰਿ, ਧ੍ਰਕਿ, ਨਾਹਿ, ਨਾਹਨਿ, ਨੀਮਿ, ਨਿਦਾਨਿ, ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ, ਨੇਰਿ, ਨੇੜਿ। ਪਾਰਿ, ਪੂਰਿ, ਪੁਰੁ ਕਰਿ, ਪਰਤਖਿ, ਫੁਨਿ, ਫਿਰਿ, ਘਿਰਿ, ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ, ਫਰੋਕਿ, ਬੇਗ, ਬਾਦਿ, ਬਾਦਹਿ, ਬਹੁਰਿ, ਬਾਹੁੜਿ, ਬਹੋਰਿ, ਭਰਪੂਰਿ, ਮਨਹਿ, ਮੂਲਿ। ਯਦਿ, ਰੇਗਿ, ਵਖਿ, ਵਤਿ, ਵਲਿ ਵਲਿ, ਵਾਰਿ ਵਾਰਿ।

*****

ਸਦਾ ਯਾਦ ਰੱਖੋ !

1. ਸਿੱਖ ਨੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਿਮਰਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਮਾਰ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ।
2. ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ ਹੈ।
3. ਸਿੱਖ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ/ਨਿੱਤਨੇਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।
4. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਾਹਲੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਪਿਆਰ, ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਮਨ ਜੋੜ ਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ, ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
5. ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ, ਸਰਵਣ ਕਰਕੇ ਲਾਗ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਕੇਵਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੀ ਹੈ।
6. ਸਿੱਖ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਸਮੇਂ “ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ” ਹੀ ਬੁਲਾਉਣੀ ਹੈ।
7. ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ, ਗੁਣਕਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਰੁਮਾਲ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਤੇ ਜੁਠੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣੇ।
8. ਸਿੱਖ ਨੇ ਸਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ‘ਸਿੰਘ’ ਜਾਂ ‘ਕੌਰ’ ਬਬਦ ਸਮੇਤ ਪੂਰਾ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣੀ।
9. ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਸੱਚਾ ਤੀਰਥ’ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ, ਇਸ਼ਨਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ।
10. ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਸਕੇ।
11. ਸਿੱਖ ਨੇ ਕੁਬਤੀਆਂ, ਤੇ ਹੋਰ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ਪਰ ਗੰਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਗੰਦੇ ਨਾਟਕਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੰਦੇ ਸੀਨ ਵਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ।
12. ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਦੀ ਵੀ, ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਸ਼ਾ (ਸ਼ਰਾਬ, ਡੰਗ, ਅਫੀਮ, ਚਰਸ, ਤੰਮਾਕੂ, ਸਿਗਰਟ, ਸਮੈਕ) ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ।
13. ਸਿੱਖ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਨੱਕ, ਕੰਨ ਛੋਦਣਾ ਤੇ ਨੱਕ ਕੰਨ ਵਿਚ ਛੋਦਕ ਗਹਿਣੇ ਪਾਉਣੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ।
14. ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਘੁੰਢ ਕੱਢਣਾ ਵੀ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ।
15. ਸਿੱਖ ਮਰਦਾਂ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣਾ ਅਤੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਰਹਿਣਾ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਕੇਸਾਂ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਲਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦਸਤਾਰ ਜਾਂ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਕੇਸ ਢਕ ਕੇ ਰੱਖਣੇ ਹਨ।
16. ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਰਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ। ਕਰਵਾ ਚੌਥ, ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ, ਮੱਸਿਆ ਆਦਿ ਦੇ ਵਰਤ ਰੱਖਣਾ ਨਿਰੋਲ ਮਨਮਤ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਬੋਕਾਂ ਭਰਪੂਰ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੰ:	ਕੁਝ ਵੀ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੰ:	ਕੁਝ ਵੀ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੰ:	ਕੁਝ ਵੀ
ਬੈਂਚਿਆਂ ਲਈ					
41 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ	7/-	52 ਬਹਿਰੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ	4/-	313 ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਾਰ ਦਰਸ਼ਨ	8/-
42 ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ	10/-	26 ਨਵਾਬ ਚਾਚ ਸਿੰਘ ਜੀ	4/-	316 ਦੋਸਤਾ ਚਲੇ ਅੰਗਰਾਜ ਸਾਹਿਬ	16/-
43 ਮਨ ਬਹਿਰੇ ਦਾ (16 ਚਿੱਠੀਆਂ ਸਮੇਤ)	10/-	20 ਜੀ ਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਕੁੰਠੀਆ	5/-	421 ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹ	30/-
152 ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਦੁਖਾਹ ਵਿਚ		69 ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ	8/-	ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ	
ਕਾਹਲੂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟ ਸਹਿਤ:	20/-	17 ਸ਼. ਗੋਲੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ	5/-	47 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ (ਭਾਗ-1)	13/-
203 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨੀ ਭਾਗ - 1	8/-	18 ਅਕਾਲੀ ਫ਼ਤਾ ਸਿੰਘ	4/-	48 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ (ਭਾਗ-2)	13/-
204 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨੀ ਭਾਗ - 2	10/-	58 ਤਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ	4/-	51 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ (ਭਾਗ-3)	8/-
205 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨੀ ਭਾਗ - 3	17/-	71 ਖਾੜਾ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ (ਕਾਮਾਕਾਟਾ) ਮਾਰੂ:	4/-	59 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ (ਭਾਗ-4)	13/-
206 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨੀ ਭਾਗ - 4	19/-	77 ਜੀ. ਸਾਧ ਸਿੰਘ ਮਾਠੀ	5/-	50 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ (ਭਾਗ-5)	13/-
100 ਕੁਸਮਤਿ ਭਾਈਲੀ (ਬੈਂਚਿਆਂ ਲਈ)	5/-	59 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਵਾਨ	6/-	154 ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਡਿਲਾਮਤਰੀ (ਪੰਜ ਭਾਗ ਇਕ ਜਿਲਦ):	54/-
285 ਬਹਿਰੇ ਸ਼੍ਰੀਮਾ ਸਿੰਘ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ (ਸਹਿਤਰ)	20/-	85 ਵਟਵੀਆਂ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨੀਆਂ	8/-	ਵਿਆਕਰਣ ਤੇ ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਨ	
ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ					
113 ਵੇਟਵੀਆਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ	9/-	25 ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ	6/-	28 ਗੁਰਮਤੀ ਵਿਆਕਰਣ ਤੇ ਸਲਲ ਨੇਮ	13/-
116 ਅਠਵੀਆਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ	13/-	121 ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ	3/-	29 ਗੁਰਮਤੀ ਦਾ ਸੁੱਧ ਉਚਾਰਨ	8/-
142 ਭਾਈਲੀ ਸਾਥੇ (ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਮਾਣ)	4/-	227 ਭਗਤ ਨਾਇਵ ਜੀ	8/-	175 'ਕ' ਅੱਖਰ ਦੀ ਬਹੁ ਭਾਂਤੀ ਵਰਤੋਂ	3/-
211 ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਮਹਿਤਾ (ਬੌਧਿਕਾ ਲਈ)	5/-	184 ਭਗਤ ਕਹਿਦਾਸ ਜੀ	5/-	ਵਿਲਾਸਤੀਕ ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ	
312 ਉੱਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਸ਼ਕਤਿ (ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ)	15/-	170 ਸਿੱਖ ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ	4/-	32 ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ	4/-
420 ਨੂਰੀ ਖ਼ਤਾਂ	22/-	317 ਭਗਤ ਕਮਰੇ-ਜੀ	6/-	74 ਯੋਗ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ	4/-
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ					
33 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-1	7/-	409 ਜੀ ਭਗਤ ਪਛੇ ਦਰਿ ਬਾਇ (1) ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਜੀਵਨ	13/-	93 ਨੇਤ ਮੋਰ, ਚੰਦ ਮੋਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ	5/-
34 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-2	8/-	ਸਾਖੀਆਂ		82 ਹਿੰਦੂ ਮੋਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ	5/-
35 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-3	8/-	13 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ - ਭਾਗ 1	8/-	76 ਰੂਪੀਆਂ ਮੋਰ, ਕਮਰੀ ਮੋਰ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ	4/-
36 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-4	6/-	14 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ - ਭਾਗ 2	6/-	75 ਇਲਾਮ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ	4/-
37 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-5	8/-	15 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ - ਭਾਗ 3	6/-	201 ਉਪਕਰਣ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਇਕ ਜਿਲਦ	20/-
38 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-6	6/-	16 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ - ਭਾਗ 4	6/-	ਵਟਕਰ	
39 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-7	6/-	131 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ - ਭਾਗ 5	6/-	416 ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਪੰਨਾ (1469-2000)	15/-
40 ਚੌਦਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਗ-8	5/-	132 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ - ਭਾਗ 6	7/-	418 ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਿੱਖ ਸ਼ੀਲੋਆ	16/-
156 ਵੇਟਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ (8 ਭਾਗ ਇਕ ਜਿਲਦ)	45/-	155 ਵੇਟਵੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ 16 ਭਾਗ ਇਕ ਜਿਲਦ)	27/-	415 ਮਨ ਜੀਏ ਸਲੂ ਜੀਏ	9/-
ਸ਼ਬਦ					
106 ਸਾਧੂ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਬਦ	9/-	ਬੁਕਲ ਸਹਿਯੋਗ		400 ਗੁਰਮਤੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੋਲ	36/-
119 ਸਾਧੂ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਬਦ	7/-	2 ਪੰਥ ਦਰਦੀਏ ! ਕੁਰ ਕਰੋ ! (ਭਾਗ-1)	9/-	148 ਸਾਧੂ ਵੇਟਵੀਆਂ ਨੇੜ ਨਾਲ	
114 ਤ੍ਰਿ-ਪ੍ਰਮਾਣਿ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਚੌਪਈ ਸ਼ਬਦ	3/-	3 ਪੰਥ ਦਰਦੀਏ ! ਕੁਰ ਕਰੋ ! (ਭਾਗ-2)	5/-	ਮਰਾ ਸੇਵਾਦ (ਗਿ. ਵਿਦਿ ਸਿੰਘ)	11/-
129 ਅੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਬਦ	5/-	ਮੁਰਦ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ		55 ਅਨਮੋਲ ਤਿਉਰਾਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ	3/-
31 ਭਗਮ ਤੇ ਸੋਧਿਕਾ ਸ਼ਬਦ	7/-	6 ਸਥਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ	5/-	73 ਅਨਮੋਲ ਵਰਤ (ਬਾਦ ਸੰਕੀਰਣ)	4/-
151 ਨਿੱਤਮੇ ਸ਼ਬਦ	30/-	7 ਮਰਾ ਕੁਰੁ ਕਾ ਬਾਗ	6/-	96 ਭਾਗਤ ਦੀ ਅਧਾਰੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ	8/-
30 ਆਧਾ ਸ਼ੀ ਬੁਧ ਸ਼ਬਦ	20/-	8 ਮਰਾ ਕੋਕਮਲ ਜੇਤ	6/-	266 ਕਰਮੀਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ	6/-
350 ਸ਼ਬਦੀ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਬਦ	17/-	36 ਕੁਰਦਾਆਰਾ ਸੁਝਾਵ ਲਹਿਰ	8/-	115 ਵਿਚਿਐ ਸਿੱਖ ਸੰਕਲਨਾ ਵੱਲ ਪਾਈਆਂ	6/-
136 ਸੁਧ ਸ਼ਬਦ (ਮਿਤਰ ਸੋਲਕਾ)	10/-	57 ਸਿੱਖ ਸੁਧਾ ਅੰਦਰ	9/-	107 ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਆਖਿਆ	
120 ਭਾਰਮਾਧਾ ਸ਼ਬਦ (ਭਾਗ ਤੁਧਾਗੀ ਤੇ ਮਾਰ)	9/-	22 ਬੰਦਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ	5/-	ਗਿਲੀ-ਪਿਸ਼ਾਕੀ ਟੈਂਕਰ	4/-
54 ਅੰਦਰ ਭਾਰਮਾ (ਨਾਵਾ) ਸ਼ਬਦ	5/-	60 ਸਿੱਖ ਮਿਲਨਾ	7/-	101 ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਭਾਈਲੀ	12/-
159 ਭਾਰਮਾ ਕੀ ਕਾਠ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਚਲਦੇ ਭਾਗ	3/-	130 ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ	7/-	116 ਤੇਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਮੇਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਅਪੁ ਬੰਦੀਆਂ	13/-
10 20 ਕਹਿਣ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਲ ਉਚਿਤਤਿ ਤੇ	6/-	ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ		117 ਬਦਰ ਲਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦੀਆਂ	12/-
5 33 ਕਹਿਣ ਸ਼ਬਦ ਅਕਾਲ ਉਚਿਤਤਿ ਤੇ	6/-	23 ਬਦਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਤਾ	13/-	149 ਕਹਿਣ ਅਕਾਲ ਵਿਚੋਂ ਕਹਿਣ ?	5/-
160 ਕੁਰਮਾਧਾ ਸ਼ਬਦ	6/-	24 ਗੁਰੂ ਮਾਨੋਚਿ ਗੋਬਿੰਦ	11/-	199 ਅੰਦਰਸੁਧ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕੁਰਦਾਆਰੇ	9/-
160 ਕੁਰਮਾਧਾ ਸ਼ਬਦ	6/-	4 ਖ਼ਾਲਸਾ ਨਿਰੁਪਣ	4/-	267 ਸਿੱਖ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ	40/-
194 ਸਿੱਖ ਕਹਿਣ ਸ਼ਬਦ	11/-	12 ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਸਾਧ	4/-	281 ਗੁਰਮਤੀ ਤੇ ਚਾਰਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਉੱਤੇ	30/-
280 ਅਕਾਲੀਆ ਸ਼ਬਦ	6/-	27 ਨਿਯਾਤ ਖ਼ਾਲਸਾ	6/-	282 ਸਿੱਖਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਤਬਤ ਸਿੱਖ	85/-
ਜੀਵਨੀਆਂ					
44 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	23/-	197 ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਸਾਧ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨਿਰੁਪਣ	17/-	283 ਸੁਧਾ ਨੀ ਵਾਦੀ	15/-
45 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ	14/-	ਨਿਯਾਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਇਕ ਜਿਲਦ	4/-	287 ਸੁਧਾਦਾਸ ਜੀ	5/-
46 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	17/-	276 ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਚਮਪਟ	20/-	296 ਪਾਠੀਏ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੋਬਿੰਦ	5/-
168 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੀ	14/-	200 ਮਨਮੋਹਿ ਗੁੰਟ ਆਦਰ	20/-	297 ਸੁਧਾ ਪੰਥੀ ਸੋਧਕਾਰ	30/-
195 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਦੇਵ ਜੀ	16/-	109 ਸਿੱਖੀ ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦਾ ਧਰਮ	4/-	311 ਸੁਧਾ ਪਾਠ ਭਾਈਲੀ	6/-
9 ਭਾਈਲੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਕਾਲ ਦੇਵ ਜੀ	10/-	110 ਸਿਖਲਨ ਵਿਚੋਂ ਕਹਿਣ ?	4/-	361 ਜੀਵਨ-ਚੁਗਿਤ	30/-
374 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ	17/-	111 ਨਾਮ ਵੀ ਚੋ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝੀਓ	13/-	ਗੀਤਕਨ ਸਿਖਲਾਈ	
393 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ	4/-	108 ਜੀਵਨ ਸਮਝਨ ਜੀਵਨ	11/-	259 ਸਵੈਰ ਅੰਦਰ	14/-
394 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ	3/-	78 ਸਿੱਖ ਗੀਤਕਨ ਮਹਾਰਾਜਾ	5/-	273 ਸੁਧਾ ਅੰਦਰ	10/-
398 ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	12/-	140 ਬਦਰ ਕਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ	2/-	274 ਗੁਰੂ ਅੰਤ ਗੁਰੂ	16/-
105 ਮੁਢਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ (ਜੀਵਨੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ)	20/-	99 ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਪਕਰਣ	32/-	275 ਗੁਰੂ ਕਹਿਣ	15/-
19 ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਿੱਖੀ ਖ਼ਬਰਾਂ	8/-	196 ਸਵੈਰ ! ਸਥਾਧ	10/-	279 ਗੁਰਮਤਿ ਗੀਤਕਨ ਕ੍ਰਮ	20/-
		197 ਮੁਹੁਰਤ ਪੁਜਾ	10/-	284 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ	17/-
		198 ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ	8/-	286 ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਗੀਤ	20/-
		211 ਧਰਮ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ	8/-	288 ਸੁਧਾ ਸੁਧਾ	15/-
		222 ਸਲਮ ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਖ਼ਬਰਾਂ	6/-	300 ਨਿਰਮਲ ਨਾਦ	20/-
		276 ਕਹਿਣ ਤੇ ਗੁਰਿਤਨਾਮ	6/-	306 ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ	11/-
		278 ਭਾਈ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੰਘ	13/-	315 ਰੋਗਨ ਗਾਠ	11/-

Laser Typesetting & Title Design by : Career Computer Systems, Jalandhar. Tel. 2239373

Printed By : Deepak Printers, Back Side Car Wali Kothi, Jalandhar. Tel. : 98157-17330